

Τα Καντιλιώτικα

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ ΔΡΟΣΟΠΗΓΙΩΤΩΝ
ΤΕΥΧΟΣ 30 • ΙΟΥΛΙΟΣ 2023 • ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ ΔΡΟΣΟΠΗΓΙΩΤΩΝ
ΔΗΜΟΥ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

Τα Καντιιώτικα

Ενημερωτική και Πολιτιστική Έκδοση
της Αδελφότητας Δροσοπηγιωτών Δήμου Κόνιτσας
Τεύχος 30, Ιούλιος 2023
ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Υπεύθυνος έκδοσης: Βασίλης Κουτουλούλης,
Πρόεδρος Δ.Σ. Αδελφότητας Δροσοπηγιωτών
Επιμέλεια: Κώστας Αργύρης
Σχεδιασμός-σελιδοποίηση: Θωμάς Γκιουδής
Διευθύνεται από συντακτική επιτροπή
της Αδελφότητας Δροσοπηγιωτών Δήμου Κόνιτσας
Συγγραφείς της παρούσας έκδοσης:
Βασίλης Νιτσιάκος, Σπύρος Ι. Μαντάς, Ισμήνη
Τσουμπάρη, Γαβριήλ Χ. Παπαγεωργίου, Αργύρης
Π.Π. Πετρονώνης, Βασίλης Γ. Παπαγεωργίου,
Χαρητάκης Ι. Παπαϊωάννου, Θωμάς Β. Ζιώγας,
Νίκος Β. Φασούλης, Χαρίλαος Γ. Γκούτος, Γιάννης
Καναβός.

Εικόνα εξωφύλλου:

«Παλιό» παράθυρο στο σπίτι του Κώστα Τζιμούλη,
στη Δροσοπηγή (Κάντισκο), στα Μαστοροχώρια της
Κόνιτσας

Σώθηκε και συντηρήθηκε από τον Κώστα Τζιμούλη
και έτσι έχουμε την ευκαιρία να κατανοήσουμε βα-
θύτερα την χειροποίητη τεχνική των μαστόρων του
ξύλου.

«Η απλή κατασκευή των στοιχείων και οι μεταξύ
τους συνδέσεις σχηματίζουν ενδιαφέροντα διακο-
σμητικά στοιχεία και μοτίβα, τα οποία συναντάμε να
επαναλαμβάνονται με τέτοιο τρόπο ώστε να καλύ-
πτονται ολόκληρη την επιφάνεια του κουφώματος
δημιουργώντας μια ενδιαφέρουσα «πλέξη».

- Άρθρα και επιστολές που έχουν σταλεί για δημοσίευση,
ενδέχεται, λόγω θεματολογίας ή περιορισμένου χώρου,
να δημοσιευτούν σε επόμενα τεύχη.
- Δημοσιεύονται μόνο ενυπόγραφα κείμενα, που δεν εκ-
φράζουν απαραίτητα και τις απόψεις του εκδότη.
- Η συντακτική επιτροπή του περιοδικού μπορεί να δημο-
σιεύσει τα άρθρα ή τις επιστολές κατά την κρίση της, χωρίς
όμως να αλλάξει το ύφος και το νόημα του κειμένου.

Αδελφότητα Δροσοπηγιωτών

Δήμου Κόνιτσας

Δροσοπηγή 441 00, τηλ.: 26550 81414

E-mail: info@drosopigi.gr

www.drosopigi.gr

Περιεχόμενα

Έκθεση Φωτογραφίας: Η Μέθεξις του Χορο-χρόνου
του Παναγιώτη Τσιγκούλη 1

Ο Μαστραργύρης
Βασίλης Νιτσιάκος 4

Πληθυσμός Επαρχίας Κόνιτσας
(Βάσει της απογραφής του 2021) 5

Οικολογία: τοπική γνώση και το παρόν
Βασίλης Νιτσιάκος 6

Το Καντιώτικο γεφύρι ή γεφύρι της Ζέρμας
Σπύρος Ι. Μαντάς 8

Παλιά παράθυρα στα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας
Ισμήνη Τσουμπάρη 12

Φιλανθρωπική Αδελφότης Ηπειρωτών εν Βόλω
Γαβριήλ Χ. Παπαγεωργίου (1888-1977) 18

Από την πέτρα στο σκυρόδεμα
Αργύρης Π.Π. Πετρονώνης
Βασίλης Γ. Παπαγεωργίου 21

Η αυλόθυρα του ενοριακού ναού του Αγίου Νικολάου
Κόνιτσας με τα περίτεχνα λιθανάγλυφα
Χαρητάκης Ι. Παπαϊωάννου 24

Πώς και ποιοί έχτιζαν την νέα Αθήνα τον 19ο αιώνα
Επιμέλεια: Θωμάς Β. Ζιώγας 33

Η Εύανδρος Ήπειρος
Νίκος Δημητρούλης 39

Αναμνήσεις από τον πόλεμο του 1940-41
Στέφανος Σεριφής (1916-1998)
Επιμέλεια: Νίκος Β. Φασούλης 40

Ονόματα οικοδόμων χαραγμένα σε έργα τους, 1779-1910
Χαρίλαος Γ. Γκούτος 50

Ο Άρης Βελουκιώτης στη Δροσοπηγή (Κάντισκο) Κόνιτσας
Γιάννης Καναβός 52

Το περιβάλλον κινδυνεύει...!
Βασίλης Νιτσιάκος 60

Ε.Ο.Σ.Ι. Ορειβατική εξόρμηση - διαμαρτυρία εναντίον των
αιολικών και των ΜΥΗΕ στα βουνά και τα ποταμάκια .. 60

Παρουσίαση της έκδοσης Τα λιθανάγλυφα στη λαϊκή αρχι-
τεκτονική. Πρώτα δείγματα του σύγχρονου design στην
Ελλάδα 62

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ - ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 2023 63

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ - ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2023 64

**Έκθεση Φωτογραφίας
στο Συνεδριακό - Πνευματικό
Κέντρο Δροσοπηγής**

Η Μέθεξις του Χορο-χρόνου

του Παναγιώτη Τσιγκούλη

Με μεγάλη χαρά αναγγέλλουμε στα μέλη, τους συγχωριανούς, τους συνεπαρχιώτες και στους απανταχού φίλους μας ότι από 01/08/2023 έως και 30/09/2023 θα φιλοξενήσουμε στο Συνεδριακό-Πνευματικό Κέντρο Δροσοπηγής την έκθεση φωτογραφίας **“Η Μέθεξις του Χορο-χρόνου”** του συγχωριανού- συντοπίτη μας Παναγιώτη Τσιγκούλη.

«Μέθεξις» σημαίνει συνάντηση, επαφή, επικοινωνία. Στη φιλοσοφία, σημαίνει επικοινωνία με τον κόσμο των ιδεών. Αυτή την έννοια αξιοποιεί ο τίτλος της Έκθεσης φωτογραφίας, στην οποία ο Παναγιώτης Τσιγκούλης περιγράφει με εικόνες τη συμμετοχή στο ιδεατό του χορευτή, του μουσικού, τη σύγκλιση των δύο πάνω στα χορευτικά πατήματα και την κοινή τους ανάταση πέρα από την πραγματικότητα που μας περιβάλλει.

«Θιαμένω με τον Ουρανό που στέκει δίκως στίλο...» Παραδοσιακό, Κονιτσιώτικο

Σημειώνει ο ίδιος:

Πρόκειται για μέρος του φωτογραφικού μου αρχείου που πραγματεύεται την αρχέγονη σχέση μεταξύ Χορού και Μουσικής...

Με ενθουσιάζουν οι μορφές που χορεύουν ή τραγουδούν. Οι μορφές ανθρώπων που συμμετέχουν σε μια αμφίδρομη δυνατή σχέση, μεταξύ μουσικών και χορευτών.

Τα παραδοσιακά πανηγύρια και οι γάμοι στην περιοχή της Κόνιτσας, και όχι μόνο, ήταν αφορμή να βιώσω στιγμές που θα έμελλε να μείνουν χαραγμένες στη ματιά και τη μνήμη μου..!

Εμπνευσμένος από την ελκτική δύναμη που ασκεί η μουσική και ο χορός στον Άνθρωπο, αποτυπώνω εκείνο το χρονικό σημείο της ανέλιξης της ψυχής του χορευτή, που θωρά το φθοροποιό παρόν, ως ιδεατό κι αιώνιο.

Φωτογραφίζω για χρόνια τον στιγμιαίο εκείνο χρόνο που μοιάζει να απολιθώνεται κατά τη διαδικασία του χορού. Είναι η δύναμη της φωτογραφίας η οποία καταγράφει το δρώμενο, την «επιτόπια» Ιστορία, μα πιότερο είναι η μέθεξη στην οποία συμμετέχει ο χορευτής, έχοντας πολύτιμη συντροφιά τους μουσικούς της ζυγιάς ή της κομπανίας.

Αισθάνεσαι πως ο πρωτοχορευτής, ειδικά ο μερακλής, ζει τη στιγμή εκείνη, μόνο για τον χορό, απαλλαγμένος από άλλα «επίγεια», ανάλαφρος, σαν σε συνθήκες έλλειψης βαρύτητας.

Ορμώμενος από τη μαγευτική διεργασία του ήχου των οργάνων, του τραγουδιού, της αέναης κίνησης της Μούσας του χορού, καταθέτω τη ματιά μου αποζητώντας, ίσως, την προσωπική μου Μέθεξη.

Η έκθεση είναι αφιερωμένη στη μνήμη τριών κλαριτζήδων της πάνω Κόνιτσας, των Νικόλα Αλεξίου, Βαγγέλη Μπέτζιο και Μιχάλη Πανουσάκο, σμιλευτές στα ακούσματά μου.

Παναγιώτης Τσιγκούλης, Φωτογράφος

Σπούδασε Φωτογραφία στην Αθήνα κατά τα έτη 1994-1998, στις σχολές Blow Up & Leica Academy.

Από το 1994-1999 εργάστηκε ως βοηθός Φωτογράφου σε Studio διαφημιστικής φωτογραφίας στην Αθήνα. Παράλληλα αναλάμβανε φωτογραφήσεις εκδηλώσεων και ρεπορτάζ.

Είναι εκπαιδευτής φωτογραφίας και video στο Ινστιτούτο Δια Βίου Μάθησης του Υπουργείου Παιδείας και εισηγητής σε σεμινάρια φωτογραφίας. Εργάζεται ως φωτογράφος στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων.

Η διαδρομή του στον μαγικό κόσμο της φωτογραφίας ξεκινάει από πολύ νωρίς, όταν στην ηλικία των επτά βρέθηκε με τον πατέρα του-Νίκο και αργότερα με τον συντάιρό του Γιάννη Καπάιο, να εμφανίζει φιλμ και να εκτυπώνει Α/Μ φωτογραφίες στον σκοτεινό θάλαμο του οικογενειακού φωτογραφείου «Τσιγκούλη» και

«Τσιγκούλη - Καπαίου» μετέπειτα. Το φωτογραφείο ιδρύθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '50 και μετρά ως σήμερα 70 χρόνια δημιουργικής προσφοράς στην ευρύτερη περιοχή της Κόνιτσας, του Πωγωνίου και του Ζαγορίου.

Είναι φωτογράφος τρίτης γενιάς καθότι ο παππούς του Δημήτριος Τσιγκούλης ήταν ο πρώτος διδάξας την Τέχνη της Φωτογραφίας.

Έκτοτε η φωτογραφία είναι βίωμα, επάγγελμα, σπουδή και χόμπι.

Έχει συμμετάσχει σε ομαδικές εκθέσεις φωτογραφίας στην Αθήνα και στα Ιωάννινα.

Έχει κάνει τέσσερις ατομικές εκθέσεις φωτογραφίας.

Για πάνω από είκοσι πέντε χρόνια φωτογραφίζει επαγγελματικά σε στούντιο ή στο πεδίο, ανθρώπους, τις εκφάνσεις και τις κοινωνικές δραστηριότητες αυτών, αντικείμενα, αρχαιολογικά ευρήματα κ.α.

Η Διαφημιστική, το Πορτραίτο, η Ταξιδιωτική - Τοπίο, το Καλλιτεχνικό Ρεπορτάζ, είναι από τις αγαπημένες του ενασχολήσεις στον θαυμάστο κόσμο της Φωτογραφίας.

Οικονομικές Ενισχύσεις 2023

Ευχαριστούμε θερμά τα παρακάτω μέλη και φίλους της Αδελφότητας για την οικονομική ενίσχυση του περιοδικού: Φίλοι από Πυρσόγιαννη και Πληκάτι 800€ εις μνήμη Αργύρη Πετρονώτη, Τσάτσα Κώστα 200€, Δημητρώλη Νικόλαο 500\$ από Καναδά, Μουκούλη Θωμά 50€, Κοσίνα Θεοδώρα 150€.

Ευχαριστίες

Το Δ.Σ. της Αδελφότητας ευχαριστεί την **Εβελυν Σδούκου** και τον **Βασίλη Μακρή** για τη βοήθειά τους στη διεκπεραίωση των φορολογικών και τραπεζικών διαδικασιών με την αλλαγή του Δ.Σ.

Ο Μαστραργύρης

Ο καθηγητής της Αρχιτεκτονικής
Αργύρης Πετρονώτης, που έφυγε στα 99.
Έντυπη έκδοση της Εφημερίδας των Συντακτών

«Με την πέτρα πορευθήκαμε, την πέτρα αξιώσαμε». Δεν υπάρχει πιο τιμητικός τίτλος από αυτόν του Μάστορα. Επιστήμονες μπορεί να είναι πολλοί. Μάστορες όμως λίγοι. Αυτόν τον τίτλο και μόνο αξίωνε για τον εαυτό του ο καθηγητής της Αρχιτεκτονικής Αργύρης Πετρονώτης, που έφυγε στα 99 του χρόνια για το μεγάλο ταξίδι.

Τον φαντάζομαι μετά τη μάχη σε πέτρινο αλώνι που μελέτησε, να σχεδιάζει πέτρινο γεφύρι, για να περάσει τον Αχέροντα, να χαιρετά τον βαρκάρη από ψηλά δίνοντας γενναιόδωρα αντί για περατίκι πεσκέσια λιθανάγλυφα, Λαγκαδιανά και Πυρσογιαννίτικα.

Μανδηλώματα, πρόκες μαλαματένιες, τζινέτια χρυσοπόρφυρα, δεφτέρια λερωμένα, όλα αμανάτια ενός βίου χαρισμένου στην ποίηση της κτίσης, στην άρνηση της κτήσης. Λάτρης της λεπτομέρειας που κάνει τη διαφορά, εραστής του ευτελούς τεκμηρίου που μαρτυρά θαύματα, κυνηγός των ταπεινών και περιφρονημένων υπολειμμάτων της ανθρώπινης αγωνίας, ωτακουστής των σιωπηλών υποκειμένων της ιστορίας, μύστης της τέχνης επιστήμης.

Στην τελευταία μας τηλεφωνική επικοινωνία μου θύμισε την υπόσχεσή μου να τον πάω στο Βιθοκούκι της Κορυτσάς. Ηθελε πριν φύγει να ιδεί από κοντά τη θαυμαστή εκκλησία στον μαχαλά Γκρέκα. Τα αγκωνάρια, τις ξυλοδεσιές, τα λιθανάγλυφα στα υπέρθυρα, τους πέτρινους τάφους των ιερέων, τις επιγραφές... Η υπόσχεση έμεινε δυστυχώς ανεκπλήρωτη...

Ο Αργύρης Πετρονώτης γεννήθηκε το 1924 στην Τρίπολη. Αποφοίτησε από το Δημοτικό και το εξατάξιο Γυμνάσιο της γενέτειράς του. Ελαβε μέρος στην Εθνική Αντίσταση ως αντάρτης του ΕΛΑΣ και εξορίστηκε στο κολαστήριο της Μακρονήσου όπου και βασανίστηκε.

Σπούδασε και πήρε δίπλωμα Αρχιτέκτονα-Μηχανικού ΕΜΠ. Φοίτησε στη Φιλοσοφική Σχολή ΕΚΠΑ και του απενεμήθη πτυχίο του Ιστορικού-Αρχαιολογικού Τμήματος. Μετεκπαι-

δεύτηκε στη Γερμανία και τελείωσε εκεί ως αριστούχος Διδάκτωρ Μηχανικός στο Πολυτεχνείο του Μονάχου.

Εργάστηκε ως επαγγελματίας Αρχιτέκτων και ως συνερευνητής σε ανασκαφές. Υπηρέτησε στο έργο προετοιμασίας αναστήλωσης του Ναού Επικουρίου Απόλλωνος στις Βάσες Αρκαδίας. Δίδαξε Ιστορία Αρχιτεκτονικής στην Πολυτεχνική Σχολή Α.Π.

Θεσσαλονίκης (παράλληλα Αρχιτεκτονική Μορφολογία στην εκεί Σχολή Καλών Τεχνών αμισθί) ως αναπληρωτής καθηγητής. Συνέγραψε βιβλία, άρθρα και μελέτες σχετικά με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Η συνεισφορά του σε αυτόν τον τομέα είναι ανυπέρβλητη. Τόσο τα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας όσο και τα Λαγκάδια και η ευρύτερη περιοχή της Αρκαδίας τού οφείλουν πολλά.

Μακάρι το ήθος και το έργο του να βρουν μιμητές στη νεότερη γενιά αρχιτεκτόνων.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

(Βάσει των στοιχείων της επίσημης κρατικής απογραφής του 2021)

ΔΗΜΟΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ (έδρα: Κόνιτσα)	5.296	ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΑΕΤΟΜΗΛΙΤΣΑΣ	200
		Κοινοτικό Διαμέρισμα	
		Αετομηλίτσα	
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΟΝΙΤΣΑΣ	3.982	(Δέντισκο)	200
Κοινοτικό Διαμέρισμα			
Κόνιτσα (Κόνιτσα)	2.638	ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΙΣΤΡΑΤΟΥ	207
Αγία Βαρβάρα (Πλάβαλη)	11	Κοινοτικό Διαμέρισμα	
Αγία Παρασκευή (Κεράσσοβο)	118	Δίστρατο (Βρυάζα)	207
Αετόπετρα (Σανοβό)	101		
Αηδονοχώρι (Οστανίτσα)	75	ΔΗΜΟΤ. ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΩΝ	851
Αμάραντος (Ισβορος)	21	Κοινοτικό Διαμέρισμα	
Άρματα (Αρμάτοβο)	31	Πυρσόγιαννη	
Γαναδιό (Γαναδιό)	20	(Πυρσόγιαννη)	126
Ελεύθερο (Γκριζμπάνι)	70	Ασημοχώρι (Λεσκάτσι)	16
Εξοχή (Ζέλιστα)	24	Βούρμπιανη	
Ηλιόρραχη (Κουτσούφλιανη)	108	(Βούρμπιανη)	81
Καβάσιλα (Καβάσιλα)	36	Γοργοπόταμος	
Καλλιθέα (Γορίτσα)	123	(Τούρναβο)	43
Κλειδωνιά (Λιατονάβιστα)	132	Δροσοπηγή (Κάντισκο)	63
Μάζι (Μάζι)	129	Καστάνιανη	
Μελισσόπετρα (Μελισσόπετρα)	23	(Καστάνιανη)	140
Μόλιστα (Μεσαριά)	15	Κεφαλοχώρι	
Μολυβδοσκεπάστο (Διπαλίτσα)	45	(Λούψικο)	150
Μοναστήρι (Μποτσιφάρι)	5	Λαγκάδα (Μπλίζιανη)	87
Νικάνορας (Κορτίνιστα)	25	Οξυά (Σέλτσον)	26
Πάδες (Πάδες)	57	Πλαγιά (Ζέρμα)	30
Παλαιοσέλι (Παλαιοσέλι)	52	Πληκάτι (Πληκάτι)	69
Πηγή (Πεκλάρι)	59	Χιονιάδες (Χιονιάδες)	20
Πουρνιά (Σταρίτσιανη)	37		
Πύργος (Στράτσιανη)	27	ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΦΟΥΡΚΑΣ	56
		Κοινοτικό Διαμέρισμα	
		Φούρκα (Φούρκα)	56

Για τη μεταγραφή και διασκευή: Θωμάς Β. Ζιώγας

Οικολογία: τοπική γνώση και το παρόν

Σε μια συνάντηση οικολόγων στα τέλη της δεκαετίας του 1980, κατά την οποία μάλιστα γεννήθηκε το περιοδικό Νέα Οικολογία, έκανα μια εισήγηση για τη μετακινούμενη κτηνοτροφία, επικεντρώνοντας στη σχέση της με το φυσικό περιβάλλον.

Ανάμεσα στα άλλα, προσπάθησα να περιγράψω τις πρακτικές διαχείρισης των βοσκοτόπων στα ορεινά χωριά, δηλαδή κατά τη θερινή περίοδο.

Μίλησα, λοιπόν, για ένα εθιμικό σύστημα νο-

μής, το οποίο εξασφαλίζει την ισορροπία ανάμεσα στο ζωικό κεφάλαιο και τους φυσικούς πόρους από τη μια και από την άλλη μια όσο το δυνατόν δικαιότερη πρόσβαση όλων των κτηνοτρόφων σε αυτούς, μιας και οι βοσκότοποι ανήκουν στην κοινότητα και δεν υφίσταται ατομική ιδιοκτησία. Το μοίρασμα γίνεται στην αρχή της περιόδου στη βάση των συντροφιών που συγκροτούνται ανάμεσα σε δυάδες σμιχτών, οι οποίες διεκδικούν στο πλαίσιο μιας δημοπρασίας την πιο κατάλληλη για αυτές νομή. Κάθε νομή έχει μια καθορισμένη χωρητικότητα ζώων και διαθέτει φυσικά όλα τα στοιχεία που χρειάζονται τα κοπάδια για να ξεκαλοκαιριάσουν (ποικιλία βοσκών, νερά, στάβλους κ.λπ.). Πρόκειται για ένα πολύ σοφό σύστημα που εφαρμοζόταν για πάρα πολλά χρόνια, διασφαλίζοντας την ισορροπία ανάμεσα στους τρεις βασικούς παράγοντες της κτηνοτροφικής παραγωγής, τον άνθρωπο, τα ζώα και τις βοσκές.

Κάθε νομή, κάθε βοσκοτόπι δηλαδή, ήταν διαμορφωμένη από την ίδια τη μακρόχρονη κτηνοτροφική χρήση, έτσι ώστε να αξιοποιούνται με τον καλύτερο τρόπο οι πόροι της και τα κοπάδια να κινούνται με άνεση σε όλη την έκταση ανάλογα με τις εκάστοτε καιρικές συνθήκες.

Κατά κανόνα, οι βοσκότοποι περιελάμβαναν και δασικές εκτάσεις, μεγάλες ή μικρές, οι οποίες κι αυτές είχαν τα δικά τους στοιχεία για την διατροφή των ζώων (κλαδερά, μανιτάρια κλπ). Σε αυτές τις δασικές εκτάσεις υπήρχαν διάφορα ξέφωτα ή γυμνές ζώνες-περάσματα, πολύ χρήσιμα και για την βόσκηση αλλά και την γενικότερη διαχείριση και οργάνωση του χώρου ως προς τις κινήσεις και τις μετακινήσεις των κοπαδιών.

Στα μεγάλα ξέφωτα, εκεί μάλιστα που υπήρχαν και νερά φτιάχνονταν οι στρούγκες για το άρμεγμα, που ήταν ταυτόχρονα και γρέκια για το ξενύχτισμα των ζώων. Οι γυμνές ζώνες χρησίμευαν ως περάσματα των κοπαδιών. Και τα

δύο αυτά στοιχεία ήταν πολύ σημαντικά για τη διαχείριση των βοσκοτόπων και των κοπαδιών.

Συνέβη, λοιπόν, κάποτε, η δασική υπηρεσία να θεωρήσει απαραίτητη την δάσωση τέτοιων περασμάτων και ξέφωτων και φυτεύτηκαν δέντρα γι' αυτόν τον σκοπό. Οι χωριανοί αυτό το θεώρησαν όχι μόνο απαράδεκτο αλλά εχθρική πράξη απέναντι στην κτηνοτροφία και στην ίδια την κοινότητα. Αποφάσισαν, λοιπόν, να καταστρέψουν αυτές τις φυτείες. Έκαναν τρύπες στους τρυφερούς κορμούς των δέντρων βάζοντας μέσα σκάρφη, ένα φυτό που χρησιμοποιείται για πολλούς φαρμακευτικούς σκοπούς. Έτσι τα δέντρα ξεραίνονταν...

Αναφέροντας το γεγονός αυτό στην εισήγησή μου, προκλήθηκε αναστάτωση στο ακροατήριο. Άκουσα μάλιστα κάποιους φανατικούς περιβαλλοντιστές να λένε “εφιαλτικό”! Στο τέλος δέχτηκα σχετική ερώτηση. Τους απάντησα ότι συμμετείχα κι εγώ φοιτητής τότε σε αυτήν την πράξη αντίστασης της τοπικής κοινωνίας απέναντι σε μια γραφειοκρατική και επιστημονικοφανή αντίληψη των πραγμάτων.

Η οικολογία της έδρας απέναντι στην τοπική γνώση.

Το αστικό ήθος, η αστική φυσιολατρία απέναντι στο αγροτοποιημένο ήθος, στη βιωματική αειφορία.

Οι κτηνοτρόφοι αυτοί διατήρησαν επί αιώνες αυτό το περιβάλλον όχι γιατί ήταν φορείς κάποιας οικολογικής ιδεολογίας αλλά γιατί εξαρτώνταν από αυτό, γνώριζαν τα όριά του και φρόντιζαν να μην το καταστρέψουν. Ναι, ήταν πράξη αντίστασης μιας τοπικής κοινότητας που είχε τον έλεγχο των φυσικών πόρων της απέναντι σε μια κρατική γραφειοκρατία που επιδίωξε την αλλοτρίωσή της στο όνομα της ανάπτυξης.

Αυτές οι κοινωνίες για αιώνες διαχειρίστηκαν με σοφία τη φύση γύρω τους όχι χάρη σε κάποια οικολογική ευαισθησία αλλά στη βάση μιας βιωματικής αειφορίας, γνωρίζοντας δηλαδή τα όρια των φυσικών πόρων εμπειρικά φρόντιζαν να μην τους εξαντλούν, ώστε να αναπαράγονται και μαζί τους να αναπαράγονται οι υλικές αλλά και συμβολικές προϋποθέσεις της επιβίωσης και αναπαραγωγής τους.

Στις μέρες μας αντιμετωπίζουμε τον κίνδυνο της άλωσης από ιδιωτικά συμφέροντα του τόπου μας με σκοπό τη σύληση των φυσικών μας πόρων. Η απερχήμωση του τόπου μας και η κοινωνική αποδυνάμωσή του τον καθιστούν εύκολη λεία στις ορέξεις όσων караδοκούν να “αναπτύξουν” τον τόπο μας ερήμην μας. Η απάντηση όσων από εμάς νοιαζόμαστε πρέπει να είναι “καμιά καταστροφική παρέμβαση στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον χωρίς την έγκριση των τοπικών κοινωνιών συμπεριλαμβανομένων των συμπατριωτών της διασποράς”.

Τον πρώτο λόγο τον έχουμε εμείς....

Το Καντσιώτικο γεφύρι ή γεφύρι της Ζέρμας

(Αναδημοσίευση)

Το Καντσιώτικο γεφύρι, ή γεφύρι της Ζέρμας, βρίσκεται ανάμεσα στο χωριό Κάντσκο (Δροσοπηγή) και Ζέρμα (Πλαγιά), γεφυρώνοντας τον ποταμό Σαραντάπορο. Δίπλα του λειτουργούσε παλιά βακούφικος μύλος - του Φτελιά - που ανήκε στο κοντινό μοναστήρι της Παναγίας.

Είναι δίτοξο, με κύρια και βοηθητική καμάρα, μορφή που επιβλήθηκε από ριζιμιό βράχο μέσα στο ποτάμι. Η μεγάλη του καμάρα, προς τη δεξιά, τη Ζερματινή όχθη, ανοίγει 15.80 μ. και ανασκώνεται απ' το νερό μέχρι 9.10. Αξιοσημείωτη λεπτομέρεια: το δεύτερο στεφάνι θολιτών σβήνει πριν την κορυφή, δεν ολοκληρώνεται! Από την άλλη μεριά, την Καντσιώτικη, η

βοηθητική καμάρα έχει αντίστοιχα άνοιγμα και ύψος 6.90 και 5.40 μ. Ακόμη στο μεσόβαθρο, για να αντιμετωπίζονται οι συχνές κατεβασίες που ανεβάζουν τη στάθμη του νερού, έχει ανοιχτεί ανακουφιστικό παράθυρο με ποδιά 1.90 μ. και ύψος 2.00 –κάτω του υπάρχει τριγωνικός πρόβολος γαντζωμένος στο βράχο. Να τονιστεί –το πιο ενδιαφέρον στοιχείο της όλης κατασκευής– ότι και τα τρία τόξα είναι οξυκόρυφα –κατασκευασμένα με δύο κέντρα κύκλου–, σπμάδι βέβαια παλαιότητας. Τέλος, ο διάδρομος διάβασης, ελαφρά καμπυλωτός και με ούγιες (πλατύσκαλα), φτάνει σε μήκος τα 36.00 μ., με ωφέλιμο πλάτος 1.95 - προστατεύουν στηθαία.

Για το πότε ακριβώς χτίστηκε τούτο το γεφύρι, τίποτα δεν μπορεί να ειπωθεί με σιγουριά –δεν σώθηκαν γραπτά στοιχεία. Κάτι προσπαθεί να αρθρώσει, για το χορηγό, παράδοση που ακούγεται –σε παραλλαγές– στα δυο γειτονικά χωριά, αλλά δεν βοηθάει ουσιαστικά. Στη Ζέρμα, λένε πως ...ήταν μια άκληρη Τουρκάλα που πλήρωσε για να στηθεί το γιοφύρι² στο Κάντσκο, πως ...το δώρισε μια χήρα μπέισα στην Παναγιά για να σωθεί το άρρωστο παιδί της.³ Και βέβαια η αλήθεια, με λίγες πιο πιθανότητες αποκάλυψης, ακόμη αναζητείται...

Πιο πειστικά –αλλά πάντα σαν υπόθεση– θα ήταν, αν υποστηριζόταν, λαμβανομένου υπόψη κι άλλων παρόμοιων περιπτώσεων, πως την κατασκευή είχε αναλάβει το πλούσιο για αιώνες μοναστήρι της Ζέρμας –κτίση 1618. Το γεφύρι παρείχε πρόσβαση σ' αυτό σε πολύ κόσμο.

Να σημειωθεί εδώ, πως, η συζήτηση για το έτος κατασκευής, τους μαστόρους και την ονομασία του γεφυριού, πήρε υπερβολικές διαστάσεις στις μέρες μας, πυροδοτώντας μεταξύ Ζέρμας και Καντσιώτικου αδικαιολόγητη ένταση. Πιστεύω πως τούτο, πάνω στον ημιονικό δρόμο που οδηγούσε από την Ήπειρο στη Μακεδονία, άρα υπερτοπικής σημασίας, δεν ανήκει σε χωριό, αλλά σε όλους. Για τον προσδιορισμό του

λοιπόν –και μόνο– θα πρέπει να χρησιμοποιούνται τα ονόματα και των δύο διπλανών χωριών και όχι σαν ιδιοκτησία τους. Τούτες, οι ονομασίες, προκύπτουν άλλωστε από παλιές λαϊκές αναφορές –ένα τραγούδι και ένα παραμύθι...

*Μεσ' της Ζέρμας το γιουφύρι και στη σκάλα
'η το Κρυμμίνι*

*βγαίνουν κλέφτες μεσ' στο δρόμου, όλοι τους
αρματωμένοι...*⁴

*...έτσ' περβατιούντας - περβατιούντας κι' οι
τέσσερις έφτακαν στο ποτάμ' τ'ς Ζέρμας,
οπκάτ'*

*απ' το μοναστήρ' εκεί κά' το Καντσιώτ'κο το
γιουφύρ'...*⁵

Αν ο χορηγός, οι μαστόροι και το έτος κατασκευής του γεφυριού παραμένουν –μάλλον για

πάντα– άγνωστα, απεναντίας για κάποιες μεταγενέστερες, μάλλον εκτεταμένες επισκευές του, τα στοιχεία που διαθέτουμε είναι αρκετά και αξιόπιστα. Αξίζει να αναφερθούν τρεις που πραγματοποιήθηκαν στο γύρισμα από 19ο σε 20ο αιώνα.

- Ανάμεσα 1860-1870, με πρωτομάστορα το Ζιώγα Φρόντζο,⁶ θεραπεύονται σοβαρές για τη στατικότητα του γεφυριού ζημιές. Τα περισσότερα χρήματα τα πρόσφερε ο Κονιτσιώτης Νικόλαος Ζήσης αποσπώντας τα από τη Μονή Βελλάς.⁷
- Στις αρχές του 20ου αιώνα, μαζί με την ανέγερση των δύο γεφυριών στην Τοπόλιτσα –στη Μπούση και στο Πεκλάρι– ο Γεώργιος Καραγιάννης χρηματοδοτεί και την επισκευή του γεφυριού στη Ζέρμα –μάλλον στα 1906.⁸
- Τέλος, σοβαρή επισκευή –μύστρισμα, χτίσιμο πτερυγίων και στηθαίων και αποκατάσταση

δεξιού ακρόβαθρου— γίνεται το 1927, με εργολάβο τον Καστανιανίτη Κωνσταντή Δούκα και επιστάτη το Γιάννη Καραλή. Μεταξύ των πολλών μαστόρων που πήραν τότε μέρος, αναφέρονται οι, επίσης Καστανιανίτες, Κώστας Γκόσιος, Κυριάκος Μησιακούλης, Χρήστος Παπαχρήστος, Νικόλας Καλησώρας, Κώστας Μησιακούλης, Δημοσθένης Μπίμπας⁹ και οι Καντσιώτες Μήτρος Παπαδημητρίου, Χρήστος Σίμος, Θεοδόσης Ζιώγας, Σπύρος Κοτσίνας, Γιώργης Σιούτης, Άγγελος Σούφλας. Είχε γραφτεί πως τα χρήματα, 150.000 δρχ., τα είχε δώσει το μοναστήρι της Ζέρμας,¹⁰ τελικά όμως ένα φύλλο της τότε κυβέρνησης (ΦΕΚ 240 Α'/1927) αποκάλυψε πως τη δαπάνη της επισκευής —πράγματι 150.000 δρχ.— είχε καλύψει το φρέσκο στην περιοχή Ελληνικό Δημόσιο.¹¹

Αρμολογούσα, αρμολοί, απ' το θόλο αποκάτω...

Ο Γιώργης Σιούτης γεννήθηκε στη Δροσοπηγή, τότε Κάντισκο, στα 1903. Μαστοροχώρι απ' τα καλά της περιοχής το χωριό του, μαστορας καλός κι αυτός.

Τέλη της δεκαετίας του 1920 έγινε μεγάλη επισκευή στο κοντινό στο χωριό γεφύρι, κάτω στο Σαραντάπορο. Πήρε μέρος, σαν μαστορό-πουλο τότε, κι ο Γιώργης ο Σιούτης, που τα θυμήθηκε όλα και τα περιέγραψε Αύγουστο του 1994...

Αρχές του 1996, δυο χρόνια αργότερα δηλαδή, πέθανε...

«Δουλέψαμαν δεκαεφτά ημέρες εκειπέρα. Εγώ δούλεψα δεκαεφτά μέρες αποκάτω απ' το γιοφύρι. Αρμολογούσα, αρμολοί απ' το θόλο αποκάτω. Εκάναμαν δεκαεφτά ημέρες μαζί μ' έναν άλλον απ' τη Καστάνιανη. Είχαμαν φτιάξει σκαλωσιά, κρεβάτι αποκάτω, το είχαμαν δεμένο. Κι

ένας μαστορας αποπάνω μας κρεμούσε τη λάσπη.

Μαζί με το Μησιακούλη το Κώστα ήμουνα απ' τη Καστάνιανη. Εργολάβος ήτανε ο Δούκας ο Κώστας. Είχε κι επιστάτη το Γιάννη το Καραλή, ναι...! Ήμασαν δέκα, δεκαπέντε άτομα, πότε είκοσι, ανάλογα. Με τα ζώα κουβαλούσαμεν τη πέτρα...

Το γιοφύρι, από τη πέρα μεριά, απ' τη Ζέρμα, το είχε φάει μέχρι κάτω, το είχε φάει το νερό κι έπεσε. Είχε φαγωθεί κάτω η βάση. Έτσι ήλθαν οι μαστόροι και δούλεψαν. Το γέμισαν. Έμπαιναν μέσα ως εδώ, μέσ' το νερό κι έβαζαν τη πέτρα. Φτιάξαμαν και το πτερύγιο. Εγώ αρμολόγησα και τα πεζούλια. Αυτή η επισκευή έγινε το ... θα σε γελάσω, το 1925, το 1926 ήτανε; τότε, εκείνα τα χρόνια.

Ήτανε ακόμα ο Σίμος ο Χρήστος, Παπαδημητρίου Μήτρος ήτανε, ο Ζιώγας ο Θεοδόσης, ο Σπύρος ο Κοτσίνας, εγώ, ο Σούφλας ο Άγγελος. Όλοι αυτοί από 'δω, απ' το χωριό, πεθαμένοι τώρα. Θυμάμαι ακόμα το Κώστα το Γκόσιο, απ' τη Καστάνιανη αυτός, όπως κι ο Δημοσθένης ο Μπίμπας, ο Κυριάκος ο Μησιακούλης που δουλεύαμαν μαζί αποκάτω απ' το θόλο, ο Καλησώρος ο Νίκος, βέβαια, καλός κι αυτός!

Με τα μουλάρια κουβαλούσαμε πέτρα, από 'δω, απ' το ρέμα τούτο 'δω, αποκάτω απ' το ποτάμι, αλλά κι απ' το άλλο ρέμα, από κείνη τη μεριά. Κουβαλούσαν τα μουλάρια αράδα πέτρες...

Το γιοφύρι το λέγαμαν της Ζέρμας. Ναι, η Ζέρμα το 'χε. Ε, καθένας το 'λεγε..., να εμείς το λέγαμαν Καντσιώτικο, αυτοί της Ζέρμας. Κατάλαβες τώρα...

Τώρα εγώ είμαι 91 χρονών. Ήμουνα μαστορας πολλά χρόνια, εμπειροτέχνης. Έφτιαξα δυο-τρεις εκκλησίες, πολλά σπίτια, στο γιοφύρι κάτω δούλεψα.

Μια εκκλησία έφτιαξα στο Κοτέλτσι. Λέγονταν έτσι ένα χωριό εδώ στη Μακεδονία—άνευ μηχανικό και άνευ εργολάβο! Ήμουνα εγώ, εμπειροτέχνης, μονάχος μου. Μία ακόμα φτιάξαμαν στη

Φλώρινα, συνέταιροι, παρέα, σ' ένα χωριό στην άκρα στα σύνορα, Νίκη λέγονταν το χωριό. Μια ακόμα εκκλησία φτιάξαμαν κάτω, κοντά στο Μουζάκι...

Το χωριό εδώ είχε όλο μαστόρους. Όλοι μαστόροι ήτανε, οικοδόμοι. Φεύγαμαν από 'δω του Αϊ-Δημήτρη. Πηγαίναμαν Θεσσαλία, στη Μακεδονία, πέρα στου Μαρμαρά, πέρα στη Θεσσαλονίκη. Ανάλογα παρέα-παρέα, μαζευόμασταν δυο, πέντε άτομα, δέκα και γυρίζαμαν χωριό-χωριό. Αλλά δε κάναμαν τίποτα. Ίσα-ίσα τα ζώα, τα κριθάρια, τα χορτάρια. Μεροκάματο παίρναμαν κανά τριάντα δραχμές, αλλά ξεχειμάζαμαν...»!

Περιγραφή: Γιώργης Σιούτης (1903-1996)

1. Από το υπό έκδοση βιβλίο του «Μαστόροι και Γεφύρια της Πίνδου».
2. Ιωάννη Τσάγκα, Το γεφύρι της Ζέρμας στο Σαραντάπορο, περ. «Κόνιτσα» 25/1989, σελ. 39.
3. Θωμάς Ζιώγας, Η Δροσοπηγή και το γεφύρι της, περ. «Κόνιτσα» 21/1988, σελ. 242-243.
4. Από Δημοτικό τραγούδι (Δημ. Ν. Τσίγκαλος, Το Επταχώρι, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 165).
5. Από το παραμύθι «Η αλούπα που γίνκε καλόγριγια» (Χαράλ. Ρεμπέλη) Κονιτσιώτικα, Αθήνα 1953, σελ. 130).
6. Πληροφορία Κώστα Φρόντζου, πρώτου προέδρου της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών και απόγονου του Ζιώγα. (σε επιστολή του της 11ης Μαρτίου 1983).
7. Ιωάννου Λαμπρίδου. Περί των εν Ηπείρου αγαθοεργημάτων, Μέρος Πρώτον, Εν Αθήναις 1880, σελ. 77.
8. Ηλία Δήμου, Ευεργέτες του χωριού μας, στο περ. «Κόνιτσα», περίοδος Β, τχ. 18-19/1981, σελ. 253. Ο συγγραφέας γράφει κατασκευή, αλλά εννοεί επισκευή.
9. Τις πληροφορίες για τον εργολάβο, τον επιστάτη και τους υπόλοιπους Καστανιανίτες μαστόρους, οφείλω στον τελευταίο εξ αυτών Δημοσθένη Μπίμπα (σε επιστολή του το 1993). Μου επιβεβαίωσε αναφέροντας και τους συμπατριώτες του, ο Καντιώτης Γιώργης Σιούτης σε συνομιλία που είχα μαζί του Αύγουστο του 1994 - τα ονόματα των μαστόρων απ' το Κάνταικο ταυτίζονται με όσα είχαν αναφερθεί στο συλλογικό Δροσοπηγή, (1993), σελ. 58 και 207.
10. Κατά πληροφορίες του Ζερματινού Νικ. Ζήνδρου (γεν. 1886), που έδωσε στον Ιωάννη Τσάγκα (βλέπε «Κόνιτσα» 25/1989, σελ. 40).
11. «... περί εκτελέσεως των αναγκών εργασιών προς εξασφάλισιν της απειλούμενης υπό καταστροφής γέφυρας **Κανταϊκίου** επί του ποταμού Σαρανταπόρου, προτάσει του Ημετέρου επί της Συγκοινωνίας Υπουργού, αποφασίζομεν και διατάσσομεν
Εγκρίνομεν την εν τω προϋπολογισμώ των εν των προκειμένων έργων αναγραφομένην δαπάνην εκ δραχ. εκατόν πενήντα χιλιάδων (150.000).
Ο αυτός Υπουργός δημοσιεύσει και εκτελέσει το παρόν Διάταγμα.
Εν Αθήναις τη 24 Οκτωβρίου 1927
Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας
ΠΑΥΛΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ
Ο επί της Συγκοινωνίας Υπουργός
Ι. Μεταξάς
Βλέπε, Θωμάς Β. Ζιώγας, Καντιώτικο γεφύρι - Επισκευή του 1927, «Κόνιτσα», 160 / Σεπτ. Οκτ. 2011, σελ. 329-332, που και αναδημοσιεύεται στο παρόν τεύχος.

Παλιά παράθυρα στα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας

Απόσπασμα από την ανέκδοτη
πτυχιακή εργασία
«Μετασχηματισμοί. Προβιομηχανική
τεχνική κουφωμάτων
στα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας»
Καρδίτσα, Οκτώβριος 2022

Φωτογραφίες και σχέδια:
Ισμήνη Τσουμπάρη

Πιθανά δεν είναι εύκολο να σκεφτούμε ότι για χιλετίες ανθρώπινου πολιτισμού τα παράθυρα των κατοικιών, δεν είχαν τζάμι. Το τζάμι χρησιμοποιήθηκε για την πλήρωση του κενού του παραθύρου πρώτη φορά στην Αίγυπτο, όταν ήταν υπό ρωμαϊκή κατοχή το 100 π.Χ. Στην Αγγλία, το γυαλί εφαρμόστηκε στα παράθυρα των λαϊκών κατοικιών πολύ αργότερα, στις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Από το 14^ο αιώνα και μέχρι τότε, καλύπτονταν από επίπεδα τμήματα κέρατου ζώων¹. Στην αρχαία Κίνα, στην Κορέα και στην Ιαπωνία, τα παράθυρα από χαρτί ήταν οικονομικά και εφαρμοζόντουσαν ευρέως. Τον 19^ο αιώνα στην αμερικάνικη δύση, κοινωνίες νομάδων χρησιμοποιούσαν λίπος για να δημιουργήσουν ημιδιάφανες επιφάνειες. Στην κεντρική Ασία, καλύβες από πέτρα, ξύλο ή ύφανση είχαν παράθυρα από ζωική μεμβράνη².

Είναι δύσκολο να βρούμε πληροφορίες για εκείνα τα παράθυρα, τον τρόπο κατασκευής τους, την λειτουργία τους και το αισθητικό τους αποτέλεσμα. Τα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας, όμως, είναι ένας τόπος όπου η ιστορία τους, σε συνδυασμό με το ορεινό τους ανάγλυφο, διατήρησαν μέχρι πολύ πρόσφατα χαρακτηριστικά της προβιομηχανικής εποχής³, τα οποία αποτυπώνονται και στον τομέα της κατασκευών. «Το βουνό είναι ο κατεξοχήν συντηρητής του παρελθόντος», λέει και ο Φερνάντ Μπρωντέλ στο βιβλίο του «Η Μεσόγειος», περιγράφοντας τα ορεινά της Μεσογείου ως μέρη όπου οι αλλαγές έφταναν πιο αργά⁴. Έτσι έχουμε την

¹ <https://www.architectmagazine.com/technology/products/pulling-back-the-curtain-a-brief-history-of-windows>

² Amos Rapoport, Δημήτρης Φιλιππίδης, Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτιστικοί παράγοντες, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2010.

³ Με τον όρο «προβιομηχανική εποχή» εννοούμε την εποχή πριν τη μαζική βιομηχανική παραγωγή αλλά και πριν την χρήση ηλεκτροκίνητων μηχανημάτων.

⁴ Fernand Braudel, Maurice Aymard, Filippo Coarelli. Η μεσόγειος. Ο χώρος και η Ιστορία, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1990

Τα παραπάνω παράθυρα σώθηκαν και συντηρήθηκαν σε καλή κατάσταση στη Δροσοπηγή (Κάντσιο) από τον Κώστα Τζιμούλη κι έτσι είχαμε την ευκαιρία να τα αποτυπώσουμε και να κατανοήσουμε βαθύτερα την χειροποίητη τεχνική των μαστόρων του ξύλου.

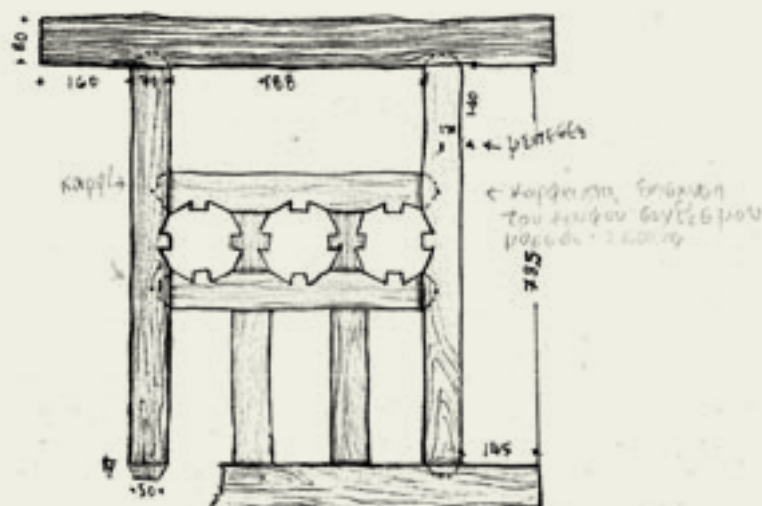
τύχη να μελετήσουμε την μορφή και την λειτουργία αυτών των παραθύρων, να φανταστούμε πώς διαμόρφωναν την καθημερινότητα των κατοίκων και ίσως είναι αφορμή να ακούσουμε και κάποια προσωπική ιστορία. Δυστυχώς πλέον τα παλιά παράθυρα των Μαστοροχωρίων δεν βρίσκονται πια πάνω στους πέτρινους τοίχους των λαϊκών κατοικιών. Είναι πολύ σπάνιο να συναντήσουμε μια τέτοια κατασκευή, καθώς στα τέλη του 19^{ου} μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τα καφασωτά παράθυρα με τρία υαλοστάσια («τζαμλίκια») ήρθαν να αντικαταστήσουν τα παλαιότερα και να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των κατοίκων, οι οποίες μετασχηματίζονταν μαζί με τις ζωές τους. Μπορούμε όμως να τα βρούμε σε κοινοτικές ή ιδιωτικές αποθήκες χάρη σε πρωτοβουλίες ανθρώπων που περιέσωσαν αυτές τις πολύτιμες κατασκευές.

Τα «παλιά»⁵ παράθυρα τα χωρίζουμε σύμφωνα με την κατασκευή τους σε τέσσερα μέρη: στο βασικό κούφωμα, τα κανάτια, τα κάγκελα και την ημιδιάφανη μεμβράνη.

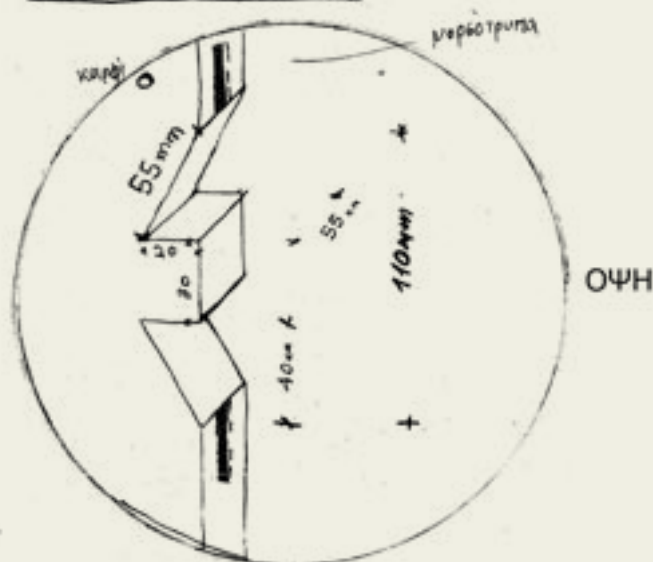
Το βασικό κούφωμα, αποτελείται από οριζόντια στοιχεία, το «πανωκάσι» και το «κατωκάσι» και κατακόρυφα στοιχεία, τα «μπόγια», ενωμένα μεταξύ τους με συνδέσμους ξεπεραστούς ή μόρσου με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι αδύνατη η αποσύνδεση ή χαλάρωση του τετράξυλου⁶. Το πάνω και το κάτω οριζόντιο ξύλο, προεξέχει αρκετά από το ορθογώνιο άνοιγμα ώστε να εξασφαλίζεται η στέρεη ενσωμάτωσή τους στο χτίσιμο. Ουσιαστικά «δένονται» με την τοικοποιία.

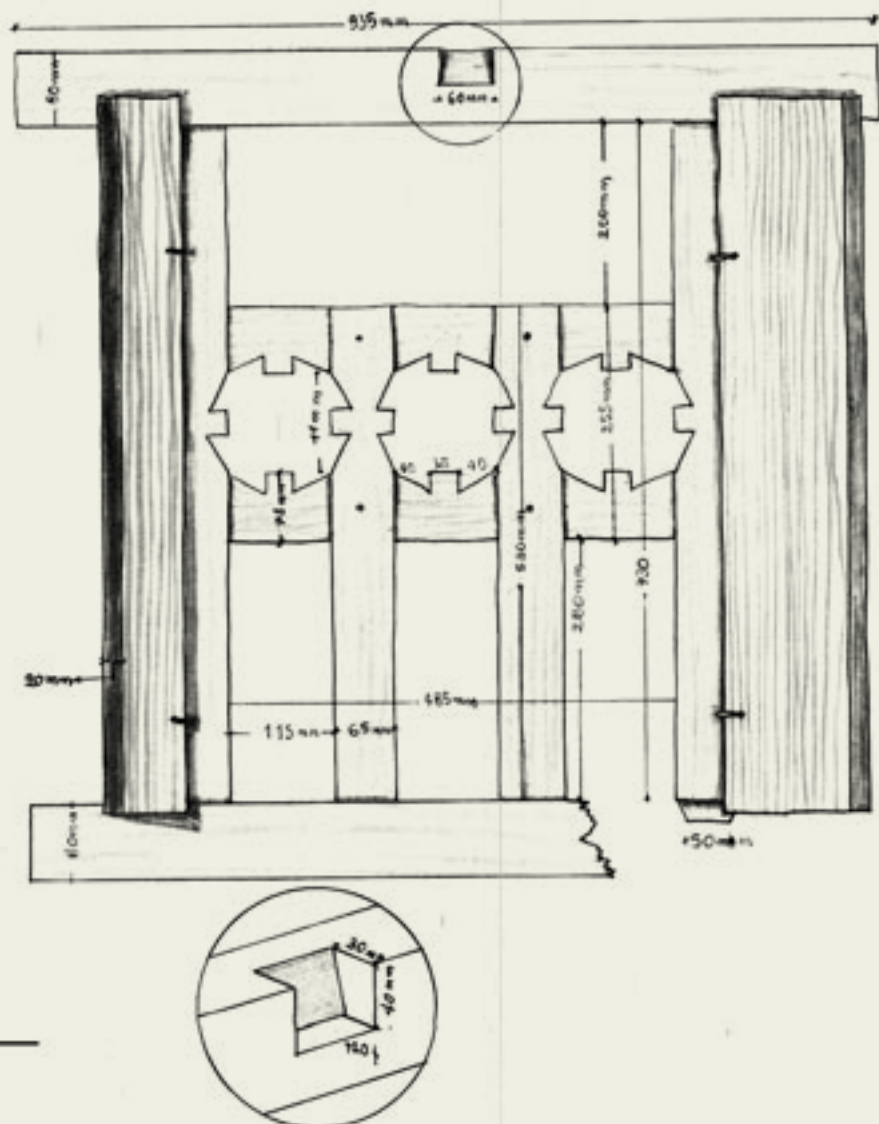
⁵ Παρόλο που και τα καφασωτά παράθυρα είναι «παλιά», ας χρησιμοποιήσουμε αυτή τη λέξη για να περιγράψουμε τα παράθυρα της προηγούμενης τεχνολογίας.

⁶ Κίζης Γιάννης, Πηλιορείτικη Οικοδομία. Η αρχιτεκτονική της κατοικίας στο Πήλιο από τον 17ο στον 19ο αιώνα, ΕΤΒΑ Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα, 2007, Αθήνα

ΛΕΠΤΟΜΕΡΙΑ ΔΕΛΝΟΥ

ΚΕΝΤΡΟΜΑ ΠΑΡΑΒΥΡΟΥ ΜΕ ΚΑΝΑΤΙΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΟΥΝ ΚΟΙΜΑΚΑ 1:5
ΑΠΟ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΣΙΝΓΚΟΥΛΗ (ΣΑΡΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ)
ΚΑΝΤΣΙΚΟ (ΔΡΟΣΟΠΗΓΗ) —

Συνήθως η ποδιά ή το πανωκάσι εφαρμόζει ή μπορεί και να ταυτίζεται με τις ξυλοδεσιές ενισχύοντάς τις με επιπλέον ξυλεία ώστε να συγκρατούν τα τεράστια φορτία του πέτρινου τοίχου. Οι διαστάσεις των ανοιγμάτων ήταν μικρές για λόγους ασφαλείας αλλά και για λόγους θερμικής μόνωσης.

Καθώς τζαμλίκια⁷ δεν χρησιμοποιούσαν ακόμα, ο άνεμος εμποδιζόταν με συμπαγή, σανιδωτά, δίφυλλα παντζούρια από ξύλο πεύκου, ρόμπουλου ή σπανιότερα βελανιδιάς, τα κανάτια. Τα κανάτια, σε αντίθεση με τα σημερινά παντζούρια, τοποθετούνταν συνήθως εσωτερικά του κουφώματος. Αποτελούσαν τη βάση για ανάγλυφα μοτίβα που στόλιζαν την εσωτερική πλευρά του δωματίου και είχαν συχνά θέματα ανθέων ή γεωμετρικά σχέδια.

Τα ξύλινα κάγκελα είναι απαραίτητα στα παράθυρα των κατοικιών του 19ου αι. Η βασική λογική του ξύλινου κάγκελου είναι εφαρμογή ενός πλαισίου στην κάσα του παραθύρου, το οποίο θα προσδίδει ασφάλεια στους κατοίκους και θα μειώνει την ορατότητα στο εσωτερικό. Αποτελούνταν συνήθως από δύο οριζόντια ευθύγραμμα στοιχεία, τις κουπαστές και δύο κατακόρυφα, τους κιονίσκους ορθογωνικής διατομής. Η απλή κατασκευή των στοιχείων και οι μεταξύ τους συνδέσεις σχηματίζουν ενδιαφέροντα διακοσμητικά στοιχεία και μοτίβα, τα οποία συναντάμε να επαναλαμβάνονται με τέτοιο τρόπο ώστε να καλύπτουν ολόκληρη την επιφάνεια του κουφώματος δημιουργώντας μια ενδιαφέρουσα «πλέξη». Η χρήση του σίδηρου στα κάγκελα εμφανίζεται αργότερα, πιθανά λόγω της ευκολότερης εύρεσης σίδηρου ή εξειδικευμένων μαστόρων, όπου γίνεται σφυρήλατο και σε τετράγωνα διατομές.

Ο υποφωτισμός των χώρων που περικλείονται από πέτρινους τοίχους ήταν κάτι το συνηθισμένο

στα σπίτι του 18^{ου} και του πρώιμου 19^{ου} αι. Λόγω της δαπάνης του γυαλιού και της ανυπαρξίας οδικών δικτύων, τα τζάμια θεωρούνταν πολυτέλεια στα χωριά, ακόμη και στα περισσότερα αστικά σπίτια. Έχει πολύ ενδιαφέρον να φανταστούμε πόσο διαφορετική καθημερινότητα βιώνονταν μέσα σε εκείνους τους τοίχους, ακόμα και αισθητικά. Τι ήταν ορατό; Τι κρυβόταν από τις σκιές και το σκοτάδι; Ποια ήταν η σημασία του χρωματισμού των επίπλων και των τοίχων;

Εφόσον τα τζάμια δεν ήταν υλικό που χρησιμοποιούνταν ακόμα σε εκείνη την περιοχή, χρησιμοποιούνταν άλλα υλικά για να πληρώσουν το κενό. Κάποιες αφηγήσεις κατοίκων μιλάνε για υφάσματα και βελόντζες, ενώ κάποιες άλλες για τεντωμένο, ξυρισμένο δέρμα ζώου, κατά βάση δέρμα κασίκας ή προβάτου. Σύμφωνα με μαρτυρίες κατοίκων που έχουν ακόμα μια αμυδρή ανάμνηση εκείνης της τεχνολογίας, το δέρμα εμπόδιζε την ροή του αέρα στο σπίτι αλλά παρείχε και μια ημιδιαφάνεια που επέτρεπε το φως να εισχωρήσει στο εσωτερικό. Ενώ αυτή είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα μαρτυρία και μια γνώση που σχεδόν έχει χαθεί, δυστυχώς δεν έχουμε ακριβείς πληροφορίες για την επεξεργασία του δέρματος και τον τρόπο που εφαρμόζε στο παράθυρο. Παρόλα αυτά παραθέτουμε την πληροφορία αφήνοντας ανοιχτό αυτό το θέμα και ελπίζοντας ότι θα αποκτήσουμε επιπλέον πληροφορίες στο μέλλον.

Τα παράθυρα κατασκεύαζαν οι ξυλουργοί από ξυλεία πεύκης (συνήθως μαύρη πεύκη (*Pinus nigra*) και ρόμπουλου (λευκόδερμη πεύκη – *Pinus leucodermis*), ξυλεία που υπήρχε σε αφθονία στην γύρω περιοχή. Συγκεκριμένα, όπως θα δούμε στην αποτύπωση παρακάτω, για κατασκευές εκτεθειμένες στις καιρικές συνθήκες χρησιμοποιούσαν δαδί, δηλαδή το εγκάρδιο μέρος του πεύκου το οποίο είχε μεγάλη ποσότητα ρητίνης. Την ξυλεία προμηθεύονταν από κοντινές στην εργασία τους δασικές

⁷ Ανοιγόμενα πλαίσια με διασταυρούμενα στοιχεία με πατούρα, που επιδεχόταν την τοποθέτηση μικρού τζαμιού.

περιο-
χές. Τις
καλύτερες
ποιοτικά και
μεγαλύτερες πο-
σότητες δασικής πεύ-
κης τις παρείχε η Αετομυλήτσα
(Ντένισκο). Σύμφωνα με τον Κώστα
Τόντη(1930), για τα παράθυρα χρησιμοποιούσαν
«δέντρα αφράτα, με πολύ δαδί και λίγους ρό-
ζους».

Οι ξυλουργοί προερχόντουσαν κυρίως από
το Τούρνοβο (Γοργοπόταμο), από το Ασημοχώρι
(Λισκάτσι), τους Χιονιάδες και τη Φούρκα.

Από τη συνέντευξη (Θεσσαλονίκη 17/04/2023)
με τον τελευταίο Φουρκιώτη ξυλουργό εκείνης
της εποχής, τον Κώστα Τόντη, γνωρίζουμε ότι
στη Φούρκα υπήρχαν περισσότερες από δέκα
οικογένειες μαραγκών. Ο συγκεκριμένος μά-
στορας δούλευε συχνά στη Δροσοπηγή. Τα συ-
νάφια ακολουθούσαν κι αυτά τον ημινομαδικό

τρόπο
εργασίας
των πετρά-
δων. Αποτε-
λούταν από μικρές
ομάδες με τον αριθμό

να κυμαίνεται από τους δύο-

τρεις μόνιμους μαστόρους, μέχρι και
τα δεκαπέντε άτομα ανάλογα με τον όγκο της
εργασίας τους. Έτσι, στις πετρόχτιστες λαϊκές
κατοικίες, σύμβολο της περιοχής, συναντάμε
ξύλινες σκάλες, μεσάντρες, κασέλες, περίτεχνα
ταβάνια, ρούγες και παράθυρα, όλα κατασκευα-
σμένα από τα συνάφια των ξυλουργών της
εποχής. Οι ξυλουργικές κατασκευές, η ξυλο-
γλυπτική και η ζωγραφική επιχρισμάτων και
ξύλινων επιφανειών, είναι διαδεδομένες ασχολίες
στα Μαστοροχώρια, και οι ξυλουργοί που δού-
λεψαν στις λαϊκές κατοικίες της περιοχής άφησαν
πίσω τους έναν αληθινό θησαυρό, μία τεχνο-
λογική κληρονομιά, που με δυσκολία διασώζεται.

Φιλανθρωπική Αδελφότης Ηπειρωτών εν Βόλω

Ο Γαβριήλ Χαραλ. Παπαγεωργίου γεννήθηκε το 1888 στο Ασημοχώρι (Λισκάτσι) Κονίτσας. Έζησε και πέθανε στο Βόλο το 1977. Θερμός πατριώτης, έκανε βίωμα και κανόνα ζωής τον Ηπειρωτισμό. Υπήρξε από τα ενεργά και δραστήρια μέλη της ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ Βόλου. Ως γενικός γραμματέας από το 1919 μέχρι το 1958 υπηρέτησε με υψηλό αίσθημα ευθύνης την παροικία των Ηπειρωτών Μαγνησίας. Αφετηρία, εφόδιο και αναφορά το χωριό του Ασημοχώρι. Μελετητής της ιστορίας του, συγκέντρωσε και κατέγραψε πολύτιμο λαογραφικό υλικό.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στον κ. Ιωάννη Ζωΐδη, πρόεδρο της ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ νομού Μαγνησίας για την παραχώρηση της ανέκδοτης ιστορίας της Αδελφότητας που συνέγραψε το 1961 ο Γαβριήλ Χ. Παπαγεωργίου.

Έτος Ιδρύσεως: Η ακριβής χρονολογία της ιδρύσεως της εν Βόλω Ηπειρωτικής Αδελφότητας δεν μας είναι γνωστή. Εκείνο το οποίον δυνάμεθα να βεβαιώσωμεν είναι ότι κατά τον Νοέμβριον του έτους 1898 ότε αφίχθημεν εκ της πατρίδος μας (Ασημοχώριον της Επαρχίας Κονίτσας) και εγκατεστάθημεν εν Βόλω, η Ηπειρωτική Αδελφότης υφίστατο εν δράσει.

Επωνυμία και σκοπός: Η επωνυμία την οποίαν έφερεν η Αδελφότης ήτο: «*Φιλανθρωπική Αδελφότης Ηπειρωτών εν Βόλω*». Ο τίτλος ούτος υφίστατο μέχρι του έτους 1936 όποτε ετροποποιήθη το Καταστατικόν της, το ήδη εν ισχύει, και έλαβε την επωνυμίαν «*Ηπειρωτική Αδελφότης εν Βόλω*».

Σκοπός της αδελφότητος τότε ήτο φιλανθρωπικός φαινομενικώς, κατά το Καταστατικόν, αλλά κυρίως όπισθεν αυτού εκρύπτετο ο κύριος σκοπός, δηλαδή ο Εθνικός και πατριωτικός και μ' αυτόν κυρίως ησχολήθη η Αδελφότης, χωρίς βέβαια να αφήναι και τον φιλανθρωπικόν. Η απόκρυψις του πατριωτικού και Εθνικού σκοπού ήτο σκόπιμος τότε διότι κατά τα έτη εκείνα μέχρι του 1913 η Ήπειρος εστέναζε υπό τον Τουρκικόν ζυγόν και εφ' όσον οι πλείστοι των εν Βόλω Ηπειρωτών είχαν τότε τας οικογενείας των, συγγενείς των και τα κτήματά των εις την Ήπειρον, εφοβούντο αντίποινα από τους Τούρκους, καταστροφάς, λεηλασίας κ.λπ. και ακριβώς δια τον λόγον τούτον περιεβλήθη η Αδελφότης τότε με τον ρηθέντα τίτλον της *φιλανθρωπικής*.

Αμφότεροι οι σκοποί ούτοι επραγματοποιήθησαν πλήρως. Και ως προς μεν τον φιλανθρωπικόν σκοπόν προσέφερε πλείστας υπηρεσίας εις τους εν Βόλω Ηπειρώτας ενισχύουσα οικονομικώς και υλικώς τους απόρους, περιθάλλουσα τους ενδεείς και πάσχοντας, χρηματοδοτούσα τους απόρους τόσον του Βόλου όσον και τους διερχομένους εξ' άλλων περιφερειών και προοριζομένους δια την Ήπειρον,

εφοδιάζουσα με δωρεάν εισιτήρια των μεταφορικών μέσων κ.λπ.

Αλλά ως προς τον Εθνικόν και πατριωτικόν σκοπόν της, η δράσις της Αδελφότητος κατά τα έτη εκείνα της δουλείας της Ηπείρου υπήρξε πλουσιωτάτη. Έλαβε μέρος ενεργόν εις τον καρτισμόν ανταρτικών σωμάτων τόσοι κατά τον Μακεδονικόν αγώνα της Ελλάδος των ετών 1900-1910 όσον και κατά τον Βαλκανικόν πόλεμον 1912-1913, όποτε εξώπλισεν ανταρτικά σώματα με πολεμικά εφόδια (κάπες, τσαρούχια, χρήματα κ.λπ.) εις στενή συνεργασία με άλλους παράγοντες.

Συμπαρεστάθη εις τας ενεργείας της Ελληνικής Κυβερνήσεως δια το Βόρειο Ηπειρωτικόν ζήτημα, το οποίον πολλάκις ανεφύη και ιδία κατά τα έτη 1914-1922.

Κατά το 1913 αι ορδαί του Τζαβίτ πασά ελεπλάτησαν, κατέστρεψαν και επυρπόλησαν πολλά

χωριά του Ζαγορίου με αποτέλεσμα να καταλήξουν αθρόοι πρόσφυγες εν Βόλω φεύγοντες την καταστροφήν.

Τότε η Αδελφότης έλαβεν ενεργόν μέρος εις την περίθαλψιν των δι' όλων των μέσων της. Συνέστησεν ειδικήν επιτροπήν περιθάλψεως ήτις ποικιλοτρόπως προσέφερεν μεγίστας υπηρεσίας προς τους πρόσφυγας τούτους δι' εράνων ους ενήργει μεταξύ των φιλοτίμων κατοίκων της πόλεως Βόλου εις χρήματα, τρόφιμα, ενδύματα, κλινοσκεπάσματα κ.λπ.

Μετά το έτος 1922 έπαυσαν τα διάφορα Εθνικά και πατριωτικά ζητήματα, εστράφη η Αδελφότης εις τον Φιλανθρωπικόν σκοπόν της εκπληρούσα τούτον αόκνως μέχρι σήμερα χωρίς βέβαια να υστερή και εις την πατριωτικήν δράσιν της δια κάθε παρουσιαζόμενον εν τω μεταξύ ζήτημα.

Επισυνάπτεται τη παρούση κατάλογος των μελών της ιδία κατά τα έτη εκείνα, δηλαδή 1898-1936, συνταχθείς διά της μνήμης μου καθόσον το αρχείον της Αδελφότητος μέχρι του 1941, της κατοχής της πόλεως υπό των Ιταλών, κατεστράφη παρ' εμού δια τον φόβον αντιποίνων των Ιταλών, καθόσον οι πατριωτικάί ενέργειαι της Αδελφότητος ήσαν αντίθετοι προς τους σκοπούς αυτών δια την Ήπειρον και ιδία δια την Βόρειον Ήπειρον και Αλβανία.

Δις εγένοντο υπό των Ιταλών έρευναι εις την οικίαν μου άκαρποι, διότι το αρχείον εφυλάσσετο εις το γραφείον μου. Η προσοχή των Ιταλών εστράφη εναντίον μου καθόσον από του 1919 διετέλουν Γενικός Γραμματεύς. Την θέσιν του Γεν. Γραμματέως διετήρησα μέχρι του 1958 όποτε, λόγω της ηλικίας μου μη δυνάμενος να εκπληρώσω το βαρύ έργον του, περιορίσθην εις την θέσιν του απλού Συμβούλου, ευχόμενος εις τους νεωτέρους σπουδαιοτέραν και μεγαλύτεραν δράσιν. -Τόπο στα νειάτα.

Βόλος, Μάιος 1961

Ο κατάλογος μελών της Ηπειρωτικής Αδελφότητας Βόλου

«Η παρουσία των Ηπειρωτών στο Βόλο και στη Μαγνησία γενικότερα γίνεται εμφανής προ του 1850. Η εσωτερική μετανάστευση προς την Θεσσαλία των Ηπειρωτών γινότανε καθ' όσον η Θεσσαλία συνόρευε με την Ήπειρο και ήταν εύκολη η πρόσβαση αλλά και η περιοχή της Θεσσαλίας είχε ανάγκη από εργατικά χέρια (κάμπος-λιμάνι στο Βόλο – οικοδομικές εργασίες κ.λπ.)»¹.

Πρώτος οικιστής του Βόλου αναφέρεται ο Κονιτσιώτης έμπορος Νικόλαος Γάτσος. Οι περισσότεροι των τότε διδασκόντων στα σχολεία Θεσσαλίας, Πηλίου και Βόλου ήσαν Ηπειρώται.

Ο κατάλογος των μελών της Ηπειρωτικής Αδελφότητας Βόλου (*«Συνταχθείς υπό του Γαβριήλ Παπαγεωργίου, Γεν.Γραμματέως αυτής»*), αριθμεί 82 μέλη. Διακρίνουμε από την Κόνιτσα τον σχολάρχη Ιωάννη Μελανίδη, από την Βούρμπιανη τον δικηγόρο-κτηματία Νικόλαο Χαρισιάδη, από την Πυρσόγιαννη τους σχολάρχες Νικόλαο και Χαράλαμπο Σούρλα, τους εργολάβους οικοδομών Χρήστο και Κωνσταντίνο Παπαγεωργίου, τον Αριστείδη Παπανικολάου, τον παραγγελιοδόχο Γεώργιο Σούρλα, τον μηχανικό Γρηγόριο Σούρλα, τον κτίστη Νικόλαο Παγώνη και τον εργολάβο ξυλουργό Κωνσταντίνο Παγώνη. Από το Ασημοχώρι (Λισκάτσι) οι εργολάβοι οικοδομών Χαράλαμπος Παπαγεωργίου, Γεώργιος και Θωμάς Πέρλης, οι ξυλουργοί Χαράλαμπος Γεωργίου, Δημήτριος Νούτσος, Αριστομένης Γεωργίου και ο τραπεζικός υπάλληλος Γαβριήλ Παπαγεωργίου.

Το 1956 ο Γαβριήλ Παπαγεωργίου σε μία επιστολή που είχε στείλει στον Ευριπίδη Σούρλα και στον γιατρό Βασίλειο Κ. Χρήστου αναφέρει Πυρσογιαννίτες μαστόρους και Ασημοχωρίτες που εργάστηκαν ως μαραγκοί ξυλογράφοι στο

Βόλο και στο Πήλιο². Τα ονόματά τους δεν είναι καταχωρημένα στην κατάσταση μελών της Ηπειρωτικής Αδελφότητας.

Από το Ασημοχώρι είναι ο Δημήτριος Νάσιος, ο Γιώργος Μήτσης με τα παιδιά του Μάνθο, Χαράλαμπο, Γιαννούλη και Αδάμο, τα αδέρφια Αλέξανδρος και Ιωάννης Οικονόμου (Καλούσπδες), Ιωάννης Αδάμου, Χρήστος Αγγελής Νάτσος, Βασίλειος Θ. Πανταζής, Μάνθος Νούτσος, Κωνσταντίνος και Μάνθος Τάτσος.

Από την Πυρσόγιαννη είναι οι μαστόροι Γιάννης Κώτα Φλώρος, Ιωάννης Χρυσάφης, Αντώνης Ζήση Χαρίσης (Παπαγεωργίου) και ο Κυριάκος Γκαμπέτης που είχε πρατήριο άρτου στην κεντρική αγορά του Βόλου, γνωστό και ως στέκι των Ηπειρωτών Μαγνησίας. Εκεί αντάμωνε όλους τους Ηπειρώτες ο Πυρσογιαννίτης κυρατζής Αποστόλης Μπάτσкас που έκανε το δρομολόγιο από τα χωριά της Κόνιτσας μέχρι το Βόλο (*αφήνων προσωρινώς τα ζώα του εις Τρίκαλα ή Καλαμπάκα*).

“Ευρισκόμεθα – διαβάζουμε στην επιστολή – εις την εποχή 1895-1907 οπότε και παρετηρήθη η μεγαλύτερα έντασις της οικοδομικής αναπτύξεως του Βόλου”.

Τεκμηριωμένη μνεία επωνύμων μαστόρων από τα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας ανάγεται στα 1883 σύμφωνα με οικοδομικό συμφωνητικό ανάμεσα στον Ιωάννη Αθανασίου Μικρόπουλο, κάτοικο Βόλου και Πυρσογιαννίτες μαστόρους από την οικογένεια Γκάσιου-Παπαγεωργίου³.

Βασίλης Γ. Παπαγεωργίου

¹ Εφημερίδα «Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ», ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 27 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2009.

² ΑΣΗΜΟΧΩΡΙ ΚΟΝΙΤΣΑΣ – ΤΟΜΟΣ Α΄. ΑΘΗΝΑ 2001 – ΤΙΜΟΘΕΟΣ Δ. ΧΡΗΣΤΟΥ.

³ ΜΑΣΤΟΡΟΙ ΧΤΙΣΤΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ, ΤΟΜΟΣ Α΄. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2008 – ΑΡΓΥΡΗΣ Π.Π.ΠΕΤΡΟΝΩΤΗΣ – ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ.

Από την πέτρα στο σκυρόδεμα

Φωτ. Φανής Σαρρή

Προσωπικό αντίδωρο.

Ο Αργύρης Πετρονώτης (1924-2023) υπήρξε ένα ακούραστο, ανήσυχο και δημιουργικό πνεύμα.

Η διαδρομή του συνδέθηκε με λαμπρές σελίδες της έρευνας για την λαϊκή μας αρχιτεκτονική. Μαζί του σβήνει ένας ολόκληρος κόσμος ευγένειας και αρχοντιάς.

Βασίλης Γ. Παπαγεωργίου

Απόσπασμα από την ανέκδοτη εργασία: ΜΑΣΤΟΡΟΙ ΧΤΙΣΤΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ, ΤΟΜΟΣ Β΄, ΑΡΓΥΡΗΣ Π.Π. ΠΕΤΡΟΝΩΤΗΣ - ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Παρατηρούμε ότι κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου επιτείνονται οι αλλαγές στον τρόπο δουλειάς των μαστόρων. Μετεγκαταστάσεις και μεταναστεύσεις, η με το πέρασμα του χρόνου μεταβολή στο σχεδιάσμα των κτηρίων σε συνδυασμό με την εξέλιξη της δομικής τεχνολογίας θα έχουν ως συνέπεια την βαθμιαία αποδυνάμωση των μπουλουκιών και την τροπή των μαστόρων στο να δουλεύουν ο καθένας «για την πάρτη» του.

Ιδιαίτερα κατά την δεκαετία 1930-1940, ίσως ακριβέστερα γύρω στα 1935, κάμπτεται η τέχνη. Προφανώς αλλάζει το πνεύμα της εποχής. Συνδυάζονται πολλές αλλαγές. Η νέα τεχνολογία ιδίως του «τσιμέντου», που φέρνει και νέα νοοτροπία («τσιμέντο να γίνει»). Η υποβάθμιση των διαθέσεων των μαστόρων, των πελεκάνων ιδιαίτερα, που τα λιθανάγλυφα σκαλίσματά τους δεν έχουν την πρότερη αποδοχή, δεν θεωρούνται αναγκαία, χάνουν την συμβολική τους για τον κοσμάκη σημασία, συγκρινόμενα με την τρέχουσα ακαδημαϊκή μορφολογία και προσωπογραφία, θεωρούνται κατώτερα. Και προστίθεται και ο κυρίαρχος οικονομικός παράγων. Φτηνότερα σπίτια για τους νοικοκυραίους, λιγότερη απασχόληση για τους πελεκάνους.

«1935». Αναδουλειές; Πάντως αρχή διάλυσης του προαιώνιου συστήματος των μπουλουκιών. Δύσκολος ακόμα ο εκπατρισμός. Αλλά η βεβαιότητα για καλλίτερες αποδοχές, τώρα του καθενός χωριστά (για την «πάρτη» του, όπως λέγαν), ανοίγει τον δρόμο του καθενός και όλων μαζί χωριστά για την Περσία, την Αφρική ιδίως στο Σουδάν, Αβησσυνία (Αιθιοπία), Αίγυπτο, Ταγκανίκα (Τανζανία), Κογκό έως τη νότια άκρη της Ηπείρου.

Σ' αυτή την «παρακμή» διακρίνονται και μαστοροί που ζωντανεύουν την παράδοση: Ο Δήμος Φλίντρης (1906-1986), Πυρσογιαννίτης

καλός μάστορας, υπήρξε και λαϊκός διανοούμενος. «Ένας από τους πιο πολύτιμους πληροφορητές και συνεργάτες μας όταν βγάσαμε το περιοδικό *Αρμολόϊ*... Διηγούνταν, σχεδίαζε, έγραφε. Ήταν με λίγα λόγια η ψυχή του περιοδικού μας» (- καταθέτει ο Β. Παπαγεωργίου).

Ως γνωστόν το *Αρμολόϊ* κυκλοφόρησε σε δέκα τεύχη 1(1976) - 10 (1980). Ο Δήμος Φλίντρης όντας γνώστης φθίνουσας υστερομεσοπολεμικής (και μεταπολεμικής) τέχνης είναι ο ειλικρινής εικονογράφος της και ερμηνευτής, όταν στέκει εμπρός σε παλιά λιθανάγλυφα, όπως του Αγιώργη, προσωπεία και γυναίκες που χορεύουν. Έγραψε σχετικά: «...Οι μαστόροι της ηλικίας μου, κοντεύω τα 75, δεν τα πρόλαβαν τέτοια σκαλιστά. Εμείς δουλεύαμε με φόρμες και καθαροπελέκι, δηλαδή πώς να σου πω, ευκολότερη δουλειά και με λιγότερη φαντασία. Οι παλιοί δούλευαν και τα σχεδίαζαν με το μυαλό. Είχαν άλλη ρέγουλα. Αυτά εδώ είναι από το 1800 και πριν. Εδώ βλέπω Αγιόρ' με κοντάρι, δράκους, αυτός είναι καβαλάρης με δυό τσιράκια. Όχι, όχι, τέτοια δουλειά δε γινόταν στον καιρό μας...» (*Αρμολόϊ*, τχ. 8-9 [1980], σ. 53). Συμφωνεί και ο μάστορας Θύμιος Βατσακάλης (1910-1986) και συμπληρώνει:

«Ήθελε μεράκι και πολύ υπομονή για να γεννηθούν εκείνα τα καμαρωτά, οι κλάρες με τα φύλλα και τα σταφύλια, τα φεγγάρια κι οι μπακλαβάδες.

Στενοχωριέμαι που πέθαναν εκείνοι οι τεχνίτες που άρπαζαν το καλέμι και χόρευε το χέρι τους πάνω στην πέτρα, ώρες σκυφτοί, χωρίς να σηκώσουν κεφάλι» [*Αρμολόϊ*, τχ 6 (1978) σελ. 35].

Με μια φράση, κυριολεκτικά στοχευμένα, ο πολυταξιδεμένος μάστορας Τάκης Γκουντής (1900-1987) γράφει για το τέλος της τέχνης:

«Τα μπλούκια των μαστόρων εκείνα τα χρόνια, κοντά στο '35 (1935) είχαν λιγοστείψει. Είχε σπάσει το παλιό, δεν έβγαζαν λεφτά. Λιγόστεψαν κι οι καλοί πελεκάνοι. Σαν να πούμε, στέρεψε η

πηγή. Από κει κι ύστερα κανένας δεν έμαθε πελέκι. Μόνο μπετά και καλούπια ξέρουν οι καινούργιοι οι μαστόροι. Στα χαμένα, δεν είναι τέχνη τα τσιμέντα.

Τότε, που λες, και με το Μεταξά ύστερα, χάλασαν τα μπλούκια, χάλασε κι η τέχνη κι άρχισε ο κανένας να δουλεύει για πάρτη του...» [*Αρμολόϊ*, τχ. 6 (1978)].

Ο Θεοφάνης Παπαγεωργίου (1926-2017) ανήκει και στην μεταπολεμική σειρά των μαστόρων που βιώνει τη μετάβαση στη νέα οικοδομική τεχνολογία από την πέτρα στο σκυρόδεμα. Γράφει (το 2006), εγκατεστημένος από το 1939 στην Καρδίτσα. «Μάλιστα στεναχωρήθηκα πολύ όταν χάλασα 5 πέτρινα σπίτια με τον εκσκαφέα, σπίτια που τα φτιάχναμε μαζί με τον πατέρα, τον αδελφό μου Γιώργο, και εξάδελφο Ανδρέα Παπαγεωργίου». Τώρα «Φτιάχνουμε πολυόροφες πολυκατοικίες διότι εκμεταλλέβονται οι ιδιοκτήτες τα οικοπέδα με πολλά διαμερίσματα. Έφτι[α]ξα δικό μου συνεργείο και πέρνω δουλειές μόνος μου».... «Αλλά μάστορας, της πέτρας δεν μαθένει κανένας νέος τώρα. Από τόσους μαστόρους πυρσογιαννίτες που ήμασταν στην Καρδίτσα δεν έγινε κανένας νέος οικοδόμος. Θα ήμασται οι τελευταίοι».

Τα εργαλεία για την επεξεργασία της πέτρας "αποστρατεύονται" και καταλήγουν σε μουσειακές συλλογές.

«...Τα μαστορικά εργαλεία του Λεωνίδα του πατέρα μου, ένα μικρό σφυρί που χρησιμοποιούσε στο πελέκημα τούβλων για να φτιάχνει τις κορνίζες, δηλαδή τα φάλτσα, όταν έχτιζαν το '20 (1920) το ξενοδοχείο «Άρνη» στην Καρδίτσα. Αυτά τα εργαλεία και το σφυρί το δικό μου που τόχει φτιαγμένο ο Μήτσης στο καμίνι του τα έδωσα στον Σύλλογο για το Μουσείο Μαστόρων».

Πυρσογιαννίτικα Λιθανάγλυφα, 18^{ος}-19^{ος} αιώνας
 (Αρχείο περιόδ. «Αρμόλοι» & Μουσείου Ηπειρωτών Μαστόρων, Πυρσόγιαννη. Φωτ. Φανής Σαρρή)

Η αυλόθουρα του ενοριακού ναού του Αγίου Νικολάου Κόνιτσας με τα περίτεχνα λιθανάγλυφά της

Φωτογραφίες:
Χαρτάκης Ι. Παπαϊωάννου

Η είσοδος του περιβόλου του ενοριακού ναού του Αγίου Νικολάου στην Άνω Κόνιτσα οριοθετείται από μια επιβλητική τοξωτή αυλόθουρα ύψους 4,40 μέτρων και πλάτους 5,00 μέτρων. Η αυλόθουρα αποτελείται από επιμελώς πελεκημένες πέτρες από γκρίζο ασβεστόλιθο της περιοχής, εκτός από τέσσερις που είναι από πωρόλιθο. Το επάνω μέρος της αυλόθουρας έχει τη μορφή ασπίδας πλήρους ημικυκλίου, ακτίνας στο εσωτερικό της 1,40 μέτρων. Η πρόσοψη της αυλόθουρας αποτελείται από 225 πέτρες εκ των οποίων οι 105 σχηματίζουν την τοικοποιία της βάσης (53 αριστερά, 52 δεξιά), οι 70 την ασπίδα και οι 50 καλύπτουν την υπόλοιπη επιφάνεια.

Η ασπίδα συγκροτείται από τρεις σειρές τόξων αποτελούμενα, από το εσωτερικό προς το εξωτερικό, από 9, 12 και 29 πέτρες αντίστοιχα. Το ύψος από τις πέτρες μειώνεται βαθμιαία από μέσα προς τα έξω. Η μεσαία σειρά της ασπίδας, που φέρει και τις μεγαλύτερες σε μήκος πέτρες, συγκροτείται από 12 τεμάχια εκ των οποίων τα 10 φέρουν ανάγλυφες παραστάσεις. Οι παραστάσεις από αριστερά προς τα δεξιά έχουν ως εξής: (α) θηλαστικό (πιθανά ελάφι), δύο πτηνά, βάζο με άνθη, δύο φίδια, (β) στάμνα, (γ) τρίγωνο, άλογο με καβαλάρη με σπαθί και στον χώρο της κοιλιάς του αλόγου είναι χαραγμένη η χρονολογία (με επιφύλαξη) 1876 (ή 1816), (δ) δύο πτηνά που κοιτούν προς αντίθετη κατεύθυνση, ενώ ενώνουν τα φτερά τους, ανάμεσά τους υπάρχει μικρή δυσανάγνωστη επιγραφή, καβαλάρης με άλογο και σπαθί, φίδι, (ε) δύο πτηνά με ρόδακα ανάμεσά τους, (στ) κενό- δεν φέρει λιθανάγλυφο, (ζ) δύο ολόσωμες μορφές (γυναικείες) και ανάμεσά τους δέντρο το οποίο ακουμπούν για να κόψουν καρπούς, (η) κενό- δεν φέρει λιθανάγλυφο, (θ) στάμνα, (ι) καβαλάρη με άλογο και σπαθί και άλλο μεγαλόσωμο θηλαστικό δίχως καβαλάρη

Η αυλόθυρα του ενοριακού ναού Αγίου Νικολάου Κόνιτσας με τα περίτεχνα λιθανάγλυφά της.

που θα μπορούσε να είναι άλογο ή ελάφι, (ια) τρίγωνο και τέλος (ιβ) αντρική μορφή με τουφέκι. (Βλ. φωτό με την αντίστοιχη αρίθμηση: α, β, γ, δ, ε, ζ, θ, ι, ια, ιβ).

Εκτός από τα παραπάνω, επιπλέον λιθανάγλυφα υπάρχουν τόσο στην τρίτη προς τα έξω σειρά της αψίδας όσο και στους τοίχους στήριξης αυτής. Συγκεκριμένα, στην κορυφή της τρίτης προς τα έξω σειρά της αψίδας εντοπίζεται μία πέτρα με απλό λιθανάγλυφο (πέντε τρίγωνα που διατάσσονται συμμετρικά διαδοχικά προς αντίθετες κατευθύνσεις). Τέλος, στους τοίχους στήριξης της αψίδας διατάσσονται ένθεν και ένθεν της εισόδου δύο δρακόμορφα ζώα, εκ των οποίων το ευρισκόμενο αριστερά φέρει

κεφαλή θηλαστικού, ενώ εκείνο στα δεξιά πτηνού ή ερπετού. Επίσης, σε μικρή απόσταση από αυτά, αλλά όχι στην ίδια σειρά, απεικονίζονται μορφές ανθρώπινες σε χορό [τρεις γυναικείες αριστερά (?), τέσσερις αντρικές δεξιά].

Η επιβλητική αυλόθυρα του Αγίου Νικολάου με το πέρασμα του χρόνου έχει συνδεθεί στη μνήμη των κατοίκων και των συχνών επισκεπτών της πόλης μας με τη θέση στην οποία βρίσκεται, δηλαδή τον περίβολο του ενοριακού ναού του Αγίου Νικολάου, και πολλοί πλέον πιστεύουν ότι αυτή ήταν και η αρχική της θέση, δηλαδή ότι κατασκευάστηκε εκεί που είναι σήμερα την ίδια περίπου περίοδο –ή έστω λίγο μετά– κατά την οποία χτίστηκε και ο ναός

(1841-43). Άλλοι πάλι, πιο λίγοι, κοιτώντας προσεκτικά τις λιθανάγλυφες παραστάσεις, απορούν που η αυλόπορτα φέρει μη συννηθισμένα εκκλησιαστικά σύμβολα και δεν μπορούν να βρουν την αιτία για αυτόν τον λόγο, θεωρώντας πως αυτό οφείλεται στην άγνοια των κατά καιρούς αρμοδίων για τη διαχείριση του ναού.

Η πραγματικότητα βέβαια είναι διαφορετική και έχει ως εξής. Κατά το παρελθόν υπήρξαν στην Κόνιτσα περίοδοι που, είτε εξαιτίας μιας αδικαιολόγητης αδιαφορίας είτε για άλλους λόγους, αρκετά από τα μνημεία της (ή τα εν δυνάμει μνημεία της) δεν έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης (προφανώς από άγνοια) και κατά συνέπεια δεν υπήρχαν συντονισμένες ενέργειες φύλαξης και διατήρησής τους. Βέβαια πάντα υπάρχουν και οι φωτεινές εξαιρέσεις και σαφώς ακόμα και κατά τη διάρκεια αυτών των «ιδιαίτερων» περιόδων έλαβαν χώρα ορισμένες αποτελεσματικές ενέργειες οι οποίες ωθούνταν από την ανιδιοτελή πρωτοβουλία φωτισμένων και διορατικών ανθρώπων. Ωστόσο, κατά κανόνα στις περιόδους αυτές πολλά από τα «μνημεία» της Κόνιτσας, ιδιαίτερα της επάνω πόλης, εγκαταλείπονταν στην τύχη τους με αποτέλεσμα να καταρρέουν ή μέλη τους να αποσπώνται και να μεταφέρονται σε άλλες πόλεις, σε άγνωστη ή σε γνωστή –χωρίς όμως αναφορά στον τόπο προέλευσης– κατεύθυνση. Φυσικά, τα «μνημεία» χωρίς ιδιοκτητή ή εκείνα με ασαφή ιδιοκτησιακό καθεστώς ή εκείνα που κατέληξαν σε νέους ιδιοκτήτες (κατόπιν αλληπάλληλων πωλήσεων), οι οποίοι –εκ των πραγμάτων– δεν ήταν σε θέση να γνωρίζουν την ιστορία τους, ήταν και τα πιο ευάλωτα.

Όπως ήταν επόμενο στο πλαίσιο της γενικότερης αυτής τάσης εντάσσεται και η «ολοσχερής εξαφάνιση» αρκετών από τις επιβλητικές αυλόθυρες και εισόδους των αρχοντικών οικιών της πόλης, ιδιαίτερα εκείνων που οι αρχικοί τους ιδιοκτήτες ανήκαν σε ισχυρές

οικογένειες μουσουλμάνων, τους λεγόμενους Μπέηδες. Όσο και εάν φαίνεται περίεργο, αποτελεί πραγματικότητα το γεγονός ότι σήμερα –εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις– δεν υπάρχουν καν φωτογραφίες ούτε από τα κτήρια και ούτε φυσικά από τις αυλόθυρες και τις εισόδους αυτών, ορισμένες από τις οποίες τις πρόσλαβα και εγώ τον καιρό που πήγαινα στο Δημοτικό Σχολείο της Άνω Κόνιτσας.

Οι μόνες αυλόθυρες/ εισοδοί των επιβλητικών κτηρίων αυτής της κατηγορίας που σώζονται στις μέρες μας είναι οι δύο τοξωτές εισοδοί (αυλόθυρα και εσωτερική είσοδος) στο οικιστικό συγκρότημα του Ζεϊνέλμπεη, γνωστό παλιότερα στην καθομιλουμένη –από εμάς που μεγαλώσαμε εκεί– ως «Τζηνέλμπεη» και σήμερα, όπως έχει επικρατήσει να λέγεται, «Οικία Χάμκως». Εκτός όμως από αυτές τις δύο θύρες, υπάρχει και άλλη μία, εξίσου μεγάλη και επιβλητική, για την οποία και σχεδιάστηκε στο παρελθόν και εφαρμόστηκε με απόλυτη επιτυχία ολόκληρο σχέδιο διάσωσης, για το οποίο –όπως επίσης και για την ιστορία της ίδιας της θύρας– δεν έχει αναφερθεί μέχρι σήμερα ποτέ κανένας. Πρόκειται για την κεντρική αυλόθυρα του ενοριακού ναού του Αγίου Νικολάου Κόνιτσας, που αποτελεί και το θέμα του παρόντος άρθρου μου.

Η αρχική θέση της αυλόθυρας του Αγίου Νικολάου βρισκόταν περίπου εκατό μέτρα βορειοδυτικά από τη σημερινή της θέση, προς το ύψωμα του Προφήτη Ηλία (Αη-Λιάς) και αποτελούσε την κύρια είσοδο του αρχοντικού που ανήκε σε μια από τις ισχυρές οικογένειες των μπέηδων της παλιάς Κόνιτσας, του Ελμάζ Μπέη.

Ο πατέρας μου, Ιωάννης Γ. Παπαϊωάννου, συμβολαιογράφος της Κόνιτσας για τρεις δεκαετίες (1970-2000), διετέλεσε επί περιόδου επισκόπου Σεβαστιανού επίτροπος του ναού του Αγίου Νικολάου για αρκετά χρόνια. Παράλληλα είχε έντονο το ενδιαφέρον και την αγάπη

Λεπτομέρεια των τοίχων στήριξης της αψίδας του ναού του Αγίου Νικολάου (αριστερό σκέλος). Διακρίνονται τα δύο λιθανάγλυφα (δρακόμορφο ζώο και χορός γυναικών) (2021).

Λεπτομέρεια των τοίχων στήριξης της αψίδας του ναού του Αγίου Νικολάου (δεξιό σκέλος). Διακρίνονται τα δύο λιθανάγλυφα (δρακόμορφο ζώο και χορός ανδρών) (2021).

Η αυλόθυρα του αρχοντικού Ελμάζ Μπέη στην Άνω Κόνιτσα στο τέλος της δεκαετίας του 1970. Διακρίνεται η ακριβής θέση ορισμένων μελών με λιθανάγλυφα του κεντρικού τόξου της αψίδας, καθώς και εκείνων που βρίσκονται στους τοίχους στήριξης. Δεξιά επάνω υπάρχει θέση όπου θα ήταν τοποθετημένη επιγραφή, η τύχη της οποίας παραμένει άγνωστη. Στο εσωτερικό της μισάνοιχτης πόρτας διακρίνονται τα υπολείμματα από τις εσωτερικές καμάρες του κτηρίου στο οποίο ήταν ενσωματωμένη η είσοδος. Η υψηλή βλάστηση υποδηλώνει την πλήρη εγκατάλειψη. (Φωτό: Ιωάννης Γ. Παπαϊωάννου, δεκαετία 1970).

για ότι σχετίζεται με τον τόπο, την ιστορία και τον πολιτισμό. Έτσι, κατά τη διάρκεια της θητείας του εντόπισε τον κίνδυνο της κατάρρευσης και της επακόλουθης απώλειας της αυλόθυρας με τις μοναδικές λιθανάγλυφες παραστάσεις, και φρόντισε, ερχόμενος σε συνεννόηση με τον τελευταίο ιδιοκτήτη, να παραχωρηθεί η αυλόθυρα ως δωρεά στο ναό του Αγίου Νικολάου.

Στις σημειώσεις που μας άφησε ο πατέρας μου, Ιωάννης Παπαϊωάννου, για το γεγονός της «μετεγκατάστασης» της αυλόθυρας, σημειώνει

τα εξής: «Είχα πολύ καλή συνεργασία –κατά το διάστημα που ήμουνα μέλος της Εκκλησιαστικής Επιτροπής– τόσο με τον Πρόεδρο Ιερέα Χρήστο Καλλιντέρη, όσο και με τα μέλη αυτής: Δημήτριο Τζήμα από το Παλαιοσέλι Κονίτσης, Σπύρο Δερδέκη από την Κόνιτσα, Απόστολο Κατή από το Ελεύθερο Κονίτσης και Γεώργιο Μπαρμπούτη που καταγόταν από κάποιο χωριό πέριξ των Ιωαννίνων και είχε έρθει στην Κόνιτσα γαμβρός, όταν παντρεύθηκε την Πηνελόπη Πορφύρη. Όλοι τους απήλθαν, «θεός σ' χωρέσ' τους»! Καλοί άνθρωποι ήσαν όλοι τους

Το κυρίως οίκημα (δεξιά) και τα ερείπια του μπροστινού κτηρίου (αριστερά) στο οποίο ήταν ενσωματωμένη η είσοδος (αυλόθυρα) του αρχοντικού Ελμάζ Μπέη). Διακρίνεται, ανάμεσα από τις καμάρες, θέση που προφανώς υπήρχε κτπορική (ή άλλη) επιγραφή, η τύχη της οποίας αγνοείται (1976).

και συνεργάσιμοι. Ίσως κάποτε να μη συμφωνούσαν πλήρως μαζί μου, κυρίως σε θέματα προστασίας και διατηρήσεως των εκκλησιαστικών Μνημείων και κειμηλίων. Κατά πρώτον, καταγράψαμε..... Έκτο έργο μας ήταν να μεταφέρουμε την εξωτερική πόρτα, ένα τέλειο πέτρινο καλλιτεχνικό έργο, από το εκεί πλησίον σπίτι του τουρκαλβανού Ελμάζ-μπέη –την είχε δωρήσει ο τότε ιδιοκτήτης αείμνηστος Βασίλειος Παναγιωτίδης από τον Αμάραντο-Κονίτσης και από χρόνια εγκατεστημένος στην Κόνιτσα, ως έμπορος ψιλικών, «Θεός χωρέσ’

τον»– και την τοποθετήσαμε όπως ήταν με τα ωραία καλοπελεκημένα αγκωνάρια της και με τις επίσης καλοπελεκημένες πέτρες με τις υπέροχες καλλιτεχνικές λιθοανάγραφες παραστάσεις τους. Την επιμέλεια της τοποθέτησεως είχε αναλάβει ο Ηλίας Δήμου, καλλιτέχνης αρχιμάστορας από την Πηγή-Κονίτσης (πρώην Πεκκλάρι), «Θεός χωρέσ’ τον», την δε κατασκευή και τοποθέτησι της καλλιτεχνικής σιδερένιας πόρτας, είχε ο εκ Κονίτσης Χρήστος Μηλιώνης, καλλιτέχνης σιδηρουργός.

Να συμπληρώσω εδώ, ότι για τη μεταφορά

και την επανακατασκευή της αυλόθυρας στη νέα της θέση ο πιο πάνω αναφερόμενος εργολάβος και μάστορας, Ηλίας Δήμου (1910-2004), συνεργάστηκε με τον εξάίρετο τεχνίτη της πέτρας Απόστολο Αχιλλέα Βαζούκη (1928-2017) εκ Πεκλαρίου (Πηγή), απόγονο της μεγάλης ομώνυμης οικογένειας μαστόρων από την Στράτσειανη (Πύργος) (πληροφ. Β. Παπαγεωργίου/ Αρχείο περιοδικού Αρμολόι). Μάλιστα ο Απ. Βαζούκης κατά την τοποθέτηση της αυλόθυρας θεώρησε επιβεβλημένο να αφήσει και αυτός το αποτύπωμά του, σκαλίζοντας διακριτικά μια πέτρα στο δεξί σκέλος της βάσης στήριξης της ασίδας με τα αρχικά του ονόματός του (Α.Β.).

Επίσης, η όλη «επιχείρηση διάσωσης» του (μη χαρακτηρισμένου) μνημείου έγινε την περίοδο 1980-81, αφού ο «εκ Κονίτης καλλιτέχνης σιδηρουργός» Χ. Μηλιώνης, φρόντισε να αποτυπώσει επάνω στην σιδερένια καγκελόπορτα την χρονολογία (1981). Άλλωστε ο σημαντικός εφημέριος του ναού, π. Κωνσταντίνος Μήτης, που τότε είχε μόλις χειροτονηθεί διάκονος, θυμάται πολύ καλά το συνεργείο των μαστόρων να έχει τοποθετημένες στο έδαφος και αριθμημένες με σειρά τις πέτρες, ώστε να τοποθετηθούν κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Απορία δικιά μου πάντα ήταν εάν οι πέτρες με τα λιθανάγλυφα, μετά τη μεταφορά και την

τοποθέτηση στη νέα θέση, είχαν μπει στη σωστή τους σειρά. Αν και κοιτώντας σήμερα την αυλόθυρα, δεν έχει κανείς παρά να θαυμάσει την τελειότητα και επομένως την ορθότητα της επαναδιάταξης των μελών του τόξου, η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Μελετώντας προσεκτικά τις τρεις μόνο φωτογραφίες της αυλόθυρας που σώζονται από όταν αυτή ήταν στην αρχική της θέση και οι οποίες προέρχονται από το οικογενειακό μας αρχείο, μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πως οι πέτρες με τα λιθανάγλυφα δεν έχουν μπει στην αρχική τους σειρά.

Λάθος, απροσεξία, αμέλεια ή τεχνική δυσκολία; Δεν ξέρουμε. Αν και δεν έχει τόσο σημασία, αρκεί που οι τεχνίτες κατόρθωσαν και έστησαν ξανά αυτό το επιβλητικό μνημείο και έτσι σώθηκε ως τις μέρες μας. Δεν αποκλείεται βέβαια τελικά η αυλόθυρα πρώτα να κατέρρευσε ξαφνικά –αν θυμάται καλά ο συμμαθητής και φίλος μου Δημήτρης Τσιγκούλης– και αμέσως μετά να ακολούθησε η μεταφορά και η «μετεγκατάστασή» της.

Όπως όμως και να έχουν τα πράγματα στις λεπτομέρειές τους εκείνο που προέχει και που πρέπει να τονιστεί είναι πως η περίπτωση της αυλόθυρας του Αγίου Νικολάου είναι η μοναδική ενέργεια διάσωσης ενός μνημείου της ιστορίας της πόλης μας μέσω της επιτυχούς μετεγκατάστασής τους σε άλλη παραπλήσια θέση με παρόμοια χρήση. Αξίζουν πραγματικά συγχαρητήρια στον πατέρα μου Ι.Γ. Παπαϊωάννου και στα υπόλοιπα μέλη της εκκλησιαστικής επιτροπής που έπραξαν ορθά παρά τις δυσκολίες πάσης φύσεως που οπωσδήποτε είχαν να αντιμετωπίσουν καθώς και στους επιδέξιους τεχνίτες της τελευταίας γενιάς των μεγάλων μαστόρων του παρελθόντος που πίστεψαν στο έργο αυτό και έδωσαν τον καλύτερό τους εαυτό για την επανασυναρμολόγηση της αυλόθυρας.

Πώς και ποιοί έχτιζαν την νέα Αθήνα τον 19ο αιώνα

Εισαγωγή επιμελητή

Σε όλη τη διάρκεια της μακρόχρονης τουρκοκρατίας, η Αθήνα ήταν μια μικρή κωμόπολη της οποίας ο πληθυσμός ποτέ δεν ξεπέρασε τις 15.000 ψυχές. Κατά τους χρόνους του απελευθερωτικού αγώνα (1821-1829) υπέστη πάμπολλα δεινά. Το 1824, σε μια μικρή ειρηνική ανάπαυλα του αγώνα, οι κάτοικοί της ανέρχονταν σε 9.040 νοματίους. Το 1826/27 ο πληθυσμός της αποδεκατίστηκε και όσοι επέζησαν κατέφυγαν σε άλλα μέρη, για να γλυτώσουν από την οργή και τη σπάη του Κιουταχί. Το 1831, εξ αιτίας αυτών των γεγονότων, κατοικούσαν σ' αυτήν περί τα 4.000 άτομα. Οι Τούρκοι αποχώρησαν οριστικά από την Αθήνα το 1833.

Στις 18-09-1834 δημοσιεύτηκε το Δ/γμα μεταφοράς της πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα, το οποίο εφαρμόστηκε τάχιστα από τις αρχές του 1835. Η προτίμηση της Αθήνας έγινε για καθαρά ιστορικούς λόγους, αλλά και επειδή ο τόπος της, το Αττικό πεδίο, ήταν πολεοδομικά καταλληλότερος για να οικοδομηθεί μια νέα πόλη. Από τότε, ως πρωτεύουσα του νεοελληνικού Κράτους πλέον, άρχισε να οικοδομεί τα ερείπια που της άφησε ο πόλεμος και να επεκτείνεται ραγδαία. Ο πληθυσμός της, μόλις μέσα σε δυο χρόνια, ήτοι το 1837, αυξάνεται σε 16.500 άτομα, ενώ το 1890 κατοικούν σ' αυτήν 115.000 άνθρωποι.

Σ' αυτήν την τελευταία δεκαετία του 1890 αναφέρεται και το άρθρο που επιμελούμαι εδώ, [μεταγραφή από την αθηναϊκή εφημερίδα ΤΟ ΑΣΤΥ, φύλλο 1162/18-2-1894, σελ. 1-2], το οποίο καταγράφει τους φρενήρεις ρυθμούς ανοικοδόμησης της τότε Αθήνας και ποιοί ήσαν οι κτίστες που εργάζονταν εκεί. Για τους μαστοροχωρίτες από την επαρχία Κόνιτσας και Βοΐου το άρθρο έχει μέγιστο ιστορικό ενδιαφέρον, γιατί η «*μεγαλύτερα χορεία των κτιστών*» που έχτιζε την πρωτεύουσα ήσαν «*οι καθ' εαυτό Γιαννιώτες τσούσηδες*» και οι *Μακεδόνες*, όπως γράφει. Αυτοί επωμίστηκαν τον μεγαλύτερο όγκο της οικοδομικής ανόρθωσης. Βέβαιο είναι ότι οι Γιαννιώτες προέρχονταν από τα μαστοροχώρια της Κόνιτσας και δευτερευόντως ίσως από τα μαστοροχώρια των Τζουμέρκων, που είναι και οι μοναδικές πολυπληθείς εστίες κτιστών στα Γιάννενα (Ηπειρο).

Η Βούρμπιανη ήταν την εποχή εκείνη το πολυπληθέστερο και μεγαλύτερο μαστοροχώρι στην επαρχία Κόνιτσας. Οι Βουρμπιανίτες κτίστες, που αποκαλούνταν από τους λοιπούς μαστοροχωρίτες *Τσότσηδες/Τσούτσηδες* (= τσιουκαναράιοι, τυκιστές), ονομασία παρόμοια με το

εν Αθήναις *Τσούσηδες*, εξ αρχής πρώτοι οσφραίνονται ότι θα υπάρχει άφθονη εργασία στην νεοαναγειρόμενη πρωτεύουσα και ομαδόν ταξιδεύουν εκεί, όπου πολλοί εγκαταστάθηκαν μόνιμα. Αυτός ήταν ένας από τους κύριους λόγους που ακολούθως αυτή πρώτη ξέπεσε πληθυσμιακά, αφήνοντας τα τεκτονικά πρωτεία στην γειτονική Πυρσόγιαννη. Τόσοι πολλοί συγκεντρώθηκαν στην Αθήνα, ώστε και πάλι πρώτοι ίδρυσαν το 1883 την Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Βούρμπιανης, που είχε λαμπρή δράση στην Αθήνα και πολλά προσέφερε στην εκπαίδευση, τόσο στη Βούρμπιανη όσο και στα λοιπά Μαστοροχώρια. Εντός ολίγου και παραδειγματιζόμενοι απ' αυτούς, κατεβαίνουν στην Αθήνα και κτίστες από τα άλλα μαστοροχώρια, π.χ. Καστάνιανη, Μόλιστα, Δροσοπηγή (πρώην Κάνταικο), Πύργος (πρώην Στράτσιανη), κ.λπ.. Όλοι αυτοί, μαζί με τους γείτονες Μακεδόνες, αποτέλεσαν «*τη μεγαλύτερα χορεία των κτιστών*» που αναφέρει το άρθρο. Όσο για τους Μακεδόνες κτίστες, αυτοί θα προέρχονταν από τις όμορες με τα μαστοροχώρια της Κόνιτσας επαρχίες των Γρεβενών και κυρίως του Βοΐου (παλιά Ανασελίτσα), όπου πρωτοστατούσε το μεγάλο μαστοροχώρι *Ζουπάνι* (τώρα Πεντάλοφος), που επίσης ήσαν πολυάνθρωπες κοινότητες κτιστών.

Το άρθρο του 1894, μεταγραμμένο από μένα μονοτονικά πλέον, δημοσιεύτηκε στο παρελθόν στο περιοδικό “Κόνιτσα” [τεύχ. 203/2018, σελ. 363-368] και έχει επί λέξει ως εξής:

ΑΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΑΙ ΑΘΗΝΑΙ

ΟΙ ΚΤΙΣΤΑΙ ΚΑΙ Η ΤΟΙΧΟΠΟΙΪΑ

Εργολάβοι, κτίσται και τσούσηδες. – Πόσοι είνε στην Αθήνα. – Πόσα σπίτια κτίζουν κατ' έτος. – Τι κερδίζουν, πως ζουν, που κάθονται, τι τρώγουν και πως εργάζονται. – Πως έγινε μεγάλη η Αθήνα. – Πως κτίζεται και αυξάνει σήμερα η πόλις. – Η εφετεινή οικοδομανία. – Τ' Αναφιώτικα και η ιστορία των. – Τι θ' απο-

γείνουν τ' Αναφιώτικα. – Τα δυστυχήματα των κτιστών. – Θύματα απροστάτευτα.

Κτίσται και τοικοποιΐα. Το ευρύτατον εργατικόν στοιχείον ανά την πόλιν. Εξ χιλιάδες κτίσται υπαγόμενοι εις τριακοσίους εργολαβικούς κύκλους, αποτελούν το εργατικόν αυτό στοιχείον των Αθηνών. Οι πλείστοι των κτιστών είνε Ανδριώται, Τήνιοι, Αναφιώται, και οι επίλοιποι, **η και μεγαλύτερα χορεία** των κτιστών, Μακεδόνες και Γιαννιώτες, οι γνωστότατοι ανά την Ελλάδα υπό την εύφωνον ονομασίαν *Τσούσηδες*. Από τα εξακισχίλια αυτά ζευγάρια χειρών οικοδομούνται εις τας Αθήνας 1000-1500 σπίτια κατ' έτος. Μέγα το έργον και μεγάλη η ευλογία του Θεού επί των αγαθών τούτων ανθρώπων, οίτινες εξακολουθούν ως αι ηλεκτρικά μηχαναί να πετούν, να πετούν σπίτια, σπίτια ανά την πόλιν, χωρίς εν τούτοις τα ενοίκια να ελαττωθούν, ή τουλάχιστον χωρίς ολόκληρος ο πληθυσμός της πόλεως ν' αποκτήσῃ μίαν ιδιόκτητον ασφαλή στέγην.

Η μεγάλη αυτή παραγωγικότης των Αθηνών μόλις χρονολογείται προ εικοσιπενταετίας. Εικοσιπέντε έτη ήρκεσαν εις την Αθήνα μας δια να μεταβληθῇ εις μεγάλην πόλιν. Προς τούτο μην ερωτάτε γερόντους, αλλά νέους. Θα σας είπουν όλοι, ότι ενθυμούνται ότι προ τριακονταετίας έπαιζαν τις αμάδες ή τους κλέφτες εις τους αγρούς των ...Χαυτείων. Των Χαυτείων μάλιστα! Πως επήλθε αυτή η αιφνιδία η καταπληκτική μεταβολή, αυτό οφείλεται εις τους καλούς μας *τσούσηδες*. Όλα τα ιδιωτικά και τα δημόσια κτίρια εις αυτούς οφείλονται. Ανδριώται και Τήνιοι έκτισαν το Πολυτεχνείον, το Πανεπιστήμιον, την Ακαδημίαν, το Αρσάκειον, την Μητρόπολιν, και το Κεντρικόν Μουσείον εσχάτως Αναφιώται.

Πως κτίζονται τώρα τα νέα σπίτια εις την Αθήνα, ακούσατε. Εις εργολάβος με καρμιά δεκαριά κτίσας τεχνίτας και δυο τρεις εργάτας, αναλαμβάνουν την τοικοποιΐαν πάσης νέας οι-

κοδομής. Και εργάζονται ένα, δυο μήνας ολημερίς, παρουσιάζοντας εν διαστήματι μιας ημέρας κατάπληξιν αληθή εις τον διαβάτην με την γοργότητα, την σπουδήν των εργασιών των. Δύνασθε να είσθε βέβαιοι, ότι οι Έλληνες δύνανται εν διαστήματι ενός μηνός να ανοικοδομήσουν μιαν νέαν πόλιν δυο ώρας μακράν των Αθηνών χωρίς να το πάρετε χαμπάρι. Έχουν σπουδήν καταπληκτικήν και εξιδιασμένην εις την εργασίαν των. Αυτοί προώδευσαν απ' όλας τα εργατικάς τάξεις. Τεμπέληδες δεν λέγονται ποτέ οι εκπατριζόμενοι αυτοί **τσούσηδες**. Δουλεύουν και δουλεύουν γερά, αλλά ψεύτικα και πολύ ψεύτικα. Όλοι αι μικραί οικοδομαί των Αθηνών, όλα τα εις μιαν πνοήν δημιουργούμενα σπιτάκια των απόκεντρων συνοικιών, τα ευφήμως ονομαζόμενα οικίαι, και οικίαι ενοικιαζόμεναι, είνε έτοιμα να σωριασθούν εις την πρώτην δόνησιν του εδάφους των Αθηνών, αν ποτέ λάβη την τιμήν τούτην να φιλοξενήση καμμίαν σεισμογόνον εστίαν. Είνε πολύ περίεργος ο τρόπος της οικοδομής των μικροαστικών εκείνων οικημάτων με την καθαράν και λευκήν, και υπόχλωμον και ερυθράν μαρμαροκονίαν των, με την μιαν θύραν των και τα δυο τρία παραθυράκια των. Δι' έκαστον εξ αυτών δεν ειργάσθη παρά μιαν εβδομάδα εις φιλεργός όμιλος **τσούσηδων**. Ήλθεν έπειτα ο μαραγκός, έβαλε δυο κλάπες, και ένα δυο κλείθρα ο σιδηρουργός και έτοιμος η οικία και το εις την πόρταν λευκόν εκείνο τεμάχιον χάρτου με την στερεότυπον ανορθόγραφον αναγραφήν του **ενοικιάζεται**, χαραχθείσαν υπό της χειρός του πρώτου μαθηταρίου της γειτονιάς ή της πρώτης αποφοίτου του Αρσακείου.

Οι κτίσται των Αθηνών διαιρούνται εις πολυαριθμους φυλάς μη εμπνεομένας ποτέ από την θεάν της αρμονίας. Οι κτίσται Έλληνες είνε, εν μεγαλογραφία και εν περιέργω εξελίξει, αληθινοί, γνησιότατοι ρωμιοί. Όλοι οι εργάται, όλοι οι επαγγελματίαι, εν Αθήναις τουλάχιστον, έχουν την συγκρότησιν της συντεχνίας των, της

προθύμου πάντοτε εις ψηφίσματα και εις στεφάνους, είτε δια τας εκάστοτε κηδείας, είτε δια τας εκάστοτε εκλογάς. Σύμπνοιαν φρονήματος, αγάπης, συνεργασίας, μη ζητήσετε από τους κτίστας. Σκηνίται αληθείς της εργασίας και της ζωής κατ' επιφάνειαν και κατά βάθος. Δεν εξεύρομεν εις πόσας φυλάς διαιρούνται δια να σας πληροφορήσωμεν, εν τούτοις ιδιαιτέραν φυλήν, ίδιον σωματείον αποτελεί ο Ανδριώτης, ο Αναφιώτης, ο Μωραΐτης, ο Τήνιος, ο Μυκωνιος, ο Μακεδών, και ο **καθ' εαυτό τσούσης(1) Γιαννιώτης**. Δεν θα συγκαταριθμήσωμεν και τους πεντακοσίους ή χιλίους εκείνους κτίστας Βουλγάρους, οίτινες κατερχόμενοι εις πυκνούς ομίλους εις την Ελλάδα, εργάζονται επί μιαν διετίαν ή τριετίαν, μαζεύουν χαρτιά, χαρτιά, τα μεταβάλλουν εις λίρας και φεύγουν δια τον τόπον των. Βλέπετε, τώρα ότι η Βουλγαρία εις τας Αθήνας δεν στέλνει μόνον αρκουδιάρηδες, αλλά και κτίστας. Ευτυχώς, εσχάτως με την διαφοράν του νομίσματος αι Αθήναι δεν προσεκλύουν ουδέ ένα Βούλγαρο, είτε αρκουδιάρην, είτε κτίστην. Η υπερτίμησις του χρυσού έσχε και εν ευτύχημα δια τους Έλληνας κτίστας. Τους Βουλγάρους τους προσελκύει ήδη η Θεσσαλονίκη και εν γένει η Ανατολή προς μεγάλην χαράν των Ελλήνων κτιστών, οίτινες κατήντησαν να έχουν μονοπώλιον την τοικοποιΐαν. Διαιρούνται λοιπόν οι κτίσται εις φυλάς. Ουδέποτε εργολάβος Γιαννιώτης προσέλαβεν εις τας εργασίας του κτίστην νησιώτην, αν και ούτος πολλάκις εν ανάγκη εξήτησεν την συνεργασίαν του πρώτου.

Οι κτίσται ούτοι μόλις που εργάζονται το ήμισυ του έτους. Εξ αυτών έκαστος κερδίζει 3-4½ δρ. την ημέραν είτε με τον πήχυν εργάζεται, είτε με ημερομίσθιον, δηλ, περίπου 1000 δρ. κατ' έτος. Αν είνε νησιώτης ούτε το ψωμί του δεν κερδίζει, αν είνε Γιαννιώτης ή Μακεδών κερδίζει όχι ολίγα. Και η διαφορά αύτη έγκειται εις τον χαρακτήρα και εις την ζωήν των διαφόρων εργατικών τούτων στοιχείων. Ο νησιώτης

Αθήνα 1912. Ανέγερση πτέρυγας «Ανδρέας Συγγρός» στο νοσοκομείο Ευαγγελισμός. Στη σκαλωσιά άγνωστα μαστορόπουλα. Στην πρώτη σειρά αναγνωρίζονται τεχνίτες από το Κάντισικο, από αριστερά· 1^{ος} Ευάγγ. Κοτολούλης/Φακίρης | 3^{ος} Ι. Λέκκας | 4^{ος} Ι. Κανναβός | 5^{ος} Θ. Λάμπρου | 6^{ος} Δ. Κοτσινας. [Πηγή: Από ημερολόγιο της Αδελφότητας Δροσοπηγής].

ή ο Μωραΐτης κτίστης είνε ως επί το πλείστον πανδρευμένος, κοσμικώτερος, πολυεξοδότερος· ο **τσούσης Γιαννιώτης** είνε, και όταν είνε πανδρευμένος εις την πατρίδα του και εις την Ελλάδα συγχρόνως, είτε όταν διαμένη μετά 5-10 συναδέλφων του εις μίαν τρώγλην απόκεντρον, τρώγει μόνον ψωμί και κρεμμύδι, σκόρδο και κρεμμύδι, και θησαυρίζει πάντοτε. Και ούτως οι κτίσται Γιαννιώται κατήντησαν να έχουν ιδιοκτησίαν τα λαμπροτέρας οικοδομάς της Νεαπόλεως.

Εφέτος η τοικοποιΐα εις τας Αθήνας ευρίσκεται, παρ' όλην την χρηματιστικήν κρίσιν(2), εις το ζενίθ. Οι κτίσται τουλάχιστον δεν ενθυμούνται τόσην σωρείαν εργασιών άλλοτε όσην σήμερον, ειμή μόνον κατά το 1882-1883, όποτε ετριπλασιάσθησαν(3) αι Αθήναι. Και όμως η ζωή των δεν μετεβλήθη εφέτος, ούτε θα μεταβληθή ποτέ. Εξακολουθούν να ζουν εις τα υπόγεια της Νεαπόλεως και του Κολωνακίου οι Ανδριώτες, εις τας τρώγλας του Ψυρρή και του Λέκκα οι **τσούσπδες Γιαννιώται** και **Μακεδόνες**, και εις τ' Αναφιώτικα οι Αναφιώται. Αι πληρωμαί των γίνονται όπως πάντοτε κατά δεκαπενθήμερον και εξακολουθούν να χρεώνονται εις τον μπακάλην της γειτονιάς των, τον επέχοντα θέσιν ξενοδόχου δι' αυτούς, εις τον φούρναρην, εις τον παντοπώλην ή εις τον μάγειρον της Πλάκας, της Νεαπόλεως και του Ψυρρή. Μετά την δύσιν του ηλίου οι κτίσται πλημμυρούν τα καφενεία των συνοικιών των. Γνησιώτερα εις το είδος των είνε τα καφενεία του Ψυρρή ή της Πλάκας ή και της Νεαπόλεως, Εκεί συναθροίζονται, εκεί παίζουν το σκαμπίλι των, ροφούν τον καφέ των και τρώγουν τα λουκούμια των ή παίρνουν τον μπακλαβά και το καταΐφι των εις το χαρτί, μέχρι της ογδόης. Και κατόπιν, αν ξημερώνη καθημερινή κοιμούνται ενωρίς δια να ξυπνήσουν θαμβά δια την δουλειάν των, και αν ξημερώνη εορτή τήν ρίχνουν εις κρασσοκατάνυξιν φοβεράν.

Ιδιάζουσιν πρωτοτυπίαν της ζωής των κτι-

στών απαντά κανείς εις τα Αναφιώτικα, τα ιδιόρρυθμα και αποτρόπαια και καλλιτεχνικώτατα εκείνα Αναφιώτικα, τα προσκολλημένα σαν στρείδια επί του βράχου της Ακροπόλεως. Όποιος θέλει περισσοτέρας πληροφορίας και εκτεταμένην περιγραφήν του αγνώστου εκείνου υψώματος των Αθηνών, ας αναζητήση εις δυο φυλλάδια της «Εστίας» του 1889 μίαν ζωντανήν εικόνα των γραφείσαν υπό του κ. Ανδρ. Καρκαβίτσα.

Είνε πολύ περίεργος ο συνοικισμός της συνοικίας εκείνης εις παλαιότερους χρόνους. Κτίσται Αναφιώται την ίδρυσαν, αν και σήμερον δεν είνε όλοι Αναφιώται οι κατοικούντες αυτήν, αφού δύνασθε ν' απαντήσετε εκεί και Μωραΐτας και Ρουμελιώτας και ποικιλίαν νησιωτών. Η ιερά αύτη τοποθεσία, ένθα έκειτο άλλοτε το Πελασγικόν, ήτο απηγορευμένη εις τους Αθηναίους προς οίκησιν από τους προϊστορικούς χρόνους, αν δυνάμεθα ν' αναλογισθώμεν τας τότε Αθήνας. Παλαιός χρησμός των Δελφών είχαν απαγορεύσει εις τους Αθηναίους να κατοικήσουν εις τον τόπον τούτον. Αλλ' η ανάγκη, η ακαταμάχητος αυτή ψώρα των θεών και των ανθρώπων, έθεσεν εις αχρησίαν τον χρησμόν. Έλθεν ο Πελοποννησιακός πόλεμος, το μεγαλείον και η δόξα της Ελλάδος διακυβεύθησαν, και ο Αρχίδαμος ο Ζευξιδάμου εισέβαλεν απηνής εις την Αττικήν. Όλοι οι έξω δήμοι των Αθηνών συνέρρευσαν εις την πόλιν και μέγας συνωστισμός εγένετο, και το Πελασγικόν, τα σημερινά Αναφιώτικα, κατωκήθησαν εν συρροή και ο χρησμός εκοπάνισεν αέρα.

Ούτω συνέβη και μετά την Ελληνικήν επανάστασιν. Αι Αθήναι ηλευθερώθησαν μετά της λοιπής Ελλάδος και ήρχισαν ανοικοδομούμεναι. Ο ιερός χώρος παρά την Ακρόπολιν είχαν απαγορευθή υπό της κυβερνήσεως προς ανέγερσιν οικιών. Και όμως ολίγον άνωθεν του Αγίου Νικολάου του Ραγκαβά μίαν πρωίαν ενεφανίσθησαν προ των καταπλήκτων γειτόνων δυο ημιτελείς, κουτσοκαμωμένοι οικίσκοι, αλλ'

οικίσκοι επί τέλους. Εις μίαν νύκτα ο Αναφιώτης κτίστης Μάρκος Σιγάλας –απλή συνωνυμία μόνον και δεν πρόκειται καθόλου περί του προσφιλούς κ. Μάρκου Σιγάλα, όστις ούτε κτίστης είνε, ούτε Αναφιώτης, αλλά διδάσκαλος της απαγγελίας και Σαντορίνιος– και ο Γεώργιος Δαμίγος ενέπηξαν εις την απηγορευμένην θέσιν δυο οικίας. Το παράδειγμα αυτών εμιμήθησαν με τον ίδιον νυκτερινόν τρόπον πολλοί συμπατριώται των και συντεχνίται των και μετά τινα καιρόν επεφάνησαν όλως απροσδοκίτως τ' Αναφιώτικα. Οι Αναφιώται τότε γενόμενοι κύριοι μιας συνοικίας δεν ηρκέσθησαν εις τον Άγιον Νικόλαον του Ραγκαβά, αλλ' ανήγειραν δια κοινού εράνου δυο εκκλησίας ακόμη, τον αγ. Συμεώνα και τον αγ. Γεώργιον, τους χείροντας ιδίαν λατρείαν μάρτυρας της πατρίδος των. Η συνοικία των Αναφιώτικων υπάρχει και δοξάζεται ακόμη υπό των ειρηνέμων αγίων. Δρόμον κανένα δεν έχει· σκολιαί, βρωμεραί, πρωτοτυπώτατα ατραποί· σκαλωταί υπάρχουν άπειροι, και περί την εσπέραν απαντάτε εκεί αναβαίνοντα όλον τον τσουσίικον πληθυσμόν εν πυκνή συρροή. Με την διαφοράν όμως ότι σήμερον δεν αναβαίνουν εκεί κτίσται μόνον, αλλά μαραγκοί και μπακάληδες, ταβερναράιοι και ό,τι άλλο θέλετε. Και με την διαφοράν ακόμη, ότι μετά τινα έτη ούτε κτίσται, ούτε μαραγκοί κτλ δεν θ' αναβαίνουν εκεί πέρα, αφού η ουχί άπαξ εκφρασθείσα μέχρι τώρα σκέψις περί εκτοπίσεως(4) της συνοικίας ταύτης εκείθεν θα πραγματοποιηθή κάποτε.

Αυτή είνε η ζωή των κτιστών εν Αθήναις επάνω κάτω. Οι κτίσται των Αθηνών, εκτός από των εργασιών των ανά την πόλιν, αναλαμβάνουν εργολαβικώς και οικοδομικάς επιχειρήσεις και ανά τας επαρχίας, αλλ' εις ελάχιστον πολύ βαθμόν, αφού υπάρχουν τόσοι και τόσοι συνάδελφοί των διασκορπισμένοι εις αυτάς.

Η βαρεία εργασία των κτιστών συνεπάγεται και ολίγα δυστυχήματα κατ' έτος. Είκοσι σχεδόν κτίσται κατά τας προχείρους στατιστικές ευρί-

σκουν τον θάνατον εις τας οικοδομάς. Ίσως σας φανεί υπερβολή η αιματοχυσία αυτή, αλλ' εν τούτοις είνε γεγονός. Και εναπομένουν τότε οικογένειαι ορφαναί, και επέρχεται δυστυχία αξιοδόκρυτη, και ελαχίστη, αν όχι όλως διόλου, επακολουθεί η φιλανθρωπία. Άλλα τόσα ακόμη ηκρωτηριασμένα θύματα αριθμούνται κατ' έτος. Και τώρα θέλετε να μάθετε τι απογίνονται τα θύματα τούτα των εργατών, οίτινες σας παρέχουν τόσας ζηλευτάς και ευηλίδους και ευρυχώρους, και χαμπλάς και ανηλίδους και κρυεράς οικίας, ω Αθηναίοι... Απλούστατα, σέρνονται επάνω σε πατερίτσα ή σε μια ψάθα και μουγκρίζουν επί τη διαβάσει σας:

Κάμετε ελεημοσύνη χριστιανοί, σ' έναν σακάτη.

Και δεν είσθε πάρα πολλοί, ω Αθηναίοι, οι ανταποκρινόμενοι εις την οίμωγήν αυτήν.

Μποέμ(5)

Σημειώσεις επιμελητή

1. Στο χώρο της Ηπείρου (μαστοροχώρια Κόνιτσας) και της γειτονικής Δυτ. Μακεδονίας (Βόιο, Γρεβενά), που ήσαν οι καθαυτό κοιτίδες των κτιστών, τον μάλιστα κτίστη της πέτρας, που χρησιμοποιεί σφυρί/τύκο για τη διαμόρφωση των αργών λίθων σε δομικούς, τον ονόμαζαν ανέκαθεν **κουδάρη**, στον πληθυντικό **κουδαράιοι**, και τη συνθηματική τους γλώσσα **κουδαρίτικα**. Τους κτίστες από το μεγάλο μαστοροχώρι Βούρμπιανη τους αποκαλούσαν **τσότσηδες/τσούτσηδες**. Στη Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα και Εύβοια, τον παλιό εκείνο καιρό ο προσερχόμενος προς εργασία Ηπειρώτη κτίστης πετράς λεγόταν **κούσης/κιούσης/γκιούσης** [ιδε εγκυκλοπαίδεια P.L.B.]. Στη νεοανεγειρόμενη πρωτεύουσα της Ελλάδας, την Αθήνα, μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα τουλάχιστον, ο μετανάστης κτίστης, πρωτίστως ο Γιαννιώτης (εκ του νομού Ιωαννίνων Ηπειρώτης) και δευτερευόντως ο Μακεδόνας, λεγόταν **τσούσης/τσούσηδες**, με τοιτακισμό.

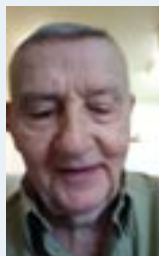
Όλες αυτές οι ονομασίες είναι απόδοση του αρχ.

Ελλ. *τυκιστής* (*τυκίζω* είναι το ρήμα) και του τοπικού *τσιουκανάς/τσιουκανάρης* (*τσιουκανίζω* είναι το ρήμα), από το θέμα του ηχοποιήτου Λατ. *cudo/cusum/cudere* (= τύπτω, τυκίζω, σφυροκοπώ, εκλεπτίζω κάτι με σφυρηλάτηση), επειδή ο κτίστης πετράς χρησιμοποιεί σφυρί (τύκο/τυκίον/τυκάνιον/τσιουκάνι) για την κατεργασία των λίθων, γι' αυτό και στα αρχ. Ελλ. *τύκισμα* λεγόταν κάθε πετρόκτιστη κατασκευή.

2. Αναφέρεται στη χρεοκοπία του ελληνικού Κράτους που έγινε την 10-12-1893, με την πασίγνωστη φράση «*Δυστυχώς επωχεύσαμεν*» του Χαρίλ. Τρικούπη, ο οποίος μόλις είχε αναλάβει τότε την πρωθυπουργία.
3. Πρόκειται για την πρώτη αναρρίχηση του Χαρίλ. Τρικούπη στην πρωθυπουργία την περίοδο 1881/5, με το δήθεν εκσυγχρονιστικό του πρόγραμμα που παρουσίασε προεκλογικώς. Τότε, επειδή αυτό έγινε εν πολλοίς πιστευτό και μερικώς εφαρμόστηκε, πάμπολλοι πλούσιοι ομογενείς του εξωτερικού, αλλά και του εσωτερικού, εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Αθήνα, οπότε εκ των πραγμάτων προέκυψε κοσμογονία στην ανοικοδόμηση της πρωτεύουσας.
4. Δυστυχώς, τα Αναφιώτικα υπάρχουν και τώρα ακόμη πάνω στο βράχο της Ακρόπολης, μάλιστα έχουν κηρυχθεί και διατηρητέα.
5. Πρόκειται για τον χρονογράφο και δημοσιογράφο Δημήτριο/Μήτσο Χατζόπουλο (1872-1936) που γεννήθηκε στο Αγρίνιο. Έγραφε σε πολλές εφημερίδες (Άστυ, Ακρόπολις, περιοδικό Διόνυσος, κ.α.) με το ψευδώνυμο Μποέμ. Ήταν αδελφός του κοινωνιστή και δημοτικιστή λόγιου, ποιητή, πεζογράφου και μεταφραστή Κώστα Χατζόπουλου (1868-1920).

Αθήνα, Οκτώβριος 2018

Θωμάς Β. Ζιώγας

Η Εύανδρος Ήπειρος

του Νίκου Δημητρούλη

Έμφορτος γνώσεων και πείρας έφυγε απροσδόκπα από κοντά μας ο πολυγραφότατος χρονογράφος και ηπειρωτόφιλος Χρήστος Γκερέκος.

Τα θερμά μας συλλυπητήρια στην οικογένειά του.

Σταχυολόγησα λίγα από τα γραφόμενά του που δείχνουν την αγάπη και το ενδιαφέρον που ο φίλος μας ΧΡΗΣΤΟΣ αναφέρει εξυμνώντας την Ηπειρωτική λεβεντιά και καλοσύνη.

Χρήστος Γκερέκος

Είχα την τύχη, βορειοηπειρώτης γαρ και εγώ την καταγωγή από το Αργυρόκαστρο, να ζήσω στην Εύανδρο Ήπειρο και ειδικά στα Γιάννενα, επί δύο και πλέον χρόνια, υπηρετώντας στην εκεί μονάδα Πεδινού Πυροβολικού στην περιοχή «Αμυγδαλιές» και ομολογώ ότι εγνώρισα, εκτίμησα και αγάπησα τους Ηπειρώτες όχι μόνον για την μακραίωνη ιστορία τους αλλά και για την εντιμότητά τους, τη φιλοπατρία τους και προς τη θρησκεία μας και τους κανόνες της, σεβασμό και την ντομπροσύνη τους.

Λεβέντες και συνεπείς στις όποιες υποχρεώσεις τους. Έντιμοι στις συναλλαγές τους και πάντα πρώτοι στο προς την πατρίδα χρέος τους, άλλες υποχρεώσεις τους προς τους ανθρώπους τους, χωρίς να χρειάζονται υπογραφές, συμφωνητικά και συμβόλαια που αντικαθιστούσαν μ' ένα καθαρό κοίταγμα στα μάτια, ένα σφίξιμο των χεριών και την ανταλλαγή μιας μόνης λέξεως «Μπέσα» που τα έλεγε όλα.

Αυτά και άλλα πολλά που κρατούσαν ψηλά το γόπτρο του «Ντόμπρου» Ηπειρώτη.

Στα περισσότερα κείμενά του δεν παρέλειπε να αναφέρει τη συμπάθειά του προς την ιδιαίτερη πατρίδα μας Ήπειρο.

Ίσως από τον τόπο καταγωγής του που γειτονεύει με την Ήπειρο, αλλά και από τα ήθη και έθιμα που κρατούν αγκαλιασμένες την Ήπειρο με την Βόρειο Ήπειρο.

Απωλέσαμε πράγματι ένα «τέρας μορφώσεως» αλλά και «Άνθρωπον» με το Α κεφαλαίον.

Αναμνήσεις από τον πόλεμο του 1940-41 Στέφανος Σερίφης (1916-1998)

Ο Στέφανος Σερίφης το έτος 1940 ως πολίτης.

Η δημοσίευση αυτή αποβλέπει στη συμβολή και τον εμπλουτισμό της τοπικής ιστορίας των χωριών Μαστοροχωριών Κόνιτσας.

Την αφορμή έδωσε ο αγαπητός Δημήτρης Χριστοφιλάκης, φίλος με ξεχωριστές ευαισθησίες για την ιστορία και τον πολιτισμό μας, ποιητής και φανατικός συλλέκτης, ο οποίος έχει στην αξιόλογη συλλογή του το παρακάτω σπουδαίο χειρόγραφο του αείμνηστου συντοπίτη μας Στέφανου Σερίφη (1916-1998), που μεγαλόψυχα μου επέτρεψε τη δημοσίευσή του και τον ευχαριστώ.

Ο Στέφανος Σερίφης, ήταν γιός του Κωνσταντίνου και της Δημητρούλας, γεννήθηκε στην Πυρσόγιαννη το 1916 εργάστηκε κυρίως στην Καρδίτσα στην οποία και εγκαταστάθηκε μόνιμα από το έτος 1949. Στην ίδια πόλη είχαν εγκατασταθεί και τα άλλα αδέρφια του, όλοι τους κτίστες καταγόμενοι από την ιστορική οικογένεια των Σεριφαίων¹.

Ο Στέφος θεωρούσε τη δράση του κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '40 ως την πιο υψηλή στιγμή της ζωής του. Είχε πλήρη συνείδηση του γεγονότος ότι είχε επιτελέσει στο ακέραιο το καθήκον του, όταν η Ελλάδα έδινε τον τιτάνιο αγώνα ενάντια στον ολοκληρωτισμό. Μόλις είχε υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία στα Οχυρά του Ρούπελ, όταν τον Σεπτέμβριο του

¹ «Η οικογένεια Σερίφη θεωρείται από τις πιο παλαιές της Πυρσόγιαννης. Πρώτος τους γνωστός, γενάρχης θα λέγαμε, υπήρξε ο Παπαναστάσης Σερίφης ή Καρανίκας, γεννημένος κάπου στα 1700. Να ειπωθεί πως από τους Σεριφαίους (παλιό τους όνομα Παπαναστασίου - Καρανίκας) κατάγονται οι Αδαμαίοι και οι Παπαδημητράιοι και πως και οι τρεις αυτοί κλάδοι έβγαλαν πολλούς και εξαιρετικούς τεχνίτες. Ειδικά οι Σεριφαίοι, όλοι οι άντρες, για 350 τουλάχιστον χρόνια, γίνονταν πελεκάνοι και χτίστες -μόνη εξαίρεση, ο Κύρκας Σερίφης (1880-1941) που, μουχτάρης, δηλαδή κοινοτάρχης στο χωριό, δεν εξάσκησε το πατροπαράδοτο επάγγελμα.» Σπύρος Μαντάς, Αρχείο Γεφυριών Ηπειρώτικων, Το γιοφύρι της Γάβρας.

1940 ξανακλήθηκε να υπηρετήσει ως έφεδρος υπαξιωματικός στο λόχο προκάλυψης της Βούρμπιανης, ο οποίος είχε ενταχθεί στο ανεξάρτητο τάγμα προκάλυψης της VIII Μεραρχίας με έδρα την Κόνιτσα, αλλά υπαγόταν στο Απόσπασμα Πίνδου του Συνταγματάρχη Δαβάκη Κωνσταντίνου και ανήκε στον κεντρικό του Υποτομέα με διοικητή τον Αντισυνταγματάρχη Μυσίρη Δημήτριο και έδρα τη Λυκόρραχη².

Ο Σ.Σ. έδωσε το παρών στο Ελληνοϊταλικό Πόλεμο ως δοξασμένος νικητής και όταν βρεθήκαμε κάτω από την μπότα του βάρβαρου κατακτητή εντάχθηκε από το Νοέμβριο του 1942 μέχρι τέλους Φεβρουαρίου του 1943 στο Ε.Α.Μ. και από το Μάρτιο του 1943 μέχρι τον Οκτώβριο του 1944 στον ΕΛΑΣ συμμετέχοντας στο 85^ο Σύνταγμα Κονίτσης - Ζαγορίου, με το οποίο πρωταγωνίστησε στις 26 Μάρτη του 1944 στη νικηφόρα Μάχη της Δόβιανης ενάντια των Γερμανών και επαινέθηκε για το «παράτολμο και ηρωικό κάτρωμα».³

Η προσέγγιση στο 32 σελίδων χειρόγραφο στο πλαίσιο της επιμέλειας αποτελεί πολυσύνθετη εργασία, γιατί πρωτίστως πρέπει το κείμενο αυτό να αναγνωρισθεί, να γίνει αποδεκτό και στη συνέχεια να αξιοποιηθεί αναδεικνύοντας το όσο το δυνατόν καλύτερα, επειδή δε ανήκει στο Έπος του '40 προβληματίζει περισσότερο και απαιτείται μια πολύ πιο προσεκτική στάση.

Το πρώτο έχει να κάνει με το συγγραφέα, αφού το έγραψε όταν αυτός ήταν στην ηλικία των 75 ετών, ύστερα από πενήντα χρόνια περίπου από τα ιστορικά γεγονότα, με σκοπό να δοθεί για δημοσίευση στο συγχωριανό του Τάκη Αδάμο (1914-1991), Ευρωβουλευτή τότε, ο οποίος πι-

θανότητα δεν το παρέλαβε. Το δεύτερο σχετίζεται με το γεγονός ότι αναδεικνύεται μετά το θάνατό του. Θέματα τα οποία δημιουργούν δυσκολίες, αφού δεν υπάρχει η δυνατότητα της διασαφήνισης σε σημεία που δε βοηθάει η διατύπωση στην κατανόηση. Επακόλουθο είναι σε πολλές περιπτώσεις να μη μεταφέρονται ορθά τα ονόματα, τα τοπωνύμια και οι ημερομηνίες. Σε αυτές τις περιπτώσεις γίνεται μια προσπάθεια για αποκατάσταση των ανακρίβειών μέσω της βιβλιογραφίας. Όμως και πάλι κάποια σημεία θα παραμείνουν αδιευκρίνιστα.

Όσο αφορά την κυρίως γλωσσική επιμέλεια του κειμένου βασικό μέλημα αποτέλεσε η διαφύλαξη και η ανάδειξη του προσωπικού ύφους του Σερίφη διατηρώντας τη σύνταξη, ωστόσο κρίθηκε σκόπιμο να διορθωθούν τα όποια γραμματικά λάθη. Ακόμα επειδή ο χώρος στο φιλόξενο περιοδικό είναι περιορισμένος, δημοσιεύονται οι πρώτες 15 σελίδες, οι οποίες κατά την ταπεινή άποψή μου έχουν ιδιαίτερο τοπικό ενδιαφέρον για τα χωριά των Μαστοροχωρίων, καθώς ο λόχος προκάλυψης της Βούρμπιανης⁴ αποτελούνταν από επιστρατευμένους μόνιμους κατοίκους της περιοχής. Ο Σ.Σ. αναφέρεται με αποπληστική ειλικρίνεια και εξομολογητική διάθεση στο κλίμα που επικρατούσε στην ελληνοαλβανική μεθόριο λίγες μέρες πριν από την ιταλική εισβολή αλλά και στα συγκλονιστικά πολεμικά γεγονότα της πρώτης εβδομάδας, ήτοι: την υποχώρηση, την ανασύνταξη και τη νικηφόρα αντεπίθεση.

² Λυκόρραχη, σήμερα Κεφαλοχώρι, στο οποίο επιτεύχθηκε η πρώτη νίκη της αντεπίθεσης στις 1 Νοεμβρίου 1940. ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. φ. 668/Γ/1 Έκθεση πεπραγμένων υπό του Αν/χου Μισύρη Δημ., σελ. 52-55 και Ι.Α. Βερνάρδος Δαβάκης- Πίνδος, Δημητράκος Α.Ε., 1945 α' έκδοση, σ. 195-198.

³ Σερίφης Στέφανος, 4σέλιδο δημοσίευτο χειρόγραφο

⁴ «Ο Λόχος αυτός είχε τα παρακάτω φυλάκια προκαλύψεως το 21^ο στη θέση Γκόλιο, το 22^ο στη θέση Πέτσιο, το 23^ο στη θέση Μπάτρα και το 24^ο στη θέση Κουκούλι, τα οποία κάλυπταν τη συνοριακή γραμμή από θέση Γκόλιο μέχρι Τσουμποπέσκο.» ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. Φ. 668/Α/1, Έκθεση πεπραγμένων Αποσπάσματος Πίνδου υπό του Συν/χου Δαβάκη Κ. σ.7.

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 40-41 (κείμενο Στέφανου Σερίφη)

Ήτανε για τρίτη φορά που με καλέσανε για στρατιώτη, η πρώτη ήταν κληρωτός στα Ιωάννινα, απολύθηκα από τα βουλγαρικά σύνορα, από το οχυρό του Ρούπελ στις αρχές του 1939. Το ίδιο Καλοκαίρι με καλέσανε για λίγους μήνες στην Κόνιτσα και την τρίτη φορά με καλέσανε στη Βούρμπιανη στο λόχο⁵ του λοχαγού Καντάρα⁶. Ήτανε μάλλον Σεπτέμβριος, αφού μέιναμε λίγες μέρες στο λόχο με στείλανε με την ομάδα μου στο 23^ο φυλάκιο που είναι επάνω από το χωριό Χιονιάδες. Εκεί αντικαταστήσαμε τη φρουρά που ήτανε με αρχιφύλακα το λοχία Στέφανο Ζωγράφο⁷, δάσκαλο από τις Χιονιάδες. Μείναμε μια μέρα μαζί για να μας κατατοπίσουν.

Οι σχέσεις με τους Ιταλούς ήτανε μπορούμε να πούμε φιλικές. Είχανε καθημερινά επαφές, το ίδιο συνεχίσαμε και εμείς. Την ομάδα μου την αποτελούσαν έφεδροι στρατιώτες. Εγώ ήμουνα ο μικρότερος. Όλοι τους ήτανε Πυρσογιαννίτες, αναφέρω τα ονόματά τους: Στέφανος Σερίφης λοχίας, Δημήτριος Φλίντρης δεκανέας, ένας Βουρμπιανίτης δεκανέας που δε θυμάμαι το όνομά του, ο Σπύρος Μαζιώτης, Σωκράτης Σερίφης, Παύλος Σερίφης, Ιωάννης Βέτσος, Τηλέμαχος Σερίφης, Κώστας Σούρλας, Λεωνίδας Φρόντζος, Βασίλειος Κουλούρης, Ζαχαρίας Πανάγιος, Μιχάλης Τσάγκας από τη Ζέρμα, κάποιος Κυπαρίσσης από Οξυά, ο Βασάκος από το Πληκάτι και στις αρχές που πή-

γαμε ήταν και ο Διονύσης Τσιρώνης. Επίσης και ένα άλλο παιδί, ήταν κληρωτός, μάλλον από τη Πελοπόννησο, από την Πάτρα, δε θυμούμαι το όνομά του⁸. Πιο πάνω από εμάς στην φιλότερη κορυφή ήταν το παρατηρητήριο του λόχου⁹ με τον ανθυποσπιστή Ηλία Καλιανέση¹⁰, με έξι στρατιώτες που δε θυμάμαι τα ονόματά τους. Στις αρχές μένανε εκεί ψιλά. Έκανε δυνατό κρύο και τις τελευταίες μέρες είχανε κατέβει στο φυλάκιο, είχαν στήσει σκηνές έξω από το δικό μας φυλάκιο και σιτιζόταν από εμάς. Τη μέρα πήγαιναν στην κορυφή. Οι Ιταλοί τους είχανε εντοπίσει και τους ενοχλούσαν με την παρουσία τους, δίκως να τους απειλούν. Οι μέρες περνούσαν ήρεμες, η μόνη απασχόληση ήταν η σκοπιά μας την ημέρα, το βράδι ήταν πιο ενισχυμένη. Ξύλα και φωτιά είχαμε μέσα στα φυλάκια. Το συσσίτιο ήταν κάπως καλό. Όλη τη μέρα και όλη τη νύχτα είχαμε παρέα τους Ιταλούς. Αυτοί ήτανε περισσότεροι από εμάς. Ήτανε διμοιρία, με διμοιρίτη έναν ανθυπολοχαγό, το λέγανε Νίνο. Ήταν μορφωμένο παιδί, πολύ ευγενικός. Η παρέα μας ήταν καθημερινή, τις απογευματινές ώρες ερχόταν στο

⁸ «4η Ομάδα, Ομαδάρχης: Λοχίας Σερίφης Στέφανος, Δεκανέας Φλίνδρης Δημήτριος, Στρατιώτες Μαζιώτης Σπυρίδων, Σερίφης Σωτήριος, Βέτσας Ελευθέριος, Φρόντζος Λεωνίδας, Φρόντζος Σπυρίδων, Πανάγιος Ζαχαρίας, Σούρλας Κωνσταντίνος, Ζιούνης Θεόδωρος, Σερίφης Τηλέμαχος, Κουλούρης Βασίλειος, Σερίφης Παύλος.» kranosgr.com, Υπλγός (ΦΠΖ) Θεοφάνης Βλάχος, υπ. Διδάκτορας Στρατιωτικής Ιστορίας, Οι μαχητές του Λόχου Βούρμπιανης.

⁹ «Το παρατηρητήριο αυτό ήταν στη θέση Μπάτρα, επί πλέον υπήρχε μια ομάδα πολυβόλων στις Χιονιάδες και μία ομάδα μάχης στο Πληκάτι.» ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. Φ. 668, Έκθεση πεπραγμένων Αποσπάσματος Πίνδου υπό του Συν/χου Δαβάκη Κ. σ. 14.

¹⁰ «...πέφτει ένας όλμος μπροστά στον Καλιανέση και έμεινε στον τόπο. Φοβήθηκε πάρα πολύ ο λοχαγός (Καντάρας), ήτανε λίγα μέτρα μακριά, ήταν ξαπλωμένος, ενώ ο άτυχος Ηλίας (Καλιανέσης) πήγαινε σκυφτά προς το ύψωμα...», Σερίφης Στέφανος, ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 40-41, σελ. 23. Ήταν στις 27 Ιανουαρίου 1941, (υψ. 1410Κουρβελέσι), Προγονάτι ΝΔ. Τεπελενίου, ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ., Πεσόντες 40-41.

⁵ Οι μαχητές του Λόχου Βούρμπιανης το συγκροτούσαν 4 διμοιρίες με 3 ομάδες η κάθε μια, την ομάδα Διοικήσεως και την ομάδα Μεταγωγικών. kranosgr.com, Υπλγός (ΦΠΖ) Θεοφάνης Βλάχος, υπ. Διδάκτορας Στρατιωτικής Ιστορίας.

⁶ «Διοικητής Λόχου: Λοχαγός Δημήτριος Καντάρας, Διμοιρίτες: Ανθυπολοχαγοί Κατσένης Μιχαήλ, Πρωτοσυγγέλλου Χαρίλαος, Λαζόπουλος Λάζαρος, Ανθυποσπιστής Καλλιανέσης Ηλία.» kranosgr.com, Υπλγός (ΦΠΖ) Θεοφάνης Βλάχος, υπ. Διδάκτορας Στρατιωτικής Ιστορίας, Οι μαχητές του Λόχου Βούρμπιανης.

⁷ «Ομαδάρχης της 8^{ης} ομ., Γ διμοιρίας.» kranosgr.com, Υπλγός (ΦΠΖ) Θεοφάνης Βλάχος, υπ. Διδάκτορας Στρατιωτικής Ιστορίας, Οι μαχητές του Λόχου Βούρμπιανης

φυλάκιό μας και πολλές φορές πήγαινα και εγώ στο δικό τους, τρώγαμε μαζί και παίζαμε ντόμινο. Προσπαθούσα να μάθω τη γλώσσα τους, κάπως είχα αρχίσει να συνεννοούμαι. Ο Νίνο μιλούσε αρχαία ελληνικά που εγώ δεν τα καταλάβαινα. Το φυλάκιο το δικό μας από το ιταλικό δεν ήταν μακριά, ένα μικρό ύψωμα μας χώριζε. Ίσως να ήταν 200 με 300 μέτρα, πάνω στο δρόμο που πηγαίνει για την Ερσέκα.

Νέα μαθαίναμε από το τηλέφωνο του λόχου και από το μεταγωγικό που ερχόταν κάθε δυο μέρες. Κάθε βράδυ ο Καλιανέσης έστελνε δελτίο κινήσεως των Ιταλών στο δρόμο της Αρσέκας. Τις τελευταίες μέρες ήτανε πολύ μεγάλη η κίνηση στον καταυλισμό των Ιταλών, η ράδιο αρβύλα έπαιρνε και έδινε. Όλα έδειχναν ότι θα γίνει πόλεμος. Εμείς μετρούσαμε τις μέρες πότε θα μας αντικαταστήσουν για να κατέβουμε στο λόχο μας. Είχαμε καταστρώσει σχέδια αν μας χτυπήσουν οι Ιταλοί να καλύψουμε το φυλάκιο περί τα 100 μέτρα. Από κάτω ήτανε ένα μικρό δάσος, από το οποίο θα ρίχναμε μερικές ντουφεκιές και να φύγουμε.

Μια μέρα μας τηλεφώνησαν από το λόχο ότι θα έρθει ο λοχαγός. Ετοιμαστήκαμε και περιμέναμε. Πράγματι ήρθε ο λοχαγός Καντάρης¹¹, μαζί ήτανε και ο συνταγματάρχης Δαβάκης¹², ένας ανθυπολοχαγός που νομίζω ότι ήταν λεγόταν Ρογκάκος (Βασιλείος) και αρκετοί στρατιώτες. Η μέρα ήταν καλή, παραταχθήκαμε μπροστά στο φυλάκιο και του τα ανάφερα όλα, ότι πίσω στο ιταλικό φυλάκιο ήρθανε πολλοί Ιταλοί, μάλλον λόχος ή τάγμα, ανεβάζανε και αυτοκίνητα. Με σύστησε ο λοχαγός στο Δαβάκη

με τα καλύτερα λόγια και με το όνομα Σεριφάγος. Του είπα αν θέλει να πάμε να τους δούμε. Δέχθηκε ο Δαβάκης και με ακολούθησε. Μόλις φτάσαμε στο ύψωμα πήγαινα εγώ πρώτος και ακολουθούσαν και οι άλλοι. Κοντά μου ήτανε ο Δαβάκης. Βρέθηκα μπροστά σε ένα Ιταλό. Με χαιρέτησε και μου είπε αν του επιτρέπω να συναντηθούμε. Με ρώτησε ο Δαβάκης, τί λέει; και του τα είπα. Μου απάντησε δικαίωμά τους είναι να έρθουν. Το είπα στον Ιταλό και σε λίγο γέμισε από πολλούς Ιταλούς αξιωματικούς, περί τους 20. Προσπάθησα να κάνω το διερμηνέα, αλλά δεν τα κατάφερα καλά. Ο Δαβάκης άρχισε να μιλάει με έναν Ιταλό, μάλλον το διοικητή στα γαλλικά. Είπε ο Δαβάκης στον ιπποκόμο του να φέρει τα τσιγάρα, που είχε φέρει για μας για δώρο και τα μοίρασε στους Ιταλούς. Ενθουσιάστηκαν οι Ιταλοί και φέρανε μαρμελάδες και κρασί. Η συνάντηση κράτησε αρκετή ώρα, ίσως και 2 ώρες. Τραγουδίσαν οι Ιταλοί τραγούδια φανταστικά. Είπαμε και εμείς τον Εθνικό Ύμνο και το τραγούδι της νεολαίας του Μεταξά. Είπαν και άλλα τραγούδια οι Ιταλοί και είπαν στα ελληνικά μια μικρή Χωριατοπούλα. Χαιρετηθήκαμε και γυρίσαμε στο φυλάκιο. Όταν φτάσαμε στο φυλάκιο ρώτησα τον Δαβάκη να μου πει τι είπαν με τους Ιταλούς και με ρώτησε φοβάσαι Σεριφάγο; Του απάντησα όχι και μου είπε φοβάται ο Γιάννος το θεριό και το θεριό το Γιάννο. Μην φοβάσαι τους ξέρω εγώ τους Ιταλούς δεν έχουνε καρδιά. Φύγαμε πάλι μαζί με τον Δαβάκη, το λοχαγό και τον ανθυπολοχαγό και πήγαμε στο παρατηρητήριο, που ήτανε ο Καλιανιέσης. Ήτανε πολύ ανηφόρα, δυσκολεύθηκε ο Δαβάκης να ανέβει. Από εκεί είδαμε όλον το μικρό κάμπο της Ερσέκας. Είδαμε χιλιάδες αυτοκίνητα, μεταγωγικά, καταυλισμούς και ο Δαβάκης πήρε μια άλλη αντίληψη¹³. Μας είπε και

¹¹ «Καντάρης Δημήτριος, ήταν έφεδρος λοχαγός»(είχε λάβει μέρος στην Μικρασιατική Εκστρατεία).Ι.Α. Βερνάρδος Δαβάκης- Πίνδος, Δημοτράκος Α.Ε., 1945, α' έκδοση, σ.109.

¹² «Από τις 60 ημέρας παραμονής μου στο Επταχώρι τις 40 ημέρες ήταν εν κινήσει.» ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. Φ. 668, Έκθεση πεπραγμένων Αποσπάσματος Πίνδου υπό του Συν/κου Δαβάκη Κ. σ. 7.

¹³ «Την εσπέραν της 27^{ης} Οκτωβρίου 1940, τα κύρια στοιχεία της γενικής καταστάσεως στην Περιοχή Ερσέκας-Λεσκοβίκι είχαν ως εξής: Μία Μεραρχία Αλпинιστών μετά βαρέος Πυρ/κου και πιθανώς 50 αρμάτων μάχης.» Ι.Α.

πάλι να φυλαγόμαστε και ότι θα γίνει πόλεμος. Κατεβήκαμε στο φυλάκιο, μας χαιρέτησαν και φύγανε.

Άλλο ένα επεισόδιο και μετά από λίγες μέρες. Ένα πρωί, ήτανε καλή μέρα, με φώναξε ο σκοπός που ήταν μπροστά στο φυλάκιο ότι στην πυραμίδα ήταν πολλοί Ιταλοί. Βγήκα έξω χωρίς χλαίνη και δίκωχο, βλέπω τους Ιταλούς, λέω στους στρατιώτες να με ακολουθήσουν. Ήμουν άοπλος με μια που είχα, έφθασα στο δρομάκο, που είναι ο αυχέννας. Βρέθηκα μπροστά σε πολλούς Ιταλούς, σάσισα, τους είπα καλημέρα στα ιταλικά. Όλοι με χαιρέτησαν φιλικά. Δε σταμάτησα και ανηφόρησα προς την πυραμίδα. Εκεί ήταν και άλλοι Ιταλοί, οι περισσότεροι αξιωματικοί. Σταμάτησα ακριβώς στην πυραμίδα στο ελληνικό έδαφος. Ήρθαν και οι δικοί μου στρατιώτες. Χαιρέτησαν στρατιωτικά μου έδωσαν το χέρι και με χαιρέτησα. Πήρα λίγο θάρρος, είδα και το φίλο μου το Νίνο, έκανα δύο βήματα προς το μέρος του, ήρθε κοντά μου και με χαιρέτησε. Με πλησίασαν και άλλοι, άρχισαν να με ρωτάνε τί είμαι, τους είπα, κάτι τους είπε και ο Νίνο. Φώναξα ότι είμαστε Έλληνες και ανέμισα την Ελληνική Σημαία του φυλακίου. Μπροστά μου ήτανε ένας ανώτερος αξιωματικός περασμένος λίγο στα χρόνια, όχι και πολύ παχύς, με μια γλυκιά φυσιογνωμία. Δίπλα του ήταν και άλλοι, αλλά αυτό φαινόταν ότι ήταν επικεφαλής, ήταν συνταγματάρχης ή στρατηγός, δεν έμοιαζε με τους δικούς μας καρβανάδες. Αρχίσανε να μου κάνουν ερωτήσεις. Η πρώτη που μου έκαναν ήταν αν περνάει το ποτάμι του Σαραντάπορου και αν έχει νερό. Δυσκολεύθηκα να καταλάβω τι μου έλεγαν, πάντως τους είπα ότι έχει. Η δεύτερη ερώτηση ήταν να του δείξω που είναι η Φούρκα. Τότε κατάλαβα τι ζητάνε. Αμέσως αυθόρμητα δίκως να διστάσω τον έπιασα από τα μπράτσα και το

γύρισα να κοιτάει κατά την Αλβανία, κάπως βάναυσα και του είπα ποΑλβάνια. Ένας άλλος Ιταλός αξιωματικός μου πρότεινε το όπλο να με σκοτώσει. Μπήκε στη μέση ο Νίνος και άλλαξαν κουβέντα. Μου είπανε αν έχει λαγούς να κυνηγήσουμε, γιατί εκείνη την ώρα ένα σκυλί κυνηγούσε. Σήκωσαν τα όπλα με χαιρέτησαν πάλι και φύγανε. Τότε κατάλαβα ότι πήγαν να κάνουν αναγνώριση. Γύρισα στο φυλάκιο και πήρα στο τηλέφωνο το λόχο και ανάφερα τι έγινε. Δε βαριέσαι, φωνή βοώντος. Τότε συνειδητοποίησα ότι θα γίνει πόλεμος και ότι θα ρίξουμε λίγα τουφέκια για την τιμή των όπλων, αυτό έλεγε η ράδιο αρβύλα¹⁴. Μας είχαν τελειώς εγκαταλείψει στο έλεος των Ιταλών.

Πέρασαν πάλι λίγες μέρες και οι Ιταλοί έφυγαν από την κατασκήνωση, μάλλον πιο πίσω από το βουνό. Είχανε τελειώσει το δρόμο. Ήτανε νομίζω Κυριακή ή του Αγίου Δημητρίου απόγευμα, όταν ήρθε στο ύψωμα της πυραμίδας ο ανθυπολοχαγός Νίνος, με φώναξε και πήγα. Ήτανε και άλλοι στρατιώτες Ιταλοί και Έλληνες. Καθίσαμε λίγο και μου ζήτησε οι Έλληνες και οι Ιταλοί στρατιώτες να φύγουνε. Είδα, μου είπε, να έρχεται στο φυλακίό μας ένα μουλάρι μήπως σας έφερε τα πόστα (γράμματα); Όχι του είπα μας έφερε τρόφιμα. Μου είπε ότι στην Ελλάδα ήρθαν πολλοί Εγγλέζοι, θα γίνει πόλεμος. Δε το ξέρω του είπα. Με ρώτησε, θα πολεμήσετε; Ναι, του είπα εάν παραβιάσετε τα σύνορά μας. Αυτά είναι τα τελευταία λόγια μας. Είπαμε καλή νύχτα και δεν ξανταμώσαμε. Πήγα πάλι στο τηλέφωνο και το ανέ-

Βερνάρδος Δαβάκης- Πίνδος, Δημητράκος Α.Ε., 1945 α' έκδοση, σ. 29.

¹⁴ «Ο στρατηγός Παπάγος είπε στον Συνταγματάρχη Γεωργούλη απερχόμενον εις Κοζάνη, αρχές Αυγούστου 1940, πηγαίνετε να ρίξετε μερικές ντουφεκίες για να τηρήσουμε την τιμή των όπλων, διότι το ξέρουμε ότι οι Ιταλοί θα μπουν μέσα» και «Στις αρχές Φεβρουαρίου 1941 ο υφυπουργός Παπαδήμας είπε εις τον υποφαινόμενον (Δαβάκη) ότι εκάνατε για μένα είναι θαύματα, εγώ περίμενα ο πόλεμος ν' αρχίσει στη Καλαμπάκα και να τελειώσει στη Λαμία.» ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. Φ. 668, Έκθεση πεπραγμένων Αποσπάσματος Πίνδου υπό του Συν/χου Δαβάκη Κ. σ. 18-19.

φερα στο λόχο. Αρχίσαμε να ανησυχούμε πολύ, δεν ξέραμε τι να κάνουμε, εκεί που βρισκόμασταν, είμασταν καταδικασμένοι. Ανοίξαμε μια τρύπα στο τζάκι, γιατί αν μας χτυπούσαν από την πόρτα ήτανε αδύνατο να φύγουμε. Εντείναμε την επαγρύπνηση. Το βράδυ φύλαγαν και οι άνδρες του Καλιανέση σκοπιά. Βάλαμε κοντινούς σκοπούς στα σύνορα. Μπορώ να πω ότι όλη τη νύχτα είμασταν άυπνοι. Ανάβαμε φωτιά στο μαγειρείο που ήταν λίγο δίπλα στο φυλάκιο.

Έπαιρνε να ξημερώσει στις 28 Οκτωβρίου, το σκυλί που είχαμε στο φυλάκιο γαύγιζε πολύ. Ήταν ομίχλη, οι σκοποί μας είπανε ότι κάτι συνέβη. Οι Ιταλοί είχανε έρθει στα σύνορα, ήταν πολύ κοντά. Βγήκαμε έξω, πήραμε τα όπλα και πιάσαμε θέση. Όχι στο χαράκωμα, αλλά κάτω από τις οξιές. Δεν ξέρω εάν είμασταν όλοι. Μου λέει ο Σπύρος, που ήταν σκοπευτής, εάν πήρε κανείς τις ταινίες από το οπλοπολυβόλο, γιατί ο γεμιστής έλειπε. Ήταν ο Σωτήρης Σερίφης και είχαν πάει στο χωριό με τον Τάκη το Φλίντρη. Τρέχω μόνος μου στο φυλάκιο, ήτανε σκοτάδι, δεν τις βρίσκω. Γύρισα στο ύψωμα, παίρνω το δεκανέα από τη Βούρμπιανη, γιατί αυτός τις ήξερε. Πάμε πάλι στο φυλάκιο, εγώ κάθισα στην πόρτα, στα χέρια μου κρατούσα μια χειροβομβίδα MILT με την περόνη βγαλμένη, έκανα λίγα βήματα προς το μαγειρείο, άκουσα τους Ιταλούς να φωνάζουν αβάντι, μου φάνηκε πως με φωνάζανε Στέφανε, πήγα κάτι να πω και πέταξα τη χειροβομβίδα επάνω τους και τρέχοντας ήρθα πίσω από το φυλάκιο. Έσκασε η χειροβομβίδα και τράβηξα το πιστόλι με τις φωτοβολίδες και φώναξα πυρ στα παιδιά. Κάπως σάσισα, πατούσα σκανδάλη από το πιστόλι και δεν έφευγε η φωτοβολίδα. Κατάλαβα ότι πατούσα τον προφυλακτήρα της σκανδάλης, έριξα και δεύτερη φωτοβολίδα και τροχάδην έφτασα στα παιδιά. Αρπάζω το οπλοπολυβόλο και βάζω όλη την ταινία και τη ρίχνω προς τους Ιταλούς. Έκανα όμως ζημιά, γιατί οι Ιταλοί κατάλαβαν

ότι δεν τους χτυπήσαμε από το χαράκωμα και γύρισαν τα πυρά επάνω μας. Το δεκανέα που άφησα στο φυλάκιο δεν τον ξαναείδα, έμεινε στο φυλάκιο, δεν ξέρω. Σφύριζαν από πάνω μας τα πρώτα πυρά. Πήρε να χαράζει, εγκαταλείψαμε τις θέσεις μας και πήγαμε πιο κάτω, στο σημείο που είχαμε ορίσει για συνάντηση, λείπαμε πολλοί. Είχε φέξει, οι Ιταλοί κατεβαίνανε προς το φυλάκιο. Παίρνω πάλι το οπλοπολυβόλο και ρίχνω και άλλη μια ταινία, δεν είχαμε άλλη. Ολοταχώς υποχωρούμε, φθάσαμε στο χειμερινό φυλάκιο, κοντά σε ένα εικόνισμα προς το Γοργοπόταμο. Έριχναν οι στρατιώτες μας ριπές για να μας ενθαρρύνουν. Εκεί που κοντοσταθήκαμε, βλέπουμε πιο πέρα είχανε φθάσει οι Ιταλοί. Μας ήρθαν λίγες σφαίρες, πάλι τροχάδην περάσαμε το φυλάκιο και μαζί φύγαμε για τη Βούρμπιανη, αν καθυστερούσαμε λίγο θα μας είχαν σκοτώσει.

Στη Βούρμπιανη μας υποδέχθηκαν σαν ήρωες. Από τα άλλα φυλάκια το 22° και το 24° είχανε πολλές απώλειες. Από το 24° μάλλον δε γύρισε κανείς, από το 22° είχανε και νεκρούς και τραυματίες και αγνοούμενους, αν και ήταν μακριά από τα σύνορα. Εμείς είχαμε έναν ελαφρά τραυματία και 3 αγνοούμενους, το δεκανέα από τη Βούρμπιανη, το Βασάκο και τον Κυπαρίσση. Το 21° φυλάκιο που ήταν ολόκληρη διμοιρία ήταν στο Γκόλιο, το Πυρσογιαννίτικο βουνό. Αρχίσανε να το χτυπάνε, είχε πάει και άλλη διμοιρία για ενίσχυση. Είχαν και αυτοί απώλειες. Οι άνδρες του Καλιανέση δεν ξέρω τι απέγιναν, πάντως ο Καλιανέσης ήρθε μαζί μας.

Δέχθηκα τα συγχαρητήρια του Δαβάκη από τον Λοχαγό. Στο τηλέφωνο που πήρε ο Δαβάκης και ρώτησε τον Καντάρα τι γίνεται, είπε ο Καντάρας, μόνο ο Σεριφάγος το βροντάει. Αν έρθει με το καλό να μου το φιλήσεις, αυτό μου είπε ο Λοχαγός. Έφυγα από το Μέγα Λάκκο και ήρθα στη Βούρμπιανη, πήρα τηλέφωνο στο χω-

ριό ότι είμαστε καλά, γιατί μας είχαν ξεγράψει. Έφτασε αμέσως σύνδεσμος του λόχου να πάω στο Μέγα Λάκκο, είχε φθάσει ένα τάγμα, ο λοχαγός με διατάσσει να πάω προς το Ασημοχώρι και ένα άλλο πήγε προς το Μοναστήρι, γιατί οι Ιταλοί περνούσαν το Βουρμιανίτικο ποτάμι, κάτω από το Γοργοπόταμο. Τους χτύπησε σκοτώνοντας 1-2 Ιταλούς. Εγώ προχώρησα λίγο, οι στρατιώτες δεμε ακολουθούσαν, δειλίασαν, είχε περάσει και η ώρα και γυρίσαμε πίσω. Πήρε να βραδιάζει και όλος ο λόχος συμπτύχθηκε για τη Λυκόρραχη, όπου και διανυκτερεύσαμε.

Μπορώ να πω ότι είμαι ο πρώτος Έλληνας που είπε το πραγματικό ΟΧΙ τουλάχιστον στο τομέα της Πίνδου. Το όνομά μου έγινε γνωστό, λέγανε ότι ένας λοχίας έγινε Αξιωματικός. Και πράγματι την τρίτη ημέρα (30 Οκτ.) στο Επταχώρι ο Δαβάκης με περίμενε και μπροστά σε όλο το Λόχο μου έδωσε το χέρι και είπε στον Καντάρα το Σεριφάγο θα μου τον κάνεις αξιωματικό. Πιο κάτω θα γράψω για τη Μάχη στη Λυκόρραχη. Όταν έφεξε πήραμε το πρωί το ρόφημα και γύρω στις δέκα όλος ο λόχος κινηθήκαμε στα απέναντι υψώματα το χωριού, στο Αη Γιώργη και πιάσαμε θέσεις¹⁵. Πιο πάνω από εμάς στην Πέτρα Μούκα ήτανε ένας άλλος λόχος Θεσσαλών¹⁶. Ήτανε καλή μέρα, το απόγευμα ο Θεσσαλικός λόχος άνοιξε πυρά, αλλά δεν κρατήσανε πολύ ώρα και υποχώρησαν. Ήμουν με το λοχαγό (Καντάρα) ανησύχησε και μου λέγει τρέξε γρήγορα στην Λυκόρραχη,

να πάρεις τηλέφωνο στο Επταχώρι τον Δαβάκη, να δεις τι γίνεται. Σαλτάρισα γρήγορα, τροχάδην και σε λίγα λεπτά έφθασα στο χωριό. Δεν υπήρχε τίποτα, ούτε τηλέφωνο, το είχαν εγκαταλείψει οι δικοί μας. Γυρίζοντας πάλι προς το λόχο, μόλις βγήκα από το Χωριό, δέχθηκα τα πρώτα ιταλικά πυρά, αλλά ήτανε από πολύ μακριά, από τα απέναντι υψώματα που ήταν πριν ο δικός μας λόχος των Θεσσαλών¹⁷ και είχανε υποχωρήσει. Με περίμενε ο Καντάρας ανήσυχος, μου είπε κάτσε εδώ και θα πάω εγώ στο Χωριό και αν δεις σε εκείνο το αλώνι φωτιά θα πάρεις τος άνδρες και θα έρθεις. Του είπα ότι το χωριό βάλλεται από ριπές όπλων. Δεν πρόλαβε να φύγει ο Καντάρας και αρχίσανε να πέφτουν οι πρώτες οβίδες. Οι στρατιώτες αρχίσανε να εγκαταλείπουν τις θέσεις τους...εγώ πήγα στο δικό μου οπλοπολυβόλο που ήταν στο χείλος ενός γκρεμού, μαζί ήταν ο στρατιώτης από την Πελοπόννησο με τον Γιάννη το Βέτσο, άρχισα να βάζω προς τους Ιταλούς. Εκεί ήρθε ο Σπύρος ο Μαζιώτης και μου λέει ότι ο στρατιώτης Χαλκιάς (Σωτήρης) σκοτώθηκε (29 Οκτωβρίου στη Λυκόρραχη). Τους είπα να φύγουν και εγώ με το Γιάννη και τον Πατρινό έμεινα για λίγη ώρα εκεί. Κατηφορίζοντας την απότομη σάρα φθάσαμε στο ρέμα της Λυκόρραχης. Εκεί βρήκαμε αρκετούς στρατιώτες κρυμμένους στις πέτρες, τους φώναξα να με ακολουθήσουν. Ανηφορίζοντας προς το Βούγκουρνο μαζευθήκαν αρκετοί. Από τους αξιωματικούς δεν ήτανε κανείς¹⁸. Πήρε να νυχτώνει, δεν ξέραμε τι να κάνουμε, άρχισε να νυχτώνει,

¹⁵ Ι.Α. Βερνάρδος Δαβάκης- Πίνδος, Δημητράκος Α.Ε., 1945 α' έκδοση, σ. 137-138

¹⁶ «Εκεί, κατόπιν της υπ' αριθ. 33 διαταγής του Αποσπάσματος, εξέδωκε διαταγή νέας αμυντικής εγκαταστάσεως των τμημάτων επί της γραμμής: Πάτωμα-ΑγιοςΓεώργιος-Σιουμολάζαρη, καθ' όσον ο ταγματάρχης Νικήτας Θωμάς με τους λόχους 2^ο, 9^ο, 11^ο, και ΙΙΙ πολ/χίαν μείον διμοιρία ως και τον ουλαμόν 7^ο λόχου Ρογκάτου Β. θα κατελάμβανε την γραμμήν Άνω Αρρένα-Μούκα-Πάτωμα.», Ι.Α. Βερνάρδος Δαβάκης- Πίνδος, Δημητράκος Α.Ε., 1945 α' έκδοση, σ.137.

¹⁷ Ο Ταγματάρχης Νικήτας Θωμάς ήταν διοικητής του 3^{ου} τάγματος πεζ. και είχε καταγωγή από τη Μαγούλα Καρδίτσας, έπεσε μαχόμενος το 1941 στα οχυρά Ρούπελ, στην Κερκίνη (Μπέλλες). Ι.Α. Βερνάρδος Δαβάκης- Πίνδος, Δημητράκος Α.Ε., 1945 α' έκδοση, σ.276.

¹⁸ «Διέταξα τον λόχον Βούρμπιανης να συμπτυχθεί και συγκεντρωθεί πλησίον του Σ.Δ. υποτομέως. Ούτος περί το μεσονύκτιον ευρίσκειτο Δυτικώς του υψ. 1137, παρά της οδού Λυκόρραχης-Πριάσωπος.» ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. φ.668.Γ. Έκθεση πεπραγμένων του ΑντρχουΜισούρη Δημητρίου, σ. 37.

να βροντάει και να στράφτει, έπιασε δυνατή βροχή, έβαλα δυνατή φωνή να φύγουμε γιατί οι Ιταλοί μπήκανε στη Λυκόρραχη και να πάμε προς τη Ζέρμα. Δεν με ακολούθησε κανείς παρά μόνο ο Γιάννης ο Βέτσας με τον Πατρινό, οι άλλοι θέλανε να παραδοθούν. Αφού απομακρυνθήκαμε αρκετά μαζευτήκαμε κάτω από ένα δένδρο ως το πρωί, γίναμε μούσκεμα ως το κόκαλο. Είμασταν κοντά στο Μοναστήρι της Ζέρμας. Μόλις φθάσαμε έξω από το χωριό βρήκαμε ένα Παπά (Παπαδημητρίου Μαργαρίτης του Δημ. 1911-1948), το ρωτήσαμε τι είναι στο χωριό, μας είπε στρατιώτες σαν και εσάς. Βρήκαμε αρκετούς άνδρες του λόχου εκεί στο σχολείο. Με φώναξε ο Τσάγκας και πήγα στο σπίτι του, είχε μια καλή φωτιά η μάνα του στο τζάκι, μου έβαλε τηγανίτες με τυρί από κουζίνα (ασκός από δέρμα κατσικιού) και αφού ξεκουράστηκα καλά κινήσαμε να φύγουμε. Στο σπίτι ήτανε ένας άλλος Παπάς (Τσάγκας Κωννος του Στεφ. 1888-1948) που συμβούλεψε τι να κάνουμε όταν πάμε στο Επταχώρι στο Δαβάκη. Να του πούμε αν οι αξιωματικοί μας, που έχουν οριστεί, θέλουν να πολεμήσουμε καλώς, αν όχι να πετάξουμε το όπλο και να γυρίσουμε στα σπίτια μας¹⁹. Στην πλατεία του χωριού είχανε συγκεντρωθεί περί τους 70 με 80 στρατιώτες, αξιωματικός κανείς²⁰. Τα πολυβόλα τα είχαν

αφήσει φορτωμένα στα μουλάρια. Εγώ πήρα την ευθύνη και ακολουθώντας το μονοπάτι μες στο μπουγάζι φθάσαμε στο Επταχώρι μετά με μεσημέρι (30/11), εκεί βρήκαμε τους άλλους που είχαν φθάσει το προηγούμενο βράδυ (29/11). Με συνεχάρη ο Δαβάκης και είπε στο λοχαγό το Σεριφάγο θα μου τον κάνεις Αξιωματικό. Μάθαμε ότι τον Καντάρα²¹ τον παρατήρησε δριμύτατα.

Μείναμε εκεί νομίζω δυο μέρες. Πήγανε οι στρατιώτες των πολυβόλων και βρήκαν τα πολυβόλα με τα μουλάρια στο Βούγκουρνο (Λυκόρραχης), γιατί οι Ιταλοί δεν ανέβηκαν (πέρασαν) από εκεί. Ξεκουραστήκαμε και ανασυνταχθήκαμε, ήρθαν και οι πρώτες ενισχύσεις. Ήτανε πρωί την πέμπτη ημέρα του πολέμου, ο καιρός ήτανε καλός²². Ξεκινήσαμε για την πρώτη επίθεση, ανηφορήσαμε από το Επταχώρι για τον Αη -Λιά της φούρκας όλος ο λόχος. Μαζί μας ήταν και ο Δαβάκης και ένας ταγματάρχης και αυτός μεγάλος στα χρόνια (Καραβίας Ιωάννης 1899-1994). Προτού φθάσουμε στην κορυφή του δρόμου βρήκαμε ένα πολυβόλο ορειβατικό που έκανε βολή σε μια Ιταλική φάλαγγα που ανηφόριζε από τη Φούρκα προς τη Σαμαρίνα. Τα μεταγωγικά μας ήταν στου Ρωμιού τη βρύση. Σταματήσαμε λίγο στην κορυφή και μας μίλησε ο ταγματάρχης. Το μόνο

¹⁹ «Μετά το μεσονύκτιον μετέβην εις τη θέσιν εις την οποία ευρίσκετο ο λόχος Βούρμπιανης. Εύρον το λοχαγό Καντάρα κοιμώμενον. Του ανακοίνωσα προφορικώς τη Δ/ταγή του Αποσπάσματος και τον διέταξα άμα καταλάβει δια του λόχου και της διμοιρίας πυρ/βολων την γραμμην Βούγκουρνον – Γκουστερίτσαν (περ. Λυκόρραχης), με την πληροφορίαν ότι το πρωίαν θα του έδιδον την διαταγήν, επειδή μου εξετίθη τουτό.» ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. φ.668.Γ., Έκθεση πεπραγμένων του Αντρχου Μισύρη Δημητρίου, σ. 38.

²⁰ «Λοχαγός Καντάρας, δεν έμαθον ακόμα δια πάσαν αιτία παραλαβών τον λόχον τας πρωινάς ώρας, προτού ξημερώσει ανεχώρησεν δι Επταχώριον, άνευ διαταγής και χωρίς να ειδοποιήσει ή αναφέρει δια την ενέργειαν ταύτην... Όλην ταύτην την θλιβερήν κατάστασιν αντελήφθην την πρωίαν (30Οκτ.) ότι εις του Σ.Δ. μεταβάς εις τη θέσιν όπου την νύχτα ευρίσκετο ο λόχος Καντάρα ίνα δώσω την ανωτέρω υπ' αριθ. 40 έγγραφον διαταγήν και να οδηγήσω εις τας θέσεις τας οποίας έπρεπε να καταλάβη...»

ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. φ.668.Γ. Έκθεση πεπραγμένων του Αντρχου Μισύρη Δημητρίου, σ. 40.

²¹ «Κατά την 30^η Οκτωβρίου ευρέθησαν εν σχετική διαλύσει τα τμήματα του ΙΙ υποτομέως. Ο Αντρχης Μυσίρης εκράτησεν την γραμμήν Κάτω Αρρένα-Πριάσωπος-Μπουχέτσι μη δυνηθείς να κρατηθεί επί της τοιαύτης Βούγκουρνος-Γκουστερίτσας ως όριζεν αυτό διαταγή του Διοικητού Αποσπάσματος. Ο λόχος Καντάρα (εφεδρεία Αντρχου Μυσίρη) έφυγεν προς Επταχώριον, παρασύρας και την πυρχιαν Μπούκουρη.» ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. Φ. 668, Έκθεση πεπραγμένων Αποσπάσματος Πίνδου υπό του Συν/χου Δαβάκη Κ. σ. 26.

²² «την 31^η εστάλη Λόχος Καντάρα εις ΖΟΥΖΟΥΛΙΝ προς ενίσχυσιν Βασιλόπουλου. (Λοχαγός, διοικητής του 2^{ου} λόχου, του 1^{ου} τάγματος)» ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. Φ. 668, Έκθεση πεπραγμένων Αποσπάσματος Πίνδου υπό του Συν/χου Δαβάκη Κ. σ. 27.

που θυμάμαι που είπε ήτανε ότι θα κάνουμε επίθεση στους Ιταλούς για να τους εγκλωβίσουμε και ότι στόχος μας ήταν ο Αη -λιάς της Φούρκας. Μια μέρα όλοι μας θα πεθάνουμε, ας πεθάνουμε σήμερα για την Πατρίδα. Στα χέρια του κρατούσε μια αραβίδα. Μου λέει ο Καντάρας²³, εμπρός Σεριφάγο κάνε το σταυρό σου και τράβα μπροστά. Ξεκίνησα, με ακολούθησε ο ανιψιός του Καντάρα, ένας δεκανέας, ο Καντάρας, ο ταγματάρχης, όλοι οι στρατιώτες και ο ίδιος ο Δαβάκης καβάλα στο άλογο. Μία ολόκληρη φάλαγγα κατηφορίζαμε προς το Φουρκιώτικο Λάκκο, δεν βαδίσαμε 200-300 μέτρα μας ήρθαν οι πρώτες οβίδες, δημιουργήθηκε πανικός, ατάραχος ο Δαβάκης επάνω στο άλογο, ήτανε πίσω μου, φώναξε βαδίστε. Κάπως δειλιάσαμε, ο Σπύρος Μαζιώτης μου είπε που μας πας, θα μας σκοτώσεις, εμείς έχουμε οικογένειες. Του πήρα το οπλοπολυβόλο και του έδωσα το δικό μου το όπλο, του είπα κάνε ότι θέλεις και συνέχισα το δρόμο. Έφθασα στο Λάκκο το Φουρκιώτικο, είχε λίγο νερό, προσπάθησα να περάσω, με βάρυνε το οπλοπολυβόλο και οι ταινίες. Μπήκα μέσα και άρχισα να ανηφορίζω.

Στη Ζούζουλη άρχισε η μάχη (1/11), ο λόχος του Διάκου προχώρησε να καταλάβει την Τσούκα πέτρα, τον απέκρουσαν οι Ιταλοί αλλά είχαν μεγάλες απώλειες. Σταμάτησε ο Δαβάκης και λέει στον Καντάρα, γύρνα πίσω γρήγορα να πας να ενισχύσεις το Διάκο(πρώτος Νεκρός Έλληνας Αξιωματικός του ελληνοϊταλικού Πολέμου)²⁴ για να μη μας κυκλώσουν οι Ιταλοί. Ο

Δαβάκης πήγε για τον ΑηΛιά, είχε προχωρήσει και όλος ο λόχος δίπλα μας. Εμείς γυρίσαμε στη Ζούζουλη, ευτυχώς που οι Ιταλοί δεν προχώρησαν, μέινανε στην Τσούκα πέτρα. Μείναμε όλη τη μέρα πάνω από το χωριό, το βράδυ κοιμήθηκα μέσα σε μια αχυρώνα και σκεπάστηκα με τα άχυρα. Την άλλη μέρα το απόγευμα ανεβήκαμε στην Τσούκα Πέτρα, οι Ιταλοί είχαν φύγει. Το βράδυ χιόνισε και έκανε πολύ κρύο. Ο Δαβάκης έμεινε στο ΑηΛιά, εκεί ήταν πολύ λίγοι και ο Δαβάκης τραυματίστηκε (2/11)²⁵. Οι Ιταλοί στρατιώτες ανεβήκανε στου Ράμου τη βρύση. Η επίθεσή μας ήταν γενική από τη Λυκόρραχη μέχρι τη Σαμαρίνα. Την άλλη μέρα ανεβήκαμε στου Ράμου τη βρύση, μέίναμε εκεί 2-3 ημέρες, έπεσαν τα πρώτα χιόνια, έκανε κρύο και ανάβαμε μεγάλες φωτιές. Μια μέρα ανέβηκα στο Σμόλικα για να συνδεθούμε με ένα λόχο Θεσσαλών, μαζί μου είχα το Λευτέρη Βέτσα και το Ζαχαρία Πανάγο. Κατεβήκαμε μετά στη Φούρκα και εκεί καθίσαμε λίγες μέρες, είχαν νικηθεί οι Ιταλοί.

Μια μέρα ήρθαν τα ιταλικά αεροπλάνα πάνω από τη Φούρκα, μας βομβαρδίσανε, οι οβίδες έπεσαν κάτω από το χωριό, δεν έκαναν καμία

αντιστάσεις...Ο υπολ/γος Διάκος ανασυγκροτεί τον λόχον του δια τρίτην φοράν και αναλαμβάνει δια τέταρτην φοράν επίθεσιν κατά του υψωμ. Τσούκας, διαρκούσης της οποίας επί κεφαλής του λόχου του δέχεται ριπήν πολυβόλου περί ώραν 11:30-12:00 και πίπτει Νεκρός. Ετάφη εις το Νεκροταφείο Ζούζουλης.(2/11)». Έκθεσις 25-9-1941 του Ταγματάρχου Καραβία Ιωάννη προς το Β'Σ.Στρατού. Ι.Α. Βερνάρδος Δαβάκης- Πίνδος, Δημητράκος Α.Ε., 1945 α' έκδοσις, σ.203-204.

²⁵ «Τέλος ότου Διοικητής του Αη/σματος εν τη επιθυμία του να καταλάβη το ΤΑΜΠΟΥΡΙ εντός της ημέρας της 2ας Νοεμβρίου δια τακτικούς λόγους σοβαρωτάτους, ών υποχρεωμένος να ευρίσκειται έφιππος μεταξύ των ανδρών του προς παραδειγματισμόν των, δια λόγους ελλείψεως συνδέσμου και να λάβη η επιχείρησις καλόν ρυθμόν, ετραυματίσθη θανασίμως. Εις τον σπεύσαντα προς αυτόν εν δακρύσις ταχματάρχην Καραβίαν, μόνο οδηγίας έδωσεν διατάξας τούτο να ασχοληθής με τον αγώνα και όχι με τον τραυματίαν» ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. Φ. 668, Έκθεσις πεπραγμένων Αποσπάσματος Πίνδου υπό του Συν/χου Δαβάκη Κ. α. 32.

²³ «Ο Καντάρας δεν είχε φιλοδοξίες, μας φύλαγε πολύ. Μάς έλεγε, να με ακούτε ουρέ γομάργια, εγώ δε χτυπώ καρφιά στις πόρτες για να τις κλείσω. Η μόνη τιμωρία που έκανε στους απείθαρκους και δειλούς ήτανε η κλίτσα στις πλάτες...» Σερίφης Στέφανος, ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 40-41, σελ. 16.

²⁴ «Υπολοχαγός Διάκος Αλέξ. επί κεφαλής λόχου εμπροσθοφυλακής του 1^{ου} τάγματος λοχ. Βασιλόπουλου, κινούμενος εν τη κατεύθυνσει Τσούκα - Φούρκα την 10^η ώραν της 1^{ης} Νοεμβρίου προσέκρουσεν εις ισχυράς εχθρικής

ζημία²⁶. Κάθισα με ένα πολυβόλο και έκανα βολή, ήτανε πολύ ψηλά. Συνεχίσαμε την προέλαση για την Καστάνιανη, επάνω από τη Γύφτισσα έβρεχε και είχε πολύ λάσπη. Το πρωί είμασταν στο Σαραντάπορο, περάσαμε μέσα είχε πολύ νερό (4/11). Φτάσαμε στην Πυρσόγιαννη, πήγαμε στο σπίτι μαζί με τον αδελφό, το Παύλο. Έφτιαξε η Μάνα πίτα, αλευρόπιτα, φάγαμε, πήραμε και από ένα ζευγάρι κάλτσες, μας έδωσε την ευχή του ο Παππούς και μας είπε: εσύ Παύλο έχεις οικογένεια να φυλάγεις, εσύ Στέφο θέλω να μη με ντροπιάσεις, σε κάνω κουρμπάνι (σε θυσιάζω) για την Πατρίδα.

(σημ. Επιμελητή, από τις επόμενες σελίδες από 16 μέχρι 31 του χειρόγραφου περιληπτικά προκύπτουν: ο Σ.Σ. το επόμενο πρωί γύρισε στο λόχο του, έλαβε μέρος στις παρακάτω μάχες Γκόλιο, Καμενίκ, Ίσβορο, Λεσκοβίκι, Χόντοβα Πρεμετής, Μέρτζιανη, Βασιλικό, Κεφαλόβρυσσο, Πωγωνιανή, Ποντικάτες, Λιμόχοβο, Αργυρόκαστρο, Γκολέμι και Τεπελένι. Νοτιοδυτικά του Τεπελενίου στο ύψωμα 1410, περιοχή Κουρβελέσι, υπερασπίστηκε ο λόχος του με πείσμα και ηρωισμό κάτω από δυσμενείς καιρικές συνθήκες τουλάχιστον για δύο μήνες, μέχρι στις αρχές του μήνα Μαρτίου 1941. Στην συνέχεια ο λόχος Καντάρα αντικαταστάθηκε και έμεινε σε εφεδρεία κοντά στο Αργυρόκαστρο μέχρι την Γερμανική εισβολή, οπότε άρχισε και υποχώρηση. Ο Σ.Σ. ακολουθώντας τη διαδρομή Κακαβιά, Καστάνιανη Πωγωνίου, Παρακάλαμο, Ζίτσα, Δωδώνη, Ιωάννινα, Σκαμνέλι Ζαγορίου, και Λάιστα...)

Έφτασα στο Δίστρατο, είχε νυχτώσει, πήγα στο χαγιάτι της Εκκλησίας για να κοιμηθώ.

²⁶ «Γενικώς εις την Πίνδον η αεροπορική δράσις αμφοτέρων των αντιπάλων ήτο μηδαμινή, ευτυχώς δι' ημάς, διότι εάν εγένετο έντονος και λελογισμένη χρήση της ιταλικής αεροπορίας είναι ζήτημα αν η αντεπίθεσις μας ήτο δυνατόν να οργανωθεί και εκτελεσθεί καθόν τρόπον εγένετο, δεδομένου ότι το Απόσπασμα δεν διέθετε ούτε εν αντιαεροπορικών όπλων ή αντιαεροπορικών πολυβόλων...» ΓΕΣ/Δ.Ι.Σ. Φ. 668, Έκθεση πεπραγμένων Αποσπάσματος Πίνδου υπό του Συν/χου Δαβάκη Κ. σ. 23.

Ακουγότανε σ' ένα σπίτι κλαρίνα, ήρθαν κάτι μικρά παιδιά και τα ρώτησα. Μού είπανε ότι ήρθανε τα παιδιά από το Στρατό και γλεντάνε. Τους είπα να πάνε να τους πούνε να έρθει ένας εκεί. Ήρθε κάποιος, γνωριστήκαμε και μου έφερε ψωμί και κρέας ψητό, μου ανάψανε φωτιά. Ξημέρωσε και έφυγα μόνος για τη Μόλιστα. Έμαθα ότι στο Χωριό δεν ήταν Ιταλοί και πριν νυχτώσει έφτασα στον Αη Γιάννη, ανηφόρησα στους Αποστόλους, στην Ανάληψη και από εκεί στο σπίτι. Κάποιος με είδε και σε λίγο γέμισε από κόσμο για να με ρωτήσουν για τα δικά τους παιδιά... εγώ έκλαιγα, δεν βρήκα τον Παππού μου (Κύρκας Σερίφης 1880-1941), είχε πεθάνει, το είχα μάθει στα Γιάνενα από τον ξαδελφό μου τον Σπύρο Τζάφο. Την άλλη μέρα ήρθαν και άλλα παιδιά, ώσπου ήρθαν όλοι. Το τίμημα του Αγώνα για το χωριό ήτανε ότι είχαμε δύο Νεκρούς το Σωτήρη Χαλκιά και τον Ευάγγελο Πετσίνη, μόνο με κρουοπαγήματα ήτανε πολλοί. Μια μέρα μαζευτήκαμε και πήγαμε στην Παναγία (εξωκλήσι του χωριού) και λειτουργήσαμε...

Η γραπτή μαρτυρία του Στέφανου Σερίφη είναι αποτίμηση ζωής, η οποία για τον ίδιο είναι αληθινή, καθώς δεθέλεια υπερασπισθεί ούτε θέση ούτε κύρος ούτε αξιώματα, θέλει μονάχα να πει τη δική του αλήθεια λίγα χρόνια πριν η ψυχή του αποδημήσει. Η αποτίμηση όμως αυτή κλείνει με ένα παράπονο, σχετικά με ότι επακολούθησε στο χωριό του μετά την απελευθέρωση.

Email: nik68001@gmail.com

Ονόματα οικοδόμων χαραγμένα σέ έργα τους, 1779-1910

Σέ μερικά ἀπό τά κατασκευαστικά ἔργα τῶν παλαιῶν οἰκοδόμων πού κατάγονταν ἀπό τά Μαστοροχώρια τῆς Κόνιτσας, βλέπομε ἐντοιχισμένες πέτρες, στῶν ὁποίων τήν ἐξωτερική ἐπιφάνεια ἔχουν σμιλευθεῖ ἐπιγραφές πού μνημονεύουν: τό ἔτος τῆς κατασκευῆς τοῦ ἔργου, συνήθως τό ὄνομα τοῦ χρηματοδότη ἢ τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ ἔργου καί ἐνίοτε τό ὄνομα τοῦ πρωτομάστορα («ἀρχιτέκτονα») ἢ/καί τοῦ γενέθλιου χωριοῦ τῶν οἰκοδόμων τοῦ ἔργου. Στό βιβλίο μου «Ἀπό τήν ἱστορία τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας», τ. Α΄ 2017, σελ. 172-174, ἔχω μεταγράψει 26 τέτοιες ἐπιγραφές ἀναφέροντες τά ὀνόματα τῶν πρωτομαστόρων ἰσάριθμων κατασκευαστικῶν ἔργων καί τῶν γενέθλιων χωριῶν τους. Προσθέτω ἐδῶ ἄλλες 42 τέτοιες ἐπιγραφές, τίς ὁποῖες βρῆκα στά ἐξῆς τρία βιβλία, στά ὁποῖα σημειώνονται καί οἱ τόποι τῶν ἀντίστοιχων κατασκευαστικῶν ἔργων, στήν νότια καί τήν βόρεια Ἡπειρο κατά τό πλεῖστον: **α)** *Μ. Τσούπη*, Ἡπειρωτικά λιθόγλυπτα, 2006 σελ. 30-47, στό Ζαγόρι κυρίως. **β)** *Ἀρ. Πετρονότης/Β. Παπαγεωργίου*, Μαστόροι χτίστες ἀπό τά Μαστοροχώρια τῆς Κόνιτσας, 2008, σελ. 55, 72, 73, 158, 200, 270, 274, 295, 347, 543, 555. **γ)** *Σ. Μαντᾶς*, Γεφυρογραφία τῆς Πίνδου, τ. Α΄ 2020

σελ. 163-198, 285-7. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἔτους 1784 προέρχεται ἀπό τό βιβλίο τοῦ *Ἀ. Παπαδημητρίου*, Σελίδες ἱστορίας τῶν Γρεβενῶν, τ. Α΄ 2002 σελ. 238. Οἱ ἐπιγραφές ἔχουν χαραχθεῖ κατά τήν περίοδο 1779-1910. Παρά τά ὀρθογραφικά καί τά συντακτικά λάθη τους, μαρτυροῦν ὅτι στά συνεργεῖα τῶν ἐν λόγω οἰκοδόμων ὑπῆρχαν καί ἐγγράμματοι, πού εἶχαν μαθητεύσει πιθανότατα σέ σχολεῖα τῶν χωριῶν καταγωγῆς τους κατά τά χρόνια ἐκεῖνα. Μετέγραψα τά κεφαλαῖα γράμματα τῶν ἐπιγραφῶν μέ πεζά ἄτονα, διατηρῶντας τά κεφαλαῖα μόνον στά ἀρχικά γράμματα τῶν ὀνομάτων μαστόρων καί χωριῶν.

1779. Στόν ἐνοριακό ναό τῆς Μπάγιας Ζαγορίου: «χειρ ἰω: Παβαλι» (Πλάβαλη).

1784. Σέ ναό τῆς Σίνιτσας Γρεβενῶν: «αφοντη-εγινη το ταβανη 1784 εκ κηρας του αμαρτωλου δουλου δημος απο χωριο Βουρμπιανη από βηλαετη Κονιτσα 1784».

1800. Σέ ναό τοῦ χωριοῦ Λιοζέτσι Κατσανοχωριῶν: «η μαστουρη οπου την εκτησανηταν Κονιτζοτες από χωριον Λουπησκο κε Σελητζη κε ο προτος μαστορας Γεωργης Γηανη Μη-χου».

1802. Στήν μονή Ζέρμας: «οι προτουμαῖστορες εκ κωμης Βουρμπιανης Κοστι Διμο κε Σιμο κε τον λιπον».

1815. Στήν μονή Κάμενας Β. Ἡπείρου: «ηταν μαστορις Πρησιοιнос να τις γκανη εξαρχος».

1827. Στήν μονή Γηρομερίου Θεσπρωτίας: «χειρ Ιωανου χωριον Πρησογιανη Λαμπρος Ηοανης Χαρισι».

1833. Σέ ναό τῆς Καστάνιανης Πωγωνίου: «μαστογιανι Πρισογινητης».

1836. Στόν ἴδιο ναό: «δια χιρος Γεωργίου Ταυκα Βουρμπιανι».

1836. Σέ ναό τοῦ χωριοῦ Μάρμαρα Ἰωαννίνων: «δια κηρος του μαστορο Τολι Βουρμπιανι».

1843. Στήν μονή Βέλλιανης Παραμυθιάς: «δηα κηρος πρωτουμαστοροι Γοργίου Βαγγελη Πρησογπαννητη».

1846. Σέ ναό τῆς ἉνωΔρόβιανης Β. Ἡπειροῦ: «ο ἀρχιτεκτων Λαμπρος ἀπὸ Ἰσβορον».
1859. Σέ καμπαναριό στό Σοποτσέλι Ζαγορίου: «χειρὶ μαστορο Βασίλῃ Λαμπρ. Ἐκ Πλαβῆς» (Πλάβαλης).
1860. Σέ οἰκία στό Μονοδένδρι Ζαγορίου: «δια χειρῶν τοῦ Γεωργίου Δ. Γουσία ἀπο Καστανία».
1860. Σέ οἰκία τῆς Ἀρτοτίνας Δωρίδας: «Μαστορος Ἰαν. Κολοκίθας κτισί» (ἀπὸ Καστανίαν).
1864. Στὴν μονή Τερμπουκίου Ἀργυροκάστρου: «ἀρχιτεκτονος Φιλίπῳ Γεωργίου Κονιτζα χωρὰ Καστανίαν».
1865. Σέ ναό τῆς Μεβδέζας Πωγωνίου: «δια χειρὸς μαστορῶν Λ. Χαρίτου Προσογιανί».
1867. Στὴν μονή Ραγίου Παραμυθιάς: «μαστορὸ Νικόλαος Πρωσογιαννίτης με τρεῖς ἀγαθὰ τοῦ αὐτοῦ».
1868. Σέ καμπαναριό τοῦ Τσεπέλοβου: «ἀρχιτ. Κ. ΓΟ: Δ. Καστανίαν».
1872. Σέ οἰκία τῶν Κάτω Σουδενῶν: «Ν. Απ. ἀποχωριὸν Ζελ» (Ζέλιστα).
1873. Στόν ἐνοριακὸ ναό τῆς Πωγωνιανῆς: «ἀρχιτεκτων Νικόλαος Γκούτης Πυρσογιαννίτης».
1873. Στό κοινοτικὸ κατάστημα Τσαρπλανῶν: «ἀρχιτεκ. Χαρ. Κ. Γ. ἐκ Πρωσογιαννῆς».
1882. Σέ ναό τῆς Ψήνας Δωδώνης: «ἐκτισθὴ δια χειρ. Αποσ. Λαμ. Γεω. Δ. καὶ συντροφία τῶν Βουρμπιανίται».
1883. Στόν ξενώνα τῆς μονῆς Προυσοῦ: «Γεωρ. Ζ. Βαζουκῆς» (ἀπὸ τὴν Στράτσιαν).
1883. Σέ ναό τῆς Ἁνω Ἐπισκοπῆς τῆς Δρόπολης: «ἐργὸν Γιαννοῦλῃ Περονῆ» (ἀπὸ τὴν Πυρσόγιανν).
1887. Σέ οἰκία τοῦ χωριοῦ Λιασκοβέτσι Ζαγορίου: «Γ. Κ. Ἐξάρχος χωριοῦ Πικλάρ».
1887. Σέ ναό τῆς Λάιστας Ζαγορίου: «ἀρχιτεκτονευοντος Δ. Γεωρ. ἐκ Μολιστῆς».
1888. Σέ οἰκία τοῦ χωριοῦ Μάνεση Πατρῶν: «Γεωργ. Βαζουκῆ» (ἀπὸ τὴν Στράτσιαν).
1888. Στό κοινοτικὸ κατάστημα τοῦ Δίκορφου Ζαγορίου: «ἀρχιτεκτονευοντος Ζισῆς Ν. Λωλου δια χειρὸς Μιχαὴλ Λουκα Μολῆ» (Μόλιστα).
1889. Σέ οἰκία τοῦ χωριοῦ Μανασῆ Ζαγορίου: «ἀρχιτεκτονευοντος τοῦ οἴκου καὶ τῆς παρουσίας Ζισῆ Ν. καὶ τῆς συνοδοῦ αὐτοῦ δια χειρὸς Μιχαὴλ Λ. ἐκ Μολιστῆς».
1890. Σέ ναό τοῦ Πεντόλακκου Δωδώνης: «ἀρχιτεκτωνεσσι ο Ἰωάννης Δουκάς ἐκ Καστανίανης».
1891. Σέ οἰκία τοῦ χωριοῦ Λιασκοβέτσι Ζαγορίου: «ἀρχιτεκτων Μιχαὴλ Ξεπεριδῆς ἐκ Μολιστῆς».
1891. Σέ οἰκία τοῦ χωριοῦ Σκαμνέλι Ζαγορίου: «τεκτον Ν. Χ. Βριζωνίς Σταρίτσαν».
1891. Σέ στέρνα τοῦ χωριοῦ Ζωοδόχος Πηγὴ Ἰωαννίνων: «δια χειρὸς Ἰω. Ν. Παπατζημο Βουρμπιανίτη».
1895. Σέ οἰκία τοῦ Δίλοφου Ζαγορίου: «Παῦλος καὶ ἀδελφοὶ τοῦ καὶ Νικολ. Παπαῖωαννίδαι ἐκ Μολιστῆς».
1898. Σέ βρύση τοῦ χωριοῦ Καστανῶνας Ζαγορίου: «δια χειρὸς Απ. Ι. Παπατζημά, Βουρμπιανίτου».
1898. Σέ οἰκία τοῦ Σκαμνελίου: «Μ. Βριζονη-τεκτων» (ἀπὸ τὴν Σταρίτσαν).
1900. Σέ οἰκία τῆς Βίτσας Ζαγορίου: «σχεδ. Μ. Β. ἀρχιτεκ. Αθανασί. Σίρ. φ.» (ἀπὸ Μόλιστα;).
1903. Σέ οἰκία τοῦ Δίκορφου Ζαγορίου: «ἀρχιτεκ. Α. Κ. Φροντζοῦ» ἐκ Πυρσόγιαννης.
1904. Σέ οἰκία τῆς Βίτσας Ζαγορίου: «ἀρχιτεκτονες ἀδελφοὶ Γιαντσουλί Πυρσογιανί».
1907. Σέ οἰκία τῆς Καστανίανης Πωγωνίου: «κτιστὶς Θεμιστοκλῆς Δ. Μουσοῦ: Βουρμπιανίτης».
1910. Στό καμπαναριό τοῦ Ξηρόβαλτου Πωγωνίου: «Ἡ κτιστὴ Τολίς καὶ Λαμπρος Μαρτσέκ» (ἀπὸ Πυρσόγιανν).
- Ἀχρονολ. Σέ οἰκία τοῦ χωριοῦ Βρυσοχώρι Ζαγορίου: «Γιανν. Δημακῆ ἀρχιτεκτων Στεργίου Καρπουζῆ Γκρισμπανίτης».

Ο Άρης Βελουχιώτης στη Δροσοπηγή (Κάντσικο) Κόνιτσας

ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΟ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑ

(συνέχεια προηγούμενου τεύχους)

Εκείνη η γνωριμία μας με τον Άρη και οι συζητήσεις που κάναμε ήταν καταλυτική για όλους μας να θεωρούμε άδικη και σκληρή την απόφαση του κόμματός μας (Κ.Κ.Ε.) και φανταζόμασταν πως δεν θα ξεμπερδευε καλά μήτε με το κόμμα, μήτε με την όλη και ταραγμένη κατάσταση που δημιουργούνταν. Φοβόμασταν και για τη ζωή τους, αφού το κόμμα στέκονταν αμείλικτα σκληρό για «ανυπάκουα και απείθαρχα» μέλη και στελέχη του και αλάνθαστες, απαράβιαστες θεωρούσε τις αποφάσεις του. Είναι πιο αβυσσαλέο το συντροφικό μίσος σε κατηγορίες, συκοφαντίες και κάθε είδους χτυπήματα ταπείνωσης. Το ίδιο θα συμβεί και σ' εσένα και σε όσους περάσατε στο Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού και θα ξεχάσουν και τους αγώνες σου και όσα πέρασες και υποφέραμε όλοι μας. Είστε τυχεροί, συγκριτικά με τον Άρη, τον Γιαννούλη, που καλά γνωρίσαμε, τον Πλουμπίδη και άλλους, γιατί ευτυχώς έχουν αλλάξει οι εποχές και οι καταστάσεις και θα περιοριστούν μόνο σε βρισιές και συκοφαντίες, που κάποιες φτάνουν στα αυτιά μου μέσω τρίτων και πληγώνομαι, με πιάνει το παράπονο γιατί αυτοί που σε συκοφαντούν «τις δηλώσεις μετανοίας» τους τις διάβαζε ο παπάς στην εκκλησία και δεν μας λέγανε και καλημέρα.

Βλέπεις αυτοί έχουν την στήριξη του Κ.Κ.Σ.Ε. και αυτό νομίζουν τους φτάνει να μη θέλουν τη συνεργασία σας κι ας έχουν μαθήματα από παθήματα κι ας ξέρουν πως πρώτα οι κομμουνιστές κρίνονται απ' τη συνείδησή τους, απ' τη στάση ζωής τους στην τήρηση και υπεράσπιση ιδεών, αρχών και αξιών και αυτά συνυπολογίζονται στην εκτίμηση του περίγυρου του καθενός και γενικά του κόσμου που διαθέτει κοινή και ελεύθερη λογική.

Αν στέκονταν ουδέτερος ο Μπρέζνιεφ φροντίζοντας να βρεθεί λύση ενότητας και συνεργασίας δεν θα σας θεωρούσαν «ξυπόλητους

στα αγκάθια» ή «λυκοφαγώματα αρνιά που φεύγουν απ' το κοπάδι τους» όπως έτσι νομίζαμε πως είχε αφήσει το κόμμα τον Άρνη, σε μια οδυνηρή ταλαιπωρία και επικίνδυνη περιπέτεια, μπλοφάροντας και αποκρύβοντας τις αποφάσεις και τα μέτρα σε βάρος του και όσων τον ακολουθούσαν.

Αν ο Άρνης ήξερε τις θέσεις του κόμματος ίσως αλλιώς να ενεργούσε και να μην παγιδεύονταν να έρθει για την Αλβανία. Κατά την ταπεινή μας γνώμη ο Άρνης ήταν εκτεθειμένος σε καθημερινούς κινδύνους γιατί δεν τον προφύλαγε το κόμμα και αφού στα καρτέρια που θα του στήνανε συμμορίες ή εθνοφύλακες και στρατός, πόσα πολεμοφόδια μπορούσε να έχει να αντισταθεί σε μάχες που θα τον πολεμούσαν; Όλους τους φόβους μας κάλυπτε κρυφή ελπίδα, επειδή βρίσκονταν πλέον κοντά στην Αλβανία, δεν είχαν ακόμη εμφανιστεί συμμορίες στα χωριά μας και θα κατορθώνανε να περάσουν τα σύνορα και να μέναμε στον Χότζα μέχρι να ξεκαθαρίζανε τα πράγματα και θα φαίνονταν πως εφαρμόζονταν και η συμφωνία της Βάρκιζας. Πάντως φταίγανε πολλά και οι συμφωνίες του Λιβάνου, της Γκαζέρτας και κυρίως της Γιάλτας, η ανεπάρκεια και η ανικανότητα της τότε ηγεσίας του κόμματος που κατέληξε και στη συμφωνία της Βάρκιζας όπως τη φτιάξαν και που χάθηκε τόσο πρόωρα και τραγικά ο Άρνης. Φταίμε κι εμείς που δεν τον ενημερώσαμε τι είχε αποφασίσει και έλεγε το κόμμα γι' αυτόν που πιθανόν να τον βοηθούσαμε να επανεξέταζε τις δικές του αποφάσεις και να έμενε στην Αλβανία ενεργώντας και προσδοκώντας να λάβει εκεί το «χαρτί»-πιστοποιητικό του κόμματος που του το είχαν υποσχεθεί.

Πάντως εμείς σε εκείνο το αντάμωμα με τον Άρνη, που ακούγαμε αναπνέουσα τη μεγάλη του ψυχή και τον λατρεύαμε με αφοσίωση, αισθανόμασταν περηφάνια, σα να μας επιβράβευε καταξιωτικά που μας εμπιστευόνταν και είχε καταδεχτεί να έρθει στο χωριό μας. Ήταν για

όλους μας τρανή η τιμή που μας έκανε και χαρήκαμε ιδιαίτερα που έμεινε και έφυγε ευχαριστημένος από όλους και απ' το χωριό μας. Ήταν και δική μας δικαίωση ως κομμουνιστών κι αγωνιστών ο ερχομός του Άρνη στο χωριό μας!»

Πράγματι ως προσωπική τους δικαίωση ήταν η προτίμησή του να έρθει στο χωριό μας και δεν έμεινε σε άλλα χωριά που προσπέρασε και αγνάντεψε ή που δεν πήγε κατευθείαν στη Λυκόρραχη που ήταν σιμώτερα και προς την Αλβανία, που πέρασε μετά βιαστικά και ανηφόρησε προς Καστοριά για Αλβανία. Κατά λάθος γράψανε μερικοί πως απ' τη Λυκόρραχη τους ακολούθησε ο ΕΛΑΣίτης Νίκος Κολωνιάρης και τον φέρνουνε στους τραυματίες της μάχης στην Καλή Βρύση στις 25/4/1945 όπου σκοτώθηκε ο Μανώλης Τσιάβος απ' την Καισαριανή κι απ' τους αχώριστους φίλους του Άρνη. Ο Ν.Κολωνιάρης ακολούθησε τον Άρνη όταν ξαναγύρισε στη Λυκόρραχη, επιστρέφοντας απ' την Αλβανία και με τον επαναπατρισμό του απ' την Τασκένδη, ισχυρίζονταν πως είχε μεσολαβήσει στον Άρνη να μη σκοτώσει τρία ξαδέλφια συγχωριανών του (Νικολάκη, Παναγιώτη και Φάνη Φασούλη), που είχε συλλάβει και πάρει μαζί του, με την υπόδειξη κάποιων κομματικών άλλης οικογενειακής φάρας, ενώ η εκδοχή της οργάνωσης του Κ.Κ.Ε. τότε, πως αυτή είχε συντελέσει με γραπτή αναφορά για τη μη εκτέλεσή τους ήταν πιο πειστική. Ευτυχώς, και ίσως συναισθάνοντας ευθύνες του απέναντι στο κόμμα του στο χωριό Θεοτόκο, τους άφησε ελεύθερους και έτσι απέφυγε ένα έγκλημα που θα ήταν και στυγερό, θα αμαύρωνε και το όνομά του και τις κομμουνιστικές ιδέες και αγεφύρωτο μίσος διχασμού και αντεκδίκησης θα άφηνε.

Στο φορτισμένο από συγκίνηση βράδυ του αποχαιρετισμού του Άρνη με τους χωριανούς μας, τους κομματικούς, ΕΑΜικούς και της Ε.Π.Ο.Ν. υπευθύνους, ήταν ένας κατακάθαρος,

ασυννέφιαστος και έναστρος ουρανός κι ο χρυσός δίσκος του φεγγαριού σαν αναμμένος προβολέας για νυχτοπερπατήματα και ως καλός οιωνός για οδοιπόρους και ταξιδευτές. Προμηνούσε ειδυλλιακή βραδιά γλυκών ονείρων στη μοσχοβόλα φύση.

Γλυκά όνειρα... για όσους δεν είχαν άλλες έγνοιες και δεν καταδιώκονταν όπως οι υψηλοί μουσαφिरαίοι μας με επικεφαλής τον Άρη Βελουχιώτη, τον αρχικαπετάνιο του Ε.Λ.Α.Σ. Τέτοιες βραδιές, όταν χάνεις την απόλαυσή των, έστω και για λίγη ξενόσπιτη ξεκούραση του σώματος και τις περπατάς με αβεβαιότητα για το ξημέρωμα, για το αύριο και τη ζωή σου, σε φορτώνουν μύρια συναισθήματα, πόνους και φαρμάκια και βαραίνουν τα βήματα και την καρδιά σου αφανέρωτα για την περηφάνια σου που υπερασπίζεσαι με κάθε θυσία. Κι ο Άρης και οι σύντροφοί του και όχι μόνο για την περηφάνια τους, μια ζωή σε επικίνδυνα μετερίζια αγώνων και με το χάρο απέναντί τους να καιροφυλαχτεί και να τους σημαδεύει.

Πόσα χρόνια, μήνες και μέρες τέτοιες νύχτες ανείπωτης ομορφιάς και ανοιξιότικης μαγείας που μπούκωναν τα ρουθούνια ευφροσύνης αρωμάτων, δεν ονειρεύονταν, δεν επιθυμούσαν ή δεν νοσταλγούσαν να τις περνούσαν στη σπιτική τους θαλπωρή, σε οικογενειακή αντάμωση και ας λείπανε στρωμένες δάφνες και ροδοπέταλα υποδοχής τιμημένων πολέμαρχων για τη λευτεριά και την ανεξαρτησία της πατρίδας και του λαού της. Άραγε θα έρχονταν, θα χαίρονταν και τότε ένα τέτοιο σπιτικό του αντάμωμα και οικογενειακής θαλπωρής; Θα μοιράζονταν μαζί τους κάποια χαρά, κάποιο χάδι, κάποια στιγμή τρυφερότητας, κάποιο ζεστό και σφιχτό αγκάλιασμα καλωσορίσματός τους απ' τις μάνες, τους πατεράδες, τις γυναίκες, τα παιδιά και προσφιλών τους προσώπων ή κάποιο χαμόγελο και τσουγκρίσμα ποτηριών σε γάμους τους ή παιδιών τους;

Μήπως την τελευταία τους χαρά και «χορτα-

στικά» τη ζήσανε στο χωριό μας με τον ξέχειλο, ασταμάτητο ενθουσιασμό που χόρευαν και με έξαρση θαυμασμού τους καμαρώναμε, με την φιλικότατη θερμή ατμόσφαιρα αδιατάρακτης γαλήνης που νοιώσανε στην παραμονή και ανάπαυσή τους λόγω και των αυστηρών μέτρων ασφάλειάς τους απ' τις οργανώσεις μας κι απ' την αγάπη και περιποίηση του κόσμου μας;

Μήπως αυτή η ανυπόκριτη χαρά, η δίκαια και έκδηλη ικανοποίηση και ευχαρίστησή τους πέραν της ενίσχυσης της δύναμης και των αντοχών τους συνέτεινε και στην πεποίθηση πως σε ένα νέο ξεκίνημα καινούργιου αντάρτικου θα συναντούσαν αυθόρμητη προσέλευση στρατιών ΕΛΑΣιτών, παρά την εναντίωση του κόμματος και γι' αυτό δεν δέχθηκαν κάποιον, έστω ελάχιστον χρόνο διαμονής στην Αλβανία;

Μήπως και μια τέτοια αυτοπεποίθηση που πήγαζε απ' τις εκδηλώσεις απερίγραπτης αγάπης και λατρείας του κόσμου, ως και στο χωριό μας και όπου αλλού το επέτρεπαν οι συνθήκες κυνηγητού και οδυνηρής περιπλάνησής του, να σταματήσει και για ένα κομμάτι ψωμί, λίγο ξαπόσταμα κι ανάσα ύπνου, αυτή η αυτοπεποίθηση για τη δική του ευφυΐα και για τη δική του πλούσια γνώση και πείρα στρατηλάτη, κοινής και καθολικής αναγνώρισης από Έλληνες αντιστασιακούς και συμμάχους επέδρασε αποπροσανατολιστικά κι ως αυταπάτη, θαρρώντας πως εξακολουθούσε να ενυπάρχει η ως άλλοτε στρατιωτική, αρχηγική του κραταιά δύναμη και εύκολο ήταν ένα νέο σάλπισμα για αγώνα υπέρ της Εθνικής Ανεξαρτησίας κι ενάντια στα δεσμά υποδούλωσης των Άγγλων αποικιοκρατών παρά την αντίθεση του κόμματός του, που εν ονόματι αυτού και κατ' εντολή του είχε πρωτοστατήσει στη δημιουργία του Ε.Λ.Α.Σ. και είχε γίνει ο πιο ξακουστός και ένδοξος αξιωματούχος του;

Μήπως αυτή η αυτοπεποίθηση και ως ψευδαίσθηση κι αυταπάτη ταυτόχρονα με την έντονη εμμονή του – που θα αποδεικνύονταν κι αυτή

αβάσιμη κι αστήρικτη – που έλπιζε πως θα μπορούσε να μεταπείσει την ανάξια των περιστάσεων ηγεσία του κόμματός του να αναγνωρίσει αυτοκριτικά ως λάθος της τη Συμφωνία της Βάρκιζας, δεν άφησε περιθώρια σκέψεων να κερδίσει χρόνο μένοντας στην Αλβανία, για συμπεράσματα και διδάγματα για αναθεώρηση θέσεων, προβληματισμού και ελιγμούς τακτικής βάσει των δεδομένων που αναφύονταν ανά τη χώρα και αφού καλά γνώριζε πως το κόμμα τον είχε εξαπατήσει να φτάσει μέχρι εκεί και ανυποχώρητο ήταν στις σκληροπυρηνικές και μονολιθικότητας δομές ως και στις άκριτα προς εκτέλεση αποφάσεις του;

Μήπως και με προσωπική του ευθύνη υπολογίστηκαν υπερεκτιμήσεις δυνατοτήτων σχεδιασμών κι αποτελεσμάτων και υποτιμήθηκαν φαινόμενα, γεγονότα κι εξελίξεις ραγδαίων ανατροπών και πολιτικών συσχετισμών, αγγλικής πανουργίας μηχανορραφιών, που όλοι τους ως ξεκομμένοι, απομονωμένοι πολιτικά, αγνοούσαν και όλα ήταν σε βάρος τους και απ' το κόμμα τους το Κ.Κ.Ε. με την ισχύ, την επιρροή που είχε και ασκούσε σε μέλη, στελέχη και καπεταναίους του Ε.Λ.Α.Σ., που τον Άρη με αλόγιστη σκληρότητα ανοιχτά τον είχε αποκρύψει ως μέλος και αρχικαπετάνιο του μετά απ' την 1^η απόφασή του «ούτε ψωμί, ούτε νερό, ούτε στέγη» στο «Μιζέρια», καθώς και απ' τους άκαπνους, εγκάθετους και εντολοδόχους εξουσιαστές των Άγγλων που τον είχαν επικηρύξει και απ' τις αιμοσταγείς συμμορίες συνεργατών των κατακτητών, πλιατσικολόγων και μακελάρηδων αντικομμουνιστών, αντιΕΑΜικών και γενικά αντιαντιστασιακών και επέστρεψε βιαστικά απ' την Αλβανία στις παγίδες που του είχαν στήσει; Άραγε δεν θα ήταν καλύτερα, φρονιμότερο και ως στρατιωτικό και πολιτικό ελιγμό και για τον ίδιον και για τους συντρόφους του, για όλο το Αντιστασιακό κίνημα και το κόμμα του, να μένανε έστω προσωρινά και για λίγο στην Αλβανία και από εκεί να περνούσανε στη

Γιουγκοσλαβία, που είχαν φτάσει διωκόμενοι αγωνιστές, αντάρτες και καπεταναίοι που ενδεχομένως θα συναντούσε και κάποιους της κομματικής του ηγεσίας ν' ανταλλάξει απόψεις και μάλιστα από πιο ευνοϊκή θέση, αφού τα γεγονότα τον δικαίωναν και ίσως να ήταν επόμενο, σε συνάρτηση των εξελίξεων που διαδραματίζονταν να τον δικαίωνε και το κόμμα του, που ίσως ως μετανοιωμένο πλέον και για τη Συμφωνία της Βάρκιζας και για ενέργειες, αποφάσεις και συμπεριφορές απέναντί του, ίσως και με συγγώμες και καλοπιάσματα, να επιζητούσε τη «βοήθεια», την αποκατάσταση και την εναρμόνιση σχέσεων συνεργασίας του;

Άραγε με διασφαλισμένη τη ζωή του ως και των συντρόφων του κι αυτές τις πιθανότητες, επαφής με την ηγεσία του κόμματός του, δεν θα επέρχονταν και αλλαγές στη στρατηγική και τακτική, στις στοχεύσεις του Κ.Κ.Ε. και του Ε.Α.Μ. να μην φτάνανε στην ως παραφροσύνης εγκληματική απόφαση αποχής από τις εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου 1946 και να προτιμούσαν συμμετοχή σε κυβερνήσεις γνήσιας λαϊκής ετυμγορίας, με καίριο και ουσιαστικό λόγο και δέσμευση την εγγύηση υπεράσπισης και κατοχύρωσης της Εθνικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας ως και της δημοκρατικής πολιτικής ομαλότητας και πορείας της χώρας μας, μη παύοντας και τη διεκδίκηση να γίνουν και αυτοδύναμη κυβέρνηση με νόμιμες διαδικασίες και την ελεύθερη βούληση του λαού στις κάλπες; Ακόμη-ακόμη και αν δεν ήταν αναπόφευκτος ο ελληνο-ελλήνων εμφύλιος πόλεμος 1946-1949, που πληρώθηκε πολύ ακριβά με εκατοντάδες χιλιάδες ανθρωποθυσίες, τραυματίες, αναπήρους και τις τόσο σκληρές και βαριές συνέπειες και συμφορές απ' το λαό και τη χώρα μας, δεν θα ήταν πολυτιμότερος ο ρόλος του και ίσως με άλλες προϋποθέσεις και καλύτερες, πιο κατάλληλες συνθήκες που ίσως και οι Άγγλοι κάτω απ' την πίεση και την κατα-

κραυγή της κοινής, δημοκρατικής γνώμης των συμμαχικών χωρών, της δικής τους ως και κάθε αντιφασίστα ανά τον κόσμο, να επιζητούσαν συμβιβασμούς για εθνική συμφιλίωση, αφού αποδεδειγμένα οι οικονομικές τους αντοχές ήταν αδύναμες, περιορισμένες γι' αυτό και ως προτεκτοράτο τους, μας παρέδωσαν μετά στους αμερικανούς κι έγινε ο Βαν Φλιτ, αρχιστρατάρχης των ξεπουλημένων κυβερνήσεων;

Σκέψεις για ουσιώδη και υποθετικά ερωτήματα με αναπάντητα μύρια «γιατί και πώς, για μήπως και άραγε» για τη θέση και το ρόλο, τόσο της ηγεσίας του Κ.Κ.Ε., όσο και του Άρη Βελουχιώτη πριν τη Βάρκιζα και μετά, δεν ξέφυγαν από κανέναν, απ' όσους είχαν συμμετοχή, την όποια ανάμειξη και σχέση στην Εθνική Αντίσταση, ανεξαρτήτως αν δεν είχαν ενστερνιστεί τις κομμουνιστικές ιδέες παρά τις καμπάνες που χτυπούσαν και τους καλούσαν να ενταχθούν και στο Κ.Κ.Ε. και να γίνουν μέλη του.

Σκέψεις και ερωτήματα για τακτικές και αποφάσεις που επιβεβαιώθηκαν εγκληματικά λανθασμένες, που γεννιούνταν και κακοτρώγανε βασανιστικά για απαντήσεις κι απορίες, στον ασίγηστο προβληματισμό, στα ανηλεή παθήματα και στην καθημερινότητα της επιβίωσης κάθε αγωνιστή είτε μαρξιστικής φιλοσοφίας, είτε απλώς και ενστικτωδώς οραματιστές μιας καλύτερης κοινωνίας, όσοι σύρθηκαν ατομικά ή οικογενειακά σε Γολγοθάδες μαρτυριών και σταυρωμάτων, σε εκτελεστικά αποσπάσματα, σε φυλακές και εξορίες ως και οι χιλιάδες, μετά την ήττα του Δ.Σ.Ε. το 1949, τραυματίες, ανάπηροι κι αρτιμελείς που έζησαν, όπως κι εγώ, στις φιλόξενες χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» ως πολιτικοί πρόσφυγες.

Υπάρχουν καυτά ερωτήματα κι απ' τις επόμενες γενεές, εκείνης της εποχής που άρχιζαν τα «πέτρινα χρόνια», θα υπάρξουν και απ' τις μελλοντικές γενεές και για το Κ.Κ.Ε. και τους ηγέτες του, και για τον Άρη, την ντόπια αντίδραση

και συνεργάτες των κατακτιτών, τους ξένους παράγοντες και συμμάχους που μοίρασαν τον κόσμο σαν τιμάρια και έπαθλα νικητών και δεν είμαι σίγουρος πως θα βρεθούν ιστορικοί απαλλαγμένοι απ' τις δικές τους εμμονές παθών και τις ιδεοληψίες τους, να κάνουν αντικειμενική, αληθινή ερμηνεία κι αποτύπωση της λαμπρής κι αιματοβαμμένης ιστορίας των περιόδων της Εθνικής Αντίστασης και του εμφυλίου πολέμου και να μην μας σερβίρουν ένα πρόσθετο ακόμη καλοστημένο παραμύθι για υπηνιλίες αφελών, σαν κοινοί παραχαράκτες της πέννας τους, των γεγονότων και της μνήμης μας.

Θυμάμαι σα να ήταν χθες τον ερχομό στο χωριό μας του Άρη με τα επίλεκτα παλικάρια, τους καπεταναίους του και με τον ατρόμητο δικό μας Χαρίση Ζδράβο με τη διαλεκτή του ομάδα αντρειωμένων ΕΛΑΣιτών της περιοχής μας ως και τις δύο περίχαρες λεβεντοανταρτίνες τους και αναστοχάζομαι τι γιορτή και πανηγύρι είχε γίνει στο χωριό σε ξεφάντωμα τραγουδιών και χορού και τι ωραίες εντυπώσεις είχαν αφήσει απ' το μεγαλείο του αναστήματός τους που θαυμάζαμε αχόρταγα.

Αναστοχάζομαι πώς ο Άρης Βελουχιώτης με ένα τόσο φωτεινό, ακτινοβόλο και οξυδέρκειας μυαλό που βυθομετρούσε και σκιαγράφιζε το συνομιλητή του, με αναμφισβήτητα προσόντα και χαρίσματα πολέμαρχου και πολιτικού ηγέτη, ένας καλοδιαβασμένος και προσγειωμένος Λεβινιστής επαναστάτης, που γνώριζε και πρακτικά και θεωρητικά πως δεν υποτιμάς τους αντιπάλους σου και όταν απαιτείται για να κερδίσεις τους στόχους σου, ελίσσεσαι αναγκαστικά και κάνεις «ένα βήμα μπροστά και δυο βήματα πίσω», πως ένας τόσο προικισμένος, με άφταστες ικανότητες εμπειροπόλεμου στρατιωτικού και αναντίρρητης πολιτικής διορατικότητας, δεν διείδε ή έστω δεν υποψιάστηκε, με την όποια κομματική τους αγνή, ανιδιοτελή ευπιστία και υπακοή, πως το κόμμα του, το Κ.Κ.Ε., έπαιρνε αποστάσεις απ' αυτόν, για τη διαφωνία του με

τη Βάρκιζα και τον παγίδευε να τον ξεφορτωθεί από κοντά του, με τον πιο αισχρό –ως εύσημο– τρόπο, της χορήγησης «διαπιστευτηρίου» να πάει στον Εμβέρ Χότζια να κουβεντιάσει, λες και ο Χότζια μπορούσε να επηρεάσει ή να επέμβει στο Κ.Κ.Ε., ή ήταν ανώτερος του Δημοτρώφ και Τίτου και δεν εξουσιάζονταν απ' τον Στάλιν που είχε υπογράψει τη Συμφωνία της Γιάλτας και με δεκατημόρια μας είχε μοιράσει σαν ανελεύθερο κράτος στη «ζώνη επιρροής» της Αλβιόνας του Τσώρτσιλ.

Σκέφτομαι κι αναστοχάζομαι πώς ένας Άρης Βελουχιώτης όπως είχε καθιερωθεί και καταξιωθεί στις συνειδήσεις πατριωτών κι αγωνιστών, μάχιμων ΕΛΑΣιτών και μη, δεν έστιψε να πει ζουμί πικρό και αξιοποιήσιμο απ' τα συμπεράσματα και διδάγματα που είχε: ξέροντας πως τα στρατεύματα του Κόκκινου Στρατού με τον στρατάρχη Τολμπούκιν, δεν κατέβηκαν στην πατρίδα μας απ' τη Βουλγαρία που είχαν απελευθερώσει όχι «την ελλείψει υποδημάτων» και

πολεμοφοδίων αλλά ανωτέρας διαταγής, ξέροντας άμεσα τη στάση των σοβιετικών απεσταλμένων, Ποπώφ κ.α. πως δεν θέλανε καμιά κόντρα κι εναντίωση με τους Άγγλους συνάδελφους τους, που γνώριζε όσο λίγοι τον υπονομευτικό ρόλο κατά του Ε.Α.Μ. και Ε.Λ.Α.Σ. των Άγγλων εντεταλμένων συνδέσμων που δρούσαν ανενόχλητα ως πράκτορες και του Ζέρβα που διαρκώς εξόπλιζαν και ενίσχυαν με τσουβάλια λίρες, ενώ για τον Ε.Λ.Α.Σ. σε άλλο βουνό ρίχνανε τα δεξιά άρβυλα και σε άλλο τα αριστερά, που γνώριζε γιατί ο Ε.Λ.Α.Σ. δεν μπήκε στην Αθήνα μόλις φύγανε οι Γερμανοί στις 12 Οκτώβρη 1944 και έφερε απ' τη Γκαζέρτα της Ιταλίας ως πατριδοκάπηλος και με τη «Λαοκρατία» ο Γεώργιος Παπανδρέου το Σκόμπυ με τα στρατεύματα και τα «συμμαχικά» του τανκς, που γνώριζε γιατί αυτόν τον είχαν στείλει στην Ήπειρο κατά του Ζέρβα, σα να μην αποτελούσε σοβαρότερη, κυρίαρχη στόχευση του Ε.Α.Μ. και του Κ.Κ.Ε. η ΑΠΟΚΤΗΣΗ της απε-

λευθερωμένης Αθήνας απ' τους Γερμανούς, απ' τα όποια χτυπήματα στο Ζέρβα που συντελούσαν και στην όξυνση εμφυλιακών διενέξεων και παθών που πολιτικά και ειδικά εκείνη την περίοδο ζημίωναν το γενικότερο πνεύμα του κινήματος της Εθνικής Αντίστασης που ήταν η Εθνική Συμφιλίωση για την προκοπή λαού και πατρίδας, που γνώριζε την αιφνιδιαστική και αστραπιαία επίσκεψη του Τσώρτσιλ στην Αθήνα, που κανείς δεν τη θεωρούσε μήτε τυχαία, μήτε τιμητικής προτίμησης, αλλά εντός γενικότερων σχεδιασμών και προαποφάσεων και του Στάλιν, που γνώριζε μια σειρά και άλλων γεγονότων, μαζί με την άκαμπτη απόφαση του Κ.Κ.Ε. εναντίον του, αρνήθηκε την πρόσκληση φιλοξενίας τους στην Αλβανία χωρίς δεύτερη σκέψη και για όσο απαιτούνταν να ωρίμαζαν περισσότερο οι συνθήκες επιστροφής τους; Αναστοχάζομαι και απορώ πώς ένας Άρνης Βελουχιώτης, που γνώριζε πως το κόμμα του δημιουργεί και αναδεικνύει στελέχη του με όσα προσόντα και αν διαθέτουν και ως δύναμης και αίγλης Σαμψών, που ταυτοχρόνως όταν αυτά σε κάτι αντιταχθούνε έστω με απόψεις διαφωνίας, το ίδιο το κόμμα μετατρέπεται σε Δαλιδά κοψίματος της δύναμής τους ή και σε Σαλώμη αποκεφαλισμού τους, με χίλιες δυο προφάσεις (που ήξερε και συγκεκριμένες περιπτώσεις αγωνιστών και ο ίδιος) και πως σε τέτοια δυσχερή θέση και θανατηφόρας μορφής περιδίνησης βρισκόταν πλέον κι αυτός ως και σε μεταμόρφωσης θέσης το κόμμα του σε Δαλιδά και σε Σαλώμη εναντίον του, που γνώριζε πως τέτοιας τακτικής κομματικής δύναμης καταχρηστικά πότε-πότε εφαρμόζε και ο ίδιος ως τιμωρός «παραπτωμάτων» και με θάνατο που άφηνε και το κόμμα του εκτεθειμένο και υπόλογο και τον εαυτό του και πάντα μια δεύτερη σκέψη του, όπως καταμαρτυρούν αδιάψευστα αυτόπτες σύντροφοί του τον επιβράβευε και για τη γενναιοδωρία καρδιάς και για την ανθρωπιά του, γιατί στο ασφαλέστερο καταφύγιό τους στην Αλβανία με

τη θερμότητα που τους δεχτήκανε δεν έκανε δεύτερη σκέψη στις αποφάσεις του, όπως όσοι κατέφυγαν στο Μπούλκες, και να ανέβαλλαν την επιστροφή τους; Αναστοχάζομαι και απορώ πώς ένας Άρνης Βελουχιώτης ως συνετός πολιτικός ηγέτης και ως πολύπειρος, δαιμόνιος, πανούργος αρχικαπετάνιος του Ε.Λ.Α.Σ., με τη δική του τετράγωνη λογική και στρατιωτική διορατικότητα δεν επωφελήθηκε της ευκαιρίας παραμονής του στην Αλβανία και επιδιώκοντας να βρει άλλον τρόπο σύνδεσης και επαφής με το κόμμα του, το Κ.Κ.Ε. αφού διαπίστωνε πως υφίστατο άγριο, ποικιλόμορφο κυνηγητό και ήδη είχε δώσει την πρώτη μάχη στην Καλή Βρύση με τραυματίες και νεκρό τον πρωτοπόρο αντάρτη του Ε.Λ.Α.Σ. και επιστήθιο φίλο του Μανώλη Τσιάβο και πως αυτό το κυνηγητό θα ήταν στρατηγικά γενικό και ασφυκτικά κυκλωτικό για τη φυσική τους εξόντωση και κυρίως τη δική του εξόντωση, πως θα είχαν κλείσει όλες οι στράτες και τα μονοπάτια επιστροφής τους και δεν θα είχε μείνει τίποτα αφύλακτο και άπιαστο, μήτε αθέατη ρούγα διαφυγής και σωτηρίας τους χωρίς χάρου καρτέρι, για να μην έπεφτε στις καλοστημένες ενέδρες και παγίδες στρατού, εθνοφυλάκων, συμμοριών των μισαλλόδοξων, φανατισμένων και μανιακών εχθρών του, που βρήκε τόσο πρόωρα, στα 42 του χρόνια, φριχτό θάνατο;

Ανατριχιάζουν ακόμη άνθρωποι, πέραν της παραγμένης κι ανώμαλης εκείνης εποχής, ακούγοντας και μαθαίνοντας τη φρικαλεότητα αιμοχαρών ανθρωποτεράτων που κατακρεούργησαν το άψυχο σώμα του, σαν οι μάνες τους να είχαν γεννήσει κανίβαλους και να τους είχαν βυζάζει ύαινες. Αφού, του Άρνη, του κόψανε το κεφάλι όπως και του Τζαβέλλα και τα κρεμάσανε σε φανοστάτη στα Τρίκαλα, τον ξαρμάτωσαν, τον λεηλάτησαν, του πήραν την τιμημένη του στολή και του κόψανε τα δυο χέρια και τα δυο του πόδια που τα κουβάλησαν οι μακελάρηδες στους τουρβάδες τους ως τρόπαια να εισπράξουν

τα αργύρια της επικήρυξής του, στους ίδιους τουρβάδες που είχαν το ψωμί που τρώγανε, γλείφανε και το αίμα του. Το υπόλοιπο σώμα του, πνιγμένο στο αίμα, χωρίς κεφάλι, χέρια και πόδια το άφησαν άταφο να το κατασπαράξουν τα όρνια και τα τσακάλια και πήγαν με τους τουρβάδες τους στις εκκλησίες τους να κάνουν μεγάλους σταυρούς, να φιλήσουν Χριστό, Παναγία και Αγίους ως ευσεβείς χριστιανοί και ... άμωμα τέκνα του Παντοκράτορα Θεού πατέρα, τα αιμοδιψή ανδρείκελα.

Ποιος μπορούσε να φανταστεί σας αποχαιρετούσαμε τον Άρνη στην πλατεία και με χάιδεψε απαλά στο κεφάλι, με τρυφερότητα στοργικού πατέρα πως οι εξελίξεις, τα γεγονότα θα παίρνανε τόσο ραγδαία, τόσο βάρβαρη αποκτήνωσης τροπή και πως θα ήταν τόσο σύντομο και τραγικό το τέλος της ζωής του; Ήταν ένα βράδυ γλυκό εκείνο το βράδυ της 22ας Απριλίου 1945, ρομαντικής έλξης ρεμβασμού και σεργιανισμάτων ποιητών, όμοιο με «μαγικής νύχτας», με τα βράδια που μας λέγανε οι γιαγιές στα παραμύθια πως βγαίνανε στα αλώνια και χόρευαν νεράιδες. Σα φρέσκο γανωμένο ταψί ο ουρανός, φωτεινός, ολοκάθαρος και από λευκά σύννεφα, με ολόλαμπρο φεγγάρι στην προγραμματισμένη βόλτα του και όπου κι αν στεκόσουν άνετα μετρούσες τα αστέρια, αρχίζοντας απ' την Πούλια και τον Αυγερινό που ξέραμε απ' τη ζωηρότερη λάμψη τους. Την απέραντη ψυχιά διέκοπτε η μονότονη κλαγγή του γκιώνη απ' τις πυκνές φυλλωσιές του πλάτανου και το αεράκι απαλό, χαδιάρικο θρόισμα, σα να κάλυπτε κάθε θόρυβο, κάθε ανάσα ζωής και να σκορπούσε στην ευωδιά της φορτωμένης Άνοιξης απ' τα ξάγρυπνα λουλούδια.

Αν κοιμήθηκαν λίγο να ξεκουραστούν ο Άρνης και τα παλικάρια του και τότε αρματωμένοι φύγανε κανείς δεν πήρε είδηση, μήτε εμείς που το παράθυρό μας έβλεπε στην πλατεία,

στην εκκλησία και στο δρόμο του σχολείου απ' όπου και περάσανε. Σα να είχαν τυλίξει με βαμβάκι τα άρβυλά τους να μη χαρακώνουν τις πέτρες και βροντάνε τα καλντερίμια. Μήτε σκυλιά γαυγίσανε να δώσουν σήμα διατάραξης της νύχτας. Είχαν αποκοιμηθεί κι αυτά στη μαγεία της νύχτας ή λουφάζανε πικραμένα από προαίσθηση πως δεν θα τους ξαναβλέπανε.

Έφυγαν και ο Ζδράβος ήξερε όλα τα κατατόπια, τις ρούγες και τα στενά κατσικόδρομων ως και τα κοψίματα στροφών να τους οδηγήσει γρηγορότερα σε νέους προορισμούς! Φύγανε μένοντας ανεκπλήρωτη η υπόσχεση του Άρνη «θα ξαναγυρίσουμε!». Έφυγε νωρίς σαν όλα του Κρόνου τα παιδιά. Κρόνος και γι' αυτόν το ίδιο του το κόμμα σα να 'ναι η μοίρα όλων των μεγάλων και διαλεκτών του τέκνων όπως μετά ακολούθησαν ο Γιαννούλης, ο Γεωργιάδης, ο Τσουκόπουλος, ο Καραγιώργης, ο Πλουμπίδης κι ο ίδιος ο αρχηγός του Ζαχαριάδης στην πιο άγρια και παγωμένη στέπα της Σιβηρίας. Σα να έπασχε ο ουρανός να συμπληρωθεί κι απ' το δικό του ολόλαμπρο αστέρι και η ιστορία να τους γράψει με ανεξίτηλα, χρυσά γράμματα και να μοιάζει με θρύλο και μύθο δόξας και τραγικότητας και να φαίνεται απίστευτη και από όσους έχουν βιώματα εκείνης της τραχιάς εποχής και από όσους δεν είχαν έρθει στη ζωή και από όσους θα έρθουν.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΝΝΑΒΟΣ

Απ' τη Δροσοπηγή (Κάντισκο) Κόνιτσας
Απ' την πολιτική προσφυγιά στη Ρουμανία
της Μακρονήσου και των εξόριστων της χούντας

Το περιβάλλον κινδυνεύει...!

Ο αγώνας για την προστασία της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς, της βιοποικιλότητας και του πολιτισμικού πλούτου της χώρας, για την αποτροπή των καταστροφικών επεμβάσεων με αμφισβητούμενα οφέλη για τις τοπικές κοινωνίες και τη χώρα γενικά αφορά τους πολίτες όλων των ιδεολογικο-πολιτικών χώρων. Πρέπει να είναι οριζόντιος.

Οι οργανωμένοι στα κόμματα πολίτες ας δώσουν τον αγώνα τους στο εσωτερικό τους. Το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον το έχουμε δανειστεί από τις επόμενες γενιές.

Οι αδελφότητες και οι σύλλογοι είναι ώρα να αποδείξουν ότι δεν ενδιαφέρονται μόνο για τα πανηγύρια και τις φολκλορικές εκδηλώσεις.

Οι συμπατριώτες της διασποράς ας συσπειρωθούν και σε συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση να δώσουν τον καλό αγώνα για την αειφορία με πίστη στις αξίες που έχουμε κληρονομήσει από τη ζώσα παράδοση του κοινοτισμού και των αγώνων του λαού μας ενάντια σε κάθε επιβουλή, σε κάθε απειλή απέναντι στη συλλογική μνήμη και την ταυτότητά μας.

Οι τόποι δεν έχουν μόνον οικολογική αξία αλλά είναι και ιστορικά σύμβολα- τοπόσημα της συλλογικής μας ταυτότητας και μνήμης.

Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος Ιωαννίνων

ΠΟΡΕΙΑ 14 ΜΑΪΟΥ 2023

**Ορειβατική εξόρμηση -
διαμαρτυρία του ΕΟΣ
Ιωαννίνων με τη
συμμετοχή των
ορειβατικών συλλόγων
Ηπείρου εναντίον των
αιολικών και των ΜΥΗΕ
στα βουνά και τα
ποταμάκια**

**Δροσοπηγή - Ταμπούρι Σμόλικα
1.878μ. - Αγία Παρασκευή (Κερά-
σοβο) (Β Κατηγορία)**

Αρχηγοί: Μπίτος Βασίλης, Σπέλλα
Μόρφω

**Αγία Παρασκευή (Κεράσοβο) - Ταμ-
πούρι 1.878μ. - Αγία Παρασκευή (Β
Κατηγορία)**

Ώρες πορείας: 7

Αρχηγοί: Χρήστου Γιάννης, Στατηρά
Αικατερίνη (Β Κατηγορία)
Ύψομετρική περίπου 950 μέτρα.

Στην κορυφή καθώς και στο **Κεράσοβο** έγινε **εκδήλωση - διαμαρτυρία** με συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων εναντίον των μικρών υδροηλεκτρικών στα ποταμάκια και ρυάκια του Σμόλικα και του Γράμμου και των ανεμογεννητριών τις οποίες οι εταιρείες προτίθενται να εγκαταστήσουν στις κορυφογραμμές των βουνών μας όπως στον Λάκμο, Μουργκάνα, Σμόλικα, Ταμπούρι, περιοχή Πωγώνιου, Μετσόβου... *Λέμε όχι στην*

καταστροφή των βουνών! Λέμε όχι στην λεηλασία της φύσης! Λέμε όχι στην αρπαγή -ιδιωτικοποίηση των νερών! Ελεύθερα βουνά ελεύθεροι άνθρωποι!

Άκουσες τα νέα; Μαζευτήκαμε πολλές κόσμος από το Νιστράμι, τη Ζέρμα, το Κάντσικο, το Λούψικο, το Ντένισκο, την Προσόγιανν, την Βούρπανν, το Τούρνοβο, την Καστάνιανν. Τα βουνά και τα ποτάμια τους θα μείνουν όπως τα ξέρεις γιαγιά.

Το Σάββατο 20/5, εκατό και πλέον άνθρωποι συναντηθήκαμε στο Κεφαλοχώρι της Κόνιτσας. Άνθρωποι από το Νεστόριο, την Πλαγιά, την Δροσοπηγή, την Λυκόραχη, την

Αετομηνίτσα, την Πυρσόγιανν, την Βούρμπιανν, τον Γοργοπόταμο, την Καστάνιανν.

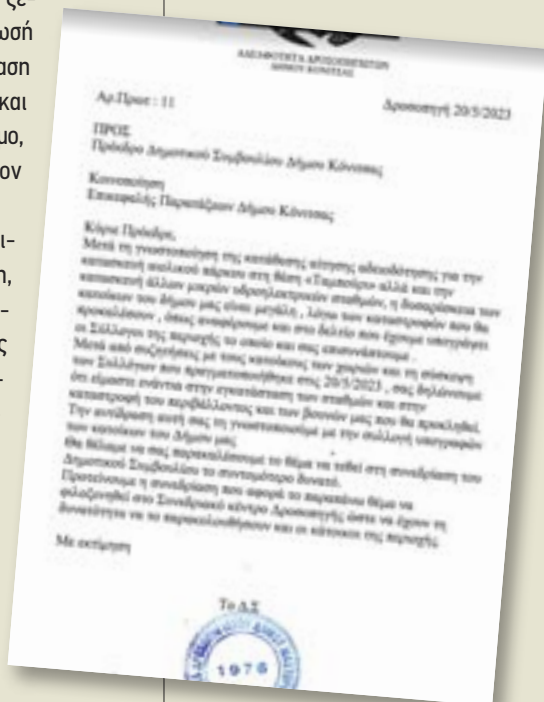
Συναντηθήκαμε, για να αντιμετωπίσουμε από κοινού την επίθεση που δεχόμαστε εμείς και ο τόπος μας, δηλώνοντας ξεκάθαρα την εναντίωσή μας στην εγκατάσταση υδροηλεκτρικών και αιολικών στον Γράμμο, στο Ταμπούρι, στον ΒΔ Σμόλικά.

Μετά την πρώτη κοινή μας ανακοίνωση, συνεχίζουμε συλλογικά τον αγώνα μας ενάντια στην καταστροφή της περιοχής που γεννηθήκαμε, μεγαλώσαμε, διαβιούμε.

Οι άνθρωποι του Γράμμου και του ΒΔ Σμόλικά δεν κάνουμε ούτε βήμα πίσω.

Υπερασπιζόμαστε τα Βουνά, τα Δάση, τις Πηγές και τα Νερά τους.

Ο ΓΡΑΜΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΤΑΜΠΟΥΡΙ ΕΧΟΥΝ ΙΣΤΟΡΙΑ - ΟΧΙ ΣΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΤΗ ΛΕΗΛΑΣΙΑ
Πρωτοβουλία Κατόικων Αετομηνίτσας

Τα λιθανάγλυφα στη λαϊκή αρχιτεκτονική. Πρώτα δείγματα του σύγχρονου design στην Ελλάδα

Λιθανάγλυφα έργα Ηπειρωτών μαστόρων από την Συλλογή του περιοδικού "Αρμολόι" της Προοδευτικής Ένωσης Πυρσόγιαννης

Θεσσαλονίκη 2021
Ψηφιακή έκδοση, σελ. 56.
Ιδέα - Έρευνα - Σχεδιασμός: Κώστας Αργύρης - Θωμάς Α. Γκινουδής
Επιστημονικός Σύμβουλος - Τεκμηρίωση: Βασίλειος Γ. Παπαγεωργίου
Φωτογραφίες: Αρχείο Περιοδικού "Αρμολόι" / Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης

Η πρωτότυπη αυτή εργασία, που χρηματοδοτήθηκε από το Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, στο πλαίσιο πολιτιστικών δράσεων και προγραμμάτων για την υποστήριξη της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας και των επαγγελματιών του πολιτισμού, του γραφίστα Θωμά Γκινουδή, του φωτογράφου Κώστα Αργύρη με τη συμβολή του εκ Πυρσογιάννης ερευνητή Βασίλειου Παπαγεωργίου επικείρνε να διερευνήσει «εισαγωγικά» εάν τα

λιθανάγλυφα της λαϊκής αρχιτεκτονικής μπορούν να χαρακτηριστούν ως τα πρώτα δείγματα του σύγχρονου graphic design στην Ελλάδα.

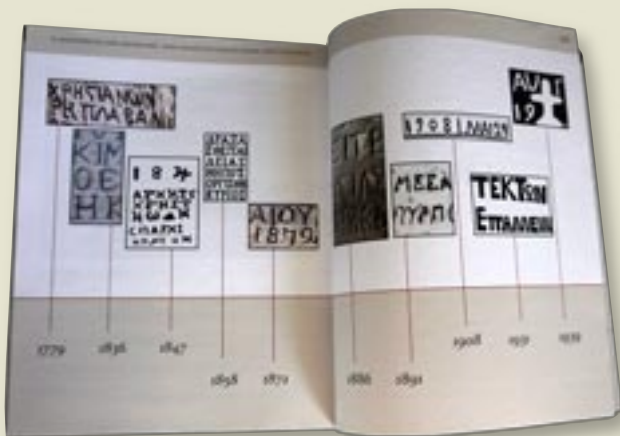
Όπως σημειώνεται στην εισαγωγή της καλαίσθητης αυτής ψηφιακής έκδοσης "...ο σύγχρονος graphic designer/γραφίστας είναι ο κληρονόμος μιάς μεγάλης παράδοσης σπουδαίων προγόνων και η ιστορία του γραφικού σχεδίου διατρέχει την ιστορία της ανθρωπότητας: από την παλαιολιθική εποχή [... έως σήμερα]. Σε όλες αυτές τις ανθρώπινες δραστηριότητες κοινός παρανομαστής είναι η οπτική επικοινωνία. Με γράμματα, εικόνες, σχέδια, σημεία επιδιώκεται η μετάδοση κάποιου μηνύματος, που προσδιορίζει την ταυτότητα ή/και παρέχει πληροφορίες και οδηγίες ή/και παρουσιάζει και προβάλει ώστε να προσελκύσει την προσοχή. Το ταλέντο και το όραμα του δημιουργού καθορίζει τη λειτουργική και την αισθητική αξία του πονήματος του. [...]

Στον ελλαδικό χώρο, και κατά τη δεύτερη περίοδο της οθωμανικής περιόδου, η ανοδική πορεία της οικονομίας, τα αναπτυσσόμενα αστικά κέντρα και τα ορεινά κεφαλοχώρια προσφέρουν δουλειά στα περιφερόμενα μπουλούκια των μαστόρων, που με αφετηρία κυρίως την Ήπειρο, περιοδεύουν ολό-

κληρη την Ελλάδα, χτίζοντας γεφύρια, εκκλησίες, αρχοντικά και μοναστήρια. Κι όταν ο 18ος αιώνας θα σημάνει τη γενική αφύπνιση του ελληνισμού και την αναγέννηση των καλλιτεχνικών του ανησυχιών, ο λιθογλύπτης ταπεινός πελεκάνος, απαραίτητο μέλος στις κομπανίες των χτιστάδων, θα βρεθεί πανέτοιμος με τα σύνεργα στο χέρι και, με καλλιτεχνική πρόθεση πια, σφραγίζει το έργο θέτοντας, ίσως, τις απαρχές του σύγχρονου ελληνικού graphic design.

Με αυτό το πρίσμα, η μοναδικότητα των εντοιχισμένων στα οικοδομήματα επιγραφών ή κοσμημάτων, έδιναν ταυτότητα στην κατασκευή (συχνά και στον ευεργέτη-χορηγό πελάτη) αλλά και στον λαϊκό τεχνίτη, αποτελώντας πρώιμα «λογότυπα», κάτι σαν τον «κοιλόφωνα» του έργου.

Ο Θωμάς Γκινουδής και ο Κώστας Αργύρης επί σειρά ετών, μέσα από την επαγγελματική συνεργασία τους, ήρθαν σε επαφή με τη δραστηριότητα της Προοδευτικής Ένωσης Πυρσόγιαννης (ΠΕΠ), Σύλλογο που –ανάμεσα στα άλλα– για περισσότερα από 45 χρόνια διασώζει και μελετά τα έργα και την ζωή των Ηπειρωτών μαστόρων της πέτρας με απώτερο στόχο τη δημιουργία θεματικού μουσείου στην

Πυρσόγιαννη.

Ο πλούτος, η αισθητική και καλλιτεχνική αρτιότητα των έργων, που διασώζονται στη Συλλογή της ΠΕΠ, αυτούσια ή σε φωτογραφίες, δημιουργούν αυθόρμητα τον θαυμασμό μας για αυτούς τους αυτοδίδακτους λαϊκούς τεχνίτες, τους πελεκάνους – λιθοξόους των μπουλουκιών μαστόρων της πέτρας: πώς σχεδιάζαν τα έργα τους; πώς τιθάζεσαν το σκληρό υλικό τους; πώς και με ποιούς κανόνες τοποθετούσαν τα βαρέα αγκωνάρια-γλυπτά στον “χώρο”;

Με παραστατικό τρόπο και με χρονολογική σειρά παρουσιάζονται μια σειρά λιθανάγλυφων, από το πλούσιο και πολύτιμο αυτό υλικό της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, διερευνώντας «εισαγωγικά» εάν τα λιθανάγλυφα της λαϊκής αρχιτεκτονικής μπορούν να χαρακτηριστούν ως τα πρώτα δείγματα του σύγχρονου graphic design στην Ελλάδα.

Όπως σημειώνει δε αντί προλόγου στην έκδοση, η καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής ιστορίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Κατερίνη Λιάμπη, “[...] Η πρόσληψη των επιγραφών και των αναγλύφων από τους γραφίστες Κωνσταντίνου Αργύρη και Θωμά Γκινούδη, που άρδευαν το υλικό τους από τη πολυσήμαντη συλλογή του Συλλόγου «Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης», ευδοκίμησε να αναδείξει την καλλιτεχνική δεινότητα των επώνυμων ή ανώνυμων λιθογλυπτών με τρόπο μοναδικό και μάλιστα παιδευτικό!”

“ΔΡΑΞΑΣΘΕ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΜΗΠΟΤΕ ΟΡΓΙΣΘΗ ΚΥΡΙΟΣ”

Τα “Καντισιώτικα” εúχονται το πόνημα αυτό να αποτελέσει το έναυσμα για περαιτέρω και βαθύτερη μελέτη.

ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ ΔΡΟΣΟΠΗΓΙΩΤΩΝ
ΔΗΜΟΥ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 2023

10 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Το πρωί πεζοπορία μέχρι το «Ταμπούρι», σε συνεργασία με τον Ορειβατικό Σύλλογο Ιωαννίνων για τη συντήρηση και σήμανση μονοπατιού.

20:00: Εγκαίνια έκθεσης φωτογραφίας «ΜΕΘΕΞΙΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΧΡΟΝΟΥ» του συγχωριανού μας Παναγιώτη Τσιγκούλη.

11 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

20:30: ΛΑΪΚΗ ΒΡΑΔΙΑ στον προαύλιο χώρο του Συνεδριακού Κέντρου Δροσοπηγής.

12 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

18:30: Παιδικό πάρτι στη πλατεία του χωριού, με τη συνδρομή της Εκκλησίας.

13 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

10:00–13:00: Εθελοντική Αιμοδοσία στο Συνεδριακό Κέντρο Δροσοπηγής

21:00: πάρτι Νεολαίας στον προαύλιο χώρο του Συνεδριακού Κέντρου Δροσοπηγής.

14 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

10:30: Γενική Συνέλευση Αδελφότητας Δροσοπηγιωτών

20:30: Παραδοσιακό πανηγύρι στη πλατεία με την ορχήστρα του Αντώνη Κακουρή.

15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

20:30: Παραδοσιακό πανηγύρι στη πλατεία με την ορχήστρα του Νίκου Φιλιππίδη.

Αιμοδοσία

Στις 13/08/2022 πραγματοποιήθηκε η καθιερωμένη πια από το 2003, ετήσια ομαδική αιμοδοσία σε κινητή μονάδα του Παν. Νοσ. Ιωαννίνων στο Κοινοτικό κατάστημα του χωριού μας.

Αίμα έδωσαν οι:

Σούλιος Γιάννης, Σπέλλας Βασίλης, Μουκούλης Κύρκος (Κύρκας), Καρράς Θανάσης, Σπέλλας Θωμάς, Μπολομύτης Στέφανος, Κουτρομπίνα Γιάννα, Παπαδημητρίου Ευαγγελία, Ζιώγας Παύλος, Κουτρομπίνα Σταυρούλα, Δημητρουλή Μαρία, Λέκκα Ευτυχία, Κότικα Κάρμεν, Χανταρεάν Μιχαέλα

Προσήλθαν αλλά κρίθηκε ότι δεν πρέπει να δώσουν αίμα, οι: Ζιώγα Σοφία, Λέκκας Ιωάννης, Σιούτης Θωμάς

Αυτή η εκδήλωση αλληλεγγύης και ανθρωπιάς δεν είναι χρήσιμη μόνο στους συνανθρώπους μας αλλά και στους ίδιους τους συγχωριανούς μας.

Μέχρι σήμερα εξυπηρετήθηκαν όλοι οι συγχωριανοί μας που είχαν ανάγκη αίματος, χωρίς απολύτως καμία εξαίρεση.

Συχαίρουμε και ευχαριστούμε θερμά τις/τους αιμοδότες, γι' αυτήν την υψηλής ευαισθησίας και ανθρωπιάς εκδήλωση και ευχόμαστε αυτή η πρωτοβουλία τους να γίνει παράδειγμα προσφοράς και αλληλεγγύης σε όλους τους χωριανούς.

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ - ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2023

Η Αδελφότητα Δροσοπηγής πραγματοποίησε στις 21/01/2023 την κοπή της πίτας στο χωριό μας.

Μια ζεστή εκδήλωση στο καφενείο «ΤΟ ΣΤΕΚΙ» όπου η Ροδούλα τους φιλοξένησε και τους κέρασε τσίπουρο και υπέροχους μεζέδες.

Νικητής του φλουριού ήταν ο Τσιλογιάννης Γιώργος.

Στις 29/01/2023 πραγματοποιήθηκε ο χορός της Αδελφότητας Δροσοπηγής στην Αθήνα, στην ταβέρνα «ο Χρήστος» στο Χαλάνδρι.

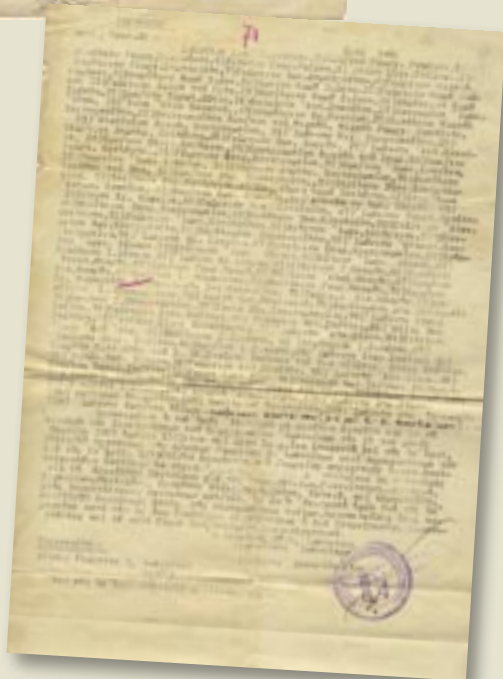
Πολλοί συγχωριανοί και φίλοι από τα διπλανά χωριά παραβρέθηκαν στην εκδήλωση και με την κομπανία του Αντώνη Κακούρη, περάσαμε ένα υπέροχο κυριακάτικο μεσημέρι με κέφι και πολύ χορό.

Καθολική η συμμετοχή των Δροσοπηγιωτών Κόνιτσας στην αίθουσα εκδηλώσεων του Καφωδείου Ελληνικών στη Θεσσαλονίκη, με μουσική και τραγούδια από τα Μαστοροχώρια, με τους Γιάννη Λίτσιο στο τραγούδι και Αντώνη Κακούρη στο κλαρίνο.

Το τριήμερο της αποκριάς μαζευθήκαμε στο χωριό κι αναβιώσαμε τα έθιμα. Ντυθήκαμε μασκαράδες, κάναμε το «χάσκαρο», κάψαμε τα κέδρα και την Καθαρά Δευτέρα φάγαμε την παραδοσιακή φασολάδα και τα υπόλοιπα εδέσματα, προσφορά της Αδελφότητας.

ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ ΔΡΟΣΟΠΗΓΙΩΤΩΝ
ΔΗΜΟΥ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

Υπενθυμίζουμε και πάλι στους απανταχού Καντισιώτες να συμβάλλουν στην προσπάθειά μας για την συγκέντρωση αρχειακού υλικού (φωτογραφίες, καρτ-ποστάλ, επιστολές, διαβατήρια, συμφωνητικά, προικοσύμφωνα, κιτάπια, τετράδια λογαριασμών μαστόρων, αποδείξεις πληρωμών κλπ.).

Το 2003 η "Αδελφότητα Δροσοπηγιωτών" ξεκίνησε την έκδοση του περιοδικού "τα Καντισιώτικα", έντυπο αφιερωμένο σε θέματα σχετικά με την Δροσοπηγή, αλλά και τα γύρω Μαστοροχώρια.

Ταυτόχρονα, ξεκινήσαμε την συλλογή Ιστορικού και Λαογραφικού υλικού, και την καταγραφή με συνεντεύξεις αφηγήσεων παλαιότερων συγχωριανών μας, φιλοδοξώντας να δημιουργήσουμε ένα τεκμηριωμένο αρχείο, πηγή για έρευνα και μελέτη, μια παρακαταθήκη μνήμης αλλά και αυτογνωσίας για τις νεώτερες και επερχόμενες γενεές.

Με περισσή αγάπη και φιλόκαλο μεράκι εργαζόμαστε για την διάσωση, συντήρηση και ανάδειξη του υλικού αυτού, εκφράζοντας την ευγνωμοσύνη μας σε όλους εκείνους που μας εμπιστεύονται τα οικογενειακά τους αρχεία.

Το ΔΣ.

Μέρος αρχειακού υλικού που παραχώρησε
η Κυράτσω Μουκούλη στην Αδελφότητα.
Την ευχαριστούμε θερμά.

ΧΡΗΣΙΜΑ ΤΗΛΕΦΩΝΑ

Δήμος Κόνιτσας: 26553 60326

Αστυνομικό Τμήμα Κόνιτσας: 26550 22202

Πυροσβεστική Υπηρεσία: 26550 22199

Κέντρο Υγείας Κόνιτσας: 26550 23111

ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ ΔΡΟΣΟΠΗΓΙΩΤΩΝ
ΔΗΜΟΥ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

Δροσοπηγή 441 00, τηλ.: 26550 81414, E-mail: drosopigi.kantsiko@gmail.com

www.drosopigi.gr

